

Tadqiqot **UZ**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

No19
31 август

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 19-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
3-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
19-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-3**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
19-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-3**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 19-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 август 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 77 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шохидат Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6. Журналистика

Тошбоева Барноҳон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Меҳри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Раҳмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШЛАР

1. Сулаймонова Саноат Умаровна, Сулаймонов Музаффар Солижонович УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ТАРИХ ДАРСЛАРИНИ ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА ИНТЕРФАОЛ УСУЛЛАРДА ТАШКИЛ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ	8
2. Astanova Nasiba Qudiratovna JAHON SIVILIZATSIYASINING TAMAL TOSHI YOHUD UNING AKADEMIYASI	10
3. Bo'ronova Mehriniso Mustafayevna XIV ASRNING IKKINCHI YARMI – XV ASRDA MOVAROUNNAHR VA XUROSONDA – MUSIQA SAN'ATI.....	12
4. Kalandarova Intizor Kuranboyevna BURHONIDDIN AL – MARG'INONIYNING ILMIY MEROSI.....	14
5. Kambarova Dilfuza Ikromovna ABU NASR FOROBIY YOHUD SHARQ ARISTOTELI.....	16
6. Kenjayeva Zuvayda Abdubannabovna ABULQOSIM MAHMUD AZ – ZAMAHSARIY VA UNING ILMIY MEROSI.....	18
7. Mirsamadova Sevara Erkinovna BIZKIM SOHIBQIRON – JAHONGIR TEMUR AVLODLARI	20
8. Muyitova Kamola Homidovna AHMAD AL – FARG'ONIYNING FAOLIYATI VA UNING ILMIY MEROSI.....	22
9. Numonova Ziyoda Abdunazarovna TARIX FANINI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL METODLARNING O'RNI.....	24
10. Qo'chqarov Elyor Madaminovich MA'MUN AKADEMIYASINING FARZANDI – ISMOIL AS-SAOLIBIY	26
11. Rahmatillayeva Muxlisa Ismatullayevna MUHAMMAD IBN ISMOIL AL – BUXORIY YOHUD HADIS ILMINING SULTONI.....	28
12. Tilanova Tabassum Umaraliyevna “ABULXAYR IBN HAMMOR” YOHUD “IKKINCHI GIPOKRAT”	30
13. Kurbaniyeva Ayza Puлатовна ҚАДИМГИ ДЭЎИРДЕ САКЛАР-МАССАГЕТЛЕРДИҢ ДИНИЙ ТҮСНИКЛЕРИ	32
14. Davlatova Ozodaxon Xusanboyevna TARIXIY DALIL YA UNING INTERPRETATSIYASI	34
15. Ismoilova Bonu Ibragimovna TARIXIY OBIDALAR – MA'NAVIYATIMIZ KO'ZGUSI.....	36
16. Sapayeva Munira Ramatovna TARIX FANINI O'QITISHDA O'YIN METODLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	38
17. Shodiyeva Marxabo Gulmurotovna O'RTA OSIYO XALQLARI TURK XOQONLIGI DAVRIDA.....	40
18. Жўраев Хуршид Алишерович МИЛЛИЙ ҒОЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ЎҚУВЧИ ЁШЛАРГА МИЛЛИЙ ЎЗЛИКНИ АНГЛАТИШ	42
19. Жўраева Нафиса Абдумўминовна ТАРИХ ДАРСЛАРИДА ТАРИХИЙ МАНБАЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ	43
20. Каракулов Шарофиддин Ахмадович АМИР ТЕМУРНИНГ ДАВЛАТЧИЛИК БОШҚАРУВИДА ДАВЛАТЛАРАРО МУНОСАБАТЛАР ВА ДИПЛОМАТИК АЛОҚАЛАРИ.....	45
21. Зарипов Жаҳонгир Гулмуродович ПРОБЛЕМЫ ВНУТРЕННЕЙ И ВНЕШНЕЙ МИГРАЦИИ: НА ПРИМЕРЕ МИГРАНТОВ ИЗ УЗБЕКИСТАНА В БАЛТИЙСКОМ РЕГИОНЕ	47

22. Jabborova Iroda Ashurovna KO'HNA MINORA PESHTOQIDAGI BITIKLAR.....	49
23. Tuxtayev Javohir Ulug'muratovich MARKAZIY OSIYONING OLTIN DAVRI.....	51
24. Usmonova Sarvinoz Murodullayevna MARKAZIY OSIYONING GEOSTRATEGIK VA GLOBAL IQTISODIY SHAROITIDA MUHIMLIGI.....	53
25. Рахматуллаева Гавҳар Илҳомовна “МИЛЛИЙ ҒОЯНИНГ ИЛДИЗЛАРИ, МИЛЛИЙ ТИКЛАНИШДАН – МИЛЛИЙ ЮКСАЛИШ САРИ”.....	55
26. Ahmedov Qudrat Axmedovich TARIX DARSLARIDA QO'LLASH MUMKIN YANGI PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALAR.....	58
27. Boymurzayev Bekzod Toxirovich O'Z TAJRIBAMDA QO'LLAGAN PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALAR.....	59
28. Maraximova Xurshida Abdusattorovna O'ZBEKISTONDA TURIZMNI RIVOJLANISHI UCHUN QILINAYOTGAN ISHLAR.....	61
29. Sayipnazarova Raxila Sabirbaevna IKKINCHI JAHON URUSHI KO'LAMINING KENGAYISHI.....	63
30. Sharopova Gulshana O'ktamovna BUXORO AMIRLIGI QUSHBEGI DEVONXONASI ARXIV MA'LUMOTLARI.....	65
31. Хакимов Равшан Раимович ПЕРВЫЕ ИЗЫСКАНИЯ В ГОЛОДНОЙ СТЕПИ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XXВЕКОВ И ПРОЕКТЫ ОРОШЕНИЯ.....	67
32. Нигора Хакимова МАҲОСИН АСАРИНИНГ ОКСФОРД ҚЎЛЁЗМАСИ: КОДИКОЛОГИК ТАҲЛИЛ.....	69
33. Очилов Алишер Тўлис ўғли БУХОРОДА МАВЖУД МУЗЕЙЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИДА САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШ ВА ИННОВАЦИЯЛАР ЖОРИЙ ҚИЛИШ.....	72
34. Юлдашева Шахноза Эргаш қизи ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОН САНОАТНИ ФРОНТГА САФАРБАР ЭТИЛИШИ.....	74

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШЛАР

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ТАРИХ ДАРСЛАРИНИ ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА ИНТЕРФАОЛ УСУЛЛАРДА ТАШКИЛ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ

Сулаймонова Саноат Умаровна
Сирдарё вилоят Гулистон туман №3 мактабда
тарих фани ўқитувчиси
Сулаймонов Музаффар Солижонович
Сирдарё вилояти Гулистон ихтисослаштирилган олимпия
захиралари мактаб интернати тарих фани ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада умумтаълим мактабларида тарих дарсларини замонавий педагогик технологиялар ва интерфаол усулларда ташкил этиш масалалари, ўқитишнинг фаол ва инновацион методларига оид қимматли маълумотлар ва масалалар хусусида мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: Билим, кўникма, тафаккур, Муаммоли таълим.

Умумтаълим мактабларида Ўзбекистон тарихи фанини ўқитишнинг самараси ўқитувчининг ўз предметини нақадар яхши билиши, дарсга тайёргарлик кўриши, дарс ўтиши, берилган билимларни мустақамлаш усулларига боғлиқ. Маълумки, ўқитувчиликни эндигина бошлаган ёш педагог тажрибали ўқитувчига қараганда дарс ўтишга тайёргарлик кўриш жараёнида кўп ишлаши лозим бўлади. Олий ўқув юртида ижтимоий-гуманитар фанлар блокадаги Ўзбекистон тарихи, умумқасбий фанлар блокадаги Ўзбекистон халқлари тарихи фанларини ўрганиш вақтида маълум тарихий давр ҳақида олган билимлари ҳали унинг эсида яхши турган бўлса ҳам, лекин у ўзидаги шу билимларни ўқувчиларнинг савиясига қараб ишга солишга ҳамisha ҳам муваффақ бўлавермайди. У олий ўқув юртида Амир Темур ва Темурийлар даври тарихига доир фактларни ҳам муайян ҳажмда билиб олган, аммо шуниси борки, олий ўқув юрти дарсликлари ва маърузаларида фактларни конкрет ва жонли қилиб баён этиш мактаб таълимида зарур бўлган даражадан камроқ бўлади.

Ёш ўқитувчининг педагогик амалиёт вақтида мактаб ҳаёти ҳақида ҳосил қилган умумий тасавури бўлади. Лекин ўқитувчиликни эндигина бошлаган ёш педагог ўқувчиларнинг психологиясини, уларнинг сўз бойлигини, фикр юритиш хусусиятларини яхши билмайди. Ёш ўқитувчи ўзининг ўқитиш усуллари ва услублари ҳақидаги билимларини амалда татбиқ этишнинг уйдасидан ҳамма вақт ҳам чиқа олмайди.

Тажрибали ўқитувчи мактаб дастурига ўзгаришлар киритилган киритилмаганини билаш учун уни кўздан кечиради, холос. Ўқитувчиликни янги бошлаган киши эса ўқувчилар эгаллаши зарур бўлган билимлар нималардан иборат бўлишини, бўлим ва мавзуларнинг материални ўрганишга тахминан қанчадан ўқув вақти ажратилганини яхши билиб олиши керак. У мактаб дарслигини диққат билан ўқиб чиқиб, уни дастурга солиштириб кўриши, турли масалалар дарсликда қанчалик чуқур ва конкрет баён қилинганини аниқлаши лозим.

Ўқитувчи дарснинг ҳар қайси бўлими тарих ўқитишнинг таълим-тарбиявий вазифаларини ҳал этишда қандай роль ўйнашини билиб олиши керак. У ўқувчиларда маълум бир тарихий даврнинг умумий хусусиятларини очиб берадиган тушунчалар ҳосил қилиш ишининг умумий йўналишини белгилаб олиши лозим. Дарслик бўлимларига доир умумлаштирувчи хулосаларни, савол ва топшириқларни диққат билан ўқиб чиқиши фойдалидир. Бошқа фан ўқитувчилари билан фикрлашиб, ўқувчиларнинг билим ва малакалари нималардан иборатлигини билиб олади.

Ўқитувчи қайси тарих дарсидан дарс берадиган бўлса, ўша дарсларга доир қандай адабиётлар борлигини дарс беришга тайёргарлик кўриш вақтида аниқлаб олиши ва ана шу

турли хил адабиётлардан фойдаланиш дастурини белгилаб олиши керак. У бу китобларнинг баъзиларини, масалан умумий услубий қўлланмаларни ўқув йили бошлангунча қадар ўқиб чиқишга, бошқаларидан эса дарсга тайёрланиш чоғида фойдаланишга ҳаракат қилиши лозим. Ўқитувчининг тарих дарси беришга тайёрланишдаги навбатдаги босқич мавзу юзасидан ўтиладиган дарслар тизимини ишлаб чиқишдан иборатдир.

Ўқитувчининг мавзуни режалаштиришдан асосий мақсади – мавзу мазмунини назарий жиҳатдан тушуниб олишга эришишдир: ўқитувчи мавзунинг асосий ғояларини ва мантикий негизини, унинг бошқа мавзулар билан қандай муҳим боғланишлари борлигини ҳар томонлама ўйлаб кўради, кейин эса бу ишининг натижаларини қисқача мавзуй (тематик) режа тарзида тузиб чиқади. Аммо мавзу 2-3 дарсда ўрганиладиган бўлса (бундай мавзулар оз эмас, айниқса ўрта асрлар тарихи кўрсига кўпдир, жумладан биз кўриб чиқаётган Амир Темур ва Темурийлар даври тарихи мавзуси ҳам шундайлар ҳисобига киради), мавзуни ўтишга тайёрланиш айрим дарсларни ишлаб чиқиш вақтида амалга оширилиши мумкин. Ўқитувчи, аввало, мавзунинг таълим-тарбиявий вазифаларини аниқлаб олади. У дастур ва дарсликнинг мазмунига таяниб, ўқувчиларда асосий тушунчаларни таркиб топтириш юзасидан қилинадиган иш тартибини белгилайди. Бу муҳим масалани худди шу бутун мавзуни ўтишга тайёрланиш вақтида ҳал қилиш керак, чунки ўқувчиларда кўпгина таянч тушунча ва иборалар бир-бирига боғланган дарслар давомида таркиб топтирилади. Мавзуни ўтишга тайёрланиш вақтида асосий масалаларнинг мазмуни ишлаб чиқилади ва уларни қайси дарсларда такрорлаш лозимлиги аниқланади: ўқитувчи илгари ўрганилган материал қайси дарсларда ва нима учун такрорланишини мавзуй режада кўрсатади.

Ўқитувчи тарихий асарлардан фойдаланганда улардан тарбиявий аҳамияти бўлган ёки тушунчаларни конкретлаштиришга ёрдам берадиган фактларни танлаб олади, уларни ихчамлироқ ва тушунарлироқ баён қилиш йўллариини ўйлаб кўради, бу фактларни қачон ва дарснинг қай ерида баён қилишини, уларнинг дарснинг асосий мазмуни билан қандай боғлашини белгилаб олади. Шундай қилиб, ўқитиш усулларини ишлаб чиқиш дарс мазмуни устида ишлаш жараёниданок бошланади. Шу билан бирга ўқувчиларнинг билиш фаолиятини ташкил этиш мўлжаллаб қўйилади.

Ўқитувчи дарснинг мазмуни ва усулларини белгилаганда дарс бераётган синфнинг хусусиятларини назарда тутиши керак. Шундай қоишга уни таълим-тарбия жараёни мажбур этади. Ўқувчиларнинг тайёргарлиги бўш бўлган синфда билимларни текшириш кўпроқ вақтни олиши мумкин, шунинг учун материални баён қилишда келтириладиган фактлар сонини қисқартиришга тўғри келади. Ўқувчиларнинг фаоллиги паст даражада бўлган синфда ўқитувчи уларга суҳбат асосида тушунтирмоқчи бўлган материални, вақтни тежаш учун, ўзи баён қилиб бериши лозим.

Хулосақилибайтганда, инновацион фаолиятга тайёрлашдан бош мақсад – ўқитувчиларнинг янгиликка интилувчанлигини, янгиликни мустақил излаш, яратиш, қўллаш қўникма ва малакасини шакллантириш, педагогик технологиялар, интерфаол методлардан фойдаланиб дарс ва дарсдан ташқари машғулотларни ўтказиш маҳоратини такомиллаштиришдан иборат.

Адабиётлар рўйхати

1. Толипов Ў., Баракаев М., Шарипов Ш., “Касбий педагогика” – Т., 2001 йил.
2. Хаджабоев А., Хусанов И. “Касбий таълим методологияси” – Т., 2007 йил.
3. Баракаев М., Қурбанова Г. ““Касбий таълим” йўналиши бўйича педагогик амалиётни ўтказиш методикаси”. – Т., 2007 йил

JAHON SIVILIZATSIIYASINING TAMAL TOSHI YOHUD UNING AKADEMIYASI

Astanova Nasiba Qudiratovna
Buxoro viloyati Buxoro shahar 40-sonli
umumiy o'rta ta'lim maktabining Tarix fani o'qituvchisi
Telefon: +998(90) 611 55 07
nasibaastanova24@gmail.com.

Annotatsiya: Quyida berilgan ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning Xorazmning jahon sivilizatsiyasidagi o'rni, Xorazmning qadimgi tarixi va uning Akademiyasi haqida ma'lumotlari va Ma'mun akademiyasida xizmat qilgan olimlarning yo'nalishlari haqida qisqacha ilmiy asosda yondashishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: "Avesto", Amudaryo, "Axtarvenik", Oromiy, Tanga, Istaxriy, Ali ibn Ma'mun, Shom, Behnom, Suhayliy.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev aytib o'tganlaridek, Xorazm deganda, jahon ilm-fani, madaniyat va san'ati taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan, o'zbek davlatchiligining tamal toshi qo'yilgan betakror bir o'lka ko'z oldimizga keladi. Insoniyat tarixidagi eng qadimiy yozma manbalardan biri bo'lgan "Avesto" kitobining aynan shu zaminda paydo bo'lgani Xorazm yurtining tarixi qanday teran ekanidan dalolat beradi.

Ilk o'rta asrlarda aynan shu yerda asos solingan Ma'mun akademiyasi butun Sharq va G'arb olamida qanday yuksak shuhrat qozongani barchamizga yaxshi ma'lum. Jo'shqin Amudaryodan suv ichib, muqaddas va tabarruk Xorazm tuprog'idan unib-o'sgan, xalqimiz tarixida o'chmas iz qoldirgan Abu Rayhon Beruniy, Muhammad Muso Xorazmiy, Mahmud Zamaxshariy, Najmiddin Kubro, Pahlavon Mahmud, Nosiriddin Rabg'uziy, Sulaymon Boqirg'oniy, Sakkoliy, Munis, Feruz, Ogahiy, Bayoniy va boshqa ko'plab allomalar, shoir va mutafakkirlarning nomlari jahon sivilizatsiyasi tarixiga haqli ravishda oltin harflar bilan bitilgan¹.

Xorazm hududida Jonbos qal'a, Gyovur qal'a, Qir qal'a, Qo'yqirilgan qal'a, Tuproq qal'a, Ayoq qal'a va boshqa shu kabi qadimiy shahar xarobalarining mavjudligi qadimgi Xorazmdagi urbanizatsiya va u bilan bog'liq ushbu zamindagi fan va madaniyatning yuksak darajada bo'lganidan dalolat beradi. Bu yerlardan yuqori bosqichdagi shaharsozlik madaniyatidan va ilm-fan izlaridan ma'lumot beruvchi ashyoviy dalillar topilgan. Jumladan, Qo'yqirilgan qal'adan topilgan astronomik kuzatishga moslashtirilgan qurilma va uskunalarning qismlari bunga yaqqol misol bo'la oladi.

Islomgacha Xorazmda astronomiya ilmining yaxshi rivojlanganligi haqida Beruniy ham dalillar keltiradi. Olim u paytlar xorazmliklar astronomiyani "axtarvenik" deganlari va ularning astronomik bilimlari arablaridan yuqori va aniq bo'lganini o'z asarida bayon etadi².

Xorazmliklar oromiy alifbosiga asoslangan o'z yozuvlariga ega bo'lganlar. Bu yozuvning miloddan avvalgi IV asrga taalluqli namunalari saqlangan. Xorazmni qadimdan shohlar boshqargan va ular o'z nomlari bilan tanga pullar zarb qilganlar. Bunday pullarning miloddan avvalgi II asrdan boshlab zarb qilingan namunalari mavjud. Xorazmliklarning tabiatan ilmga o'chligini tadqiqotchilar o'rta asrlardayoq kuzatganlar. Chunonchi, X asrning birinchi choragida Xorazmda bo'lgan mashhur sayyoh Istaxriy "Masolik al-mamolik" nomli asarida boshqa mintaqalar qatorida Xorazmni ham ta'riflab, xorazmliklarning ilmga o'chliklarini ta'kidlab: "Hozir Bag'dodda biror olim yoki faqih yo'qki, uning xorazmlik shogirdi bo'lmasin", degan so'zlarni yozadi. Ma'rifatparvar shoh Ali ibn Ma'mun Gurganjda madaniy-ma'rifiy ishlarni juda rivojlantirib yubordi. Saroy qoshida shohona kutubxona barpo etib, uni Sharqning turli shaharlaridan keltirilgan nodir qo'lyozmalar bilan boyitdi. Xorazm Ma'mun akademiyasida xorazmliklardan tashqari Buxoro, Samarqand, Jand, Marv, Nishopur, Balx, Eron, Iroq, Hindiston, Misr, Shom (Suriya) va boshqa viloyatlardan kelgan yuzdan ortiq olimlar, huquqshunoslar, adiblar, dinshunoslar tadqiqotlar o'tkazib, fanning turli sohalarida, buyuk kashfiyotlar qildilar. Ma'muniylar ilm-ma'rifatni qadriga yetadigan hukumdorlardan edi.

¹ Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: O'zbekiston, 2017. – B. 242.

² Xorazm Ma'mun akademiyasi. –T.: Sharq, 2006. – B. 22.

Ular Ma'mun akademiyasida xizmat qilgan olimlarga homiylik ko'rsatdi, ilmiy-ijodiy ishlarini har taraflama qo'llab-quvvatladilar, ularga zarur sharoitlarni yaratib berdilar.

Abu Rayhon Beruniy boshchiligida Xorazm Ma'mun akademiyasini asosini quyidagi olimlar tashkil etganligini ko'rishimiz mumkin – Abu Nasr Mansur ibn Ali ibn Iroq Ja'diy (vafoti 1036 -yil), Abu Hayr Hasan ibn Sivor ibn Bobo ibn Bahrom (yoki Behnom) (941–1048), Abu Sahl Iso ibn Yahyo Masihiy Jurjoniy (X–XI asrlar), Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy (973–1048), Abu Ali Husayn ibn Abdulloh ibn Sino (980–1037), Ahmad ibn Muhammad Husayn Saxliy (Suhayliy) Xorazmiy (X–XI asrlar), Abu Mahmud Ho'jandiy(X–XI asarlar), Abu Ahmad ibn Muhammad ibn Ya'qub ibn Miskavayh (1030-yili vafot etgan), Abu Mansur Abdulmalik ibn Muhammad ibn Ismoil as-Saolibiy (961–1038), Abu Fadl Ahmad ibn Muhammad Sahriy (X–XI asrlar), Abu Ali Hasan ibn Horis Xorazmiy Hububiy (X–XI asrlar), Abu Abdulloh Muhammad ibn Homid (X–XI asrlar) va boshqa o'z zamonasining yetuk olimlari ko'plab ilmiy va amaliy muammolarni yechib, jahon fani rivojiga ulkan hissa qo'shdilar. Yuqoridagi nomlari zikr qilingan olimlar Ma'mun akademiyasida xizmat qilgan allomalarning hozircha aniqlangan, lekin to'liq bo'lmagan ro'yxati bo'lib, shular qatorida xorazmliklar aksar ko'pchilikni tashkil qilganligi ma'lum. Olimlar dunyoviy va tabiiy fanlar bilan, xususan astronomiya, matematika, fizika, kimyo, minerologiya, kartografiya, geografiya, geometriya, tabiatshunoslik, tibbiyot, falsafa, tarix, arab tili, mantiq, adabiyot, islom huquqshunosligi va boshqa ilmlar sohasida chuqur tadqiqotlar qildilar. Ular arab, fors, hind, lotin, yunon va turkiy tillarini mukammal bilganlar. Yunon olimlaridan Platon, Aristotel, Ptolemey, Yevklid va Galen asarlarini chuqur tahlil qilib, ularga bag'ishlab sharhlar bitganlar. O'zlari yuqoridagi ilmlar sohasida tadqiqotlar o'tkazib, fanni yangi g'oyalar bilan boyitdilar. Ayni vaqtda ular Gurganj madrasalarida yoshlarga ta'lim-tarbiya berib, iste'dodli shogirdlar tayyorlashga katta hissa qo'shdilar.

Xulosa o'rnida shuni qo'shimcha qilishimiz mumkinki - Buyuk Xorazmlik olim Abu Rayhon Beruniy aytganidek, xuddi Misr Nilning mahsuli bo'lgani kabi Xorazm ham Amudaryoning mahsuli bo'lgan¹. Shuningdek, akademiyada Beruniyning astronomiya, Abu Nasrning matematika, Abul Xayr Hammorning kimyo maktablarida ham yoshlarga chuqur bilim berildi. Bu davrga kelib Gurganj madrasalari va yuqoridagi maktablar haqiqiy ilm-maskanlariga aylangan edi. Ularda ta'lim olgan yoshlar keyinchalik Sharqning mashhur allomalari bo'lib yetishdilar. Xorazm Ma'mun akademiyasi olimlari aniq va gumanitar fanlarga doir ko'p asarlarni yozib, insoniyatga o'chmas ilmiy meros qoldirdilar.

Foydalanilgan adabiyaotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: O'zbekiston, 2017. –484 b.
2. Хоразм Маъмун академияси. –Т.: Шарқ, 2006. – 168 б.
3. Xorazm Ma'mun akademiyasi.// <http://www.mamun.uz>
4. Xorazm Ma'mun akademiyasi.// <http://library.ziyounet.uz/uz/book/11946>

¹ Хоразм Маъмун академияси. –Т.: Шарқ, 2006. – Б. 20.

XIV ASRNING IKKINCHI YARMI – XV ASRDA MOVAROUNNAHR VA
XUROSONDA – MUSIQA SAN’ATI

Bo’ronova Mehriniso Mustafayevna
Sirdaryo viloyati Mirzaobod tumani 2-sonli
umumiy o’rta ta’lim maktabining Tarix fani o’qituvchisi
Telefon: +998(91) 508 97 17
boronovamexriniso@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Temur va temuriylar davri madaniyatining yuksak rivojlanganligidan dalolat beruvchi yana bir soha – musiqa san’ati, Ibn Arabshoh va Alisher Navoiylarning musiqa san’atiga oid ilmiy ma’lumotlari, X va XII asrlarda vujudga kela boshlagan musiqa san’atining yangi turi va XV asrda yashab ijod qilgan shoir Ahmadiyning “Sozlar munozarasi” asari haqida qisqacha ma’lumotlar berishga harakat qilingan.

Kalit so’zlar: Amir Temur, Samarqand, Ibn Arabshoh, “Mezonul-avzon”, Oruzvoriy, O’n ikki, “Shashmaqom”, “Sozlar munozarasi”, Soqiy.

Temur va temuriylar davri madaniyatining yuksak rivojlanganligidan dalolat beruvchi yana bir soha – bu musiqa san’atidir. Buyuk Sohibqiron Amir Temur haqidagi manbalarda va xalq rivoyatlarida uning musiqa san’atiga juda katta e’tibor bilan qaraganligi, turli mamlakatlardan poytaxti Samarqandga ko’plab san’at shinavandalarini to’plab, bazmi jamshid davrilarini musiqa va qo’shiq ixlosmandlari bilan qurganligi hikoya qilinadi. Ibn Arabshoh Temur saroyida juda ko’plab musiqashunoslar, hofiz va qo’shiqchi san’atkorlar ham bo’lganligini yozadi: “... Xoja Muhammad az-Zohid Buxoriy, ulug’ tafsirchi, hadischi, hofiz bo’lib, Qur’on ul-Karimni yuz jildda tafsir qilgan... Qorilardan mana shular ikkalasi va mavlono Faxruddin bor edi. Qur’onni qiroatda ham savtda ham tajvid bilan yod olgan kishilardan Abdullatif ad-Domg’oniy, mavlono Asaduddin, Sharif Hofiz Husayniy, Mahmud Muhriq al-Xorazmiy, Jamoliddin Ahmad al-Xorazmiy va musiqa ilmida ustoz bo’lgan Abdulqodir al-Marog’iy edi”¹.

Bu davrda musiqa san’atining rivoj topganligini shu narsadan ham bilsa bo’ladiki, Alisher Navoiy “Mezonul-avzon” asarida xalq qo’shiqchiligining 8 turi bo’lganligini yozadi. Bu – tuyuq, changi, turkiy, oruzvoriy (yoki oruzvoriy), muhabbatnoma, mustazod va boshqalardir. Ayrim miniatyuralar, badiiy obrazlar va boshqalar xalq san’atining ham rivojlanganligidan dalolat beradi. Xalq kuylari va qo’shiqlari musiqa san’atining rivojiga samarali ta’sir ko’rsatgan. X va XII asrlarda vujudga kela boshlagan musiqa san’atining yangi o’n ikki maqom turi bu davrga kelib yuksak bosqichga ko’tariladi, yangi kuylar bilan boyiydi. O’n ikki maqom ko’pgina kuylar birikmasidan tashkil topgan bo’lib, quyidagilarni o’z ichiga oladi: Rost, Isfaxon, Iroq, Zirafkan, Buzruk Xijoz, Buslik, Ushshoq, Husayniy, Zangula, Navo, Rahoviy. Bu maqomlarning har bin ikki shuba (qism)dan iborat bo’lib, jami 24 shubani tashkil etadi: Dugoh, Segoh, Chorgoh, Panjgoh, Muxayyar, Hisor, Muboraki, Nayrez, Nishopurak, Royi Iroq, Mag’lub, Rakb, Bayot, Zabul, Avj, Navro’zi xora, Ma’mur, Ashiron, Navro’zi sabo, Humoyun, Nuhuft, G’azal, Arabon va Ajam. Xalq o’rtasida “Shashmaqom” (olti maqom) nomi bilan kuylanib kelinayotgan musiqa asarlari yuqorida sanab keltirilgan o’n ikki maqom zaminida shakllangandir.

Musiqa san’atining taraqqiyotini she’riyat olamidani tashqarida tasavvur etib bo’lmaydi. Musiqa va she’riyat doimo bir-birini to’ldirib kelgan. Musiqa bilan she’riyat o’rtasidagi aloqani XV asrda yashab ijod qilgan shoir Ahmadiy “Sozlar munozarasi” asarida ajoyib badiiy bo’yoqlarda tarannum etadi. Ahmadiy majoziy xarakterda yozilgan o’zining bu asarida sozlar munozarasini beradi. Munozarada ishtirok etgan barcha sozlar: Tanbur, Ud, Chang, Qubo’z, Rubob va boshqalar o’zlaricha kerilib maqtanadilar. Nihoyat ularning munozarasiga Piri xarobot (soqiy) aralashadi va sozlarining har biriga nasihatlar qiladi, ularning har birining o’ziga xos fazilatlarini borligini ta’kidlaydi. Bu asar tarbiyaviy ahamiyatga ega bo’lgan didaktik ijod mahsuli hamdir. Shoir maqtanchoq, mutakabbir va xudbin kishilarni tanqid qiladi, ularni insofqa, kamtarlikka va ahillikka chaqiradi².

¹ Ibn Arabshoh. Ajoyib al-maqdur fi tarixi Taymur (Temur tarixida takdir ajoyibotlari). Ўrinbobeб А. мухаррирлиги остида. – Т.: “Меҳнат”. 1992. – Б. 85 – 86.

² Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –Т.: Sharq. 2010. – В. 482.

Xullas, musiqa san'ati taraqqiyotida Temur va temuriylar zamonida erishilgan muvaffaqiyatlar xalqimizning ma'naviy meros boyligi bo'lib, avlodlar ongida badiiy estetik qarashlar va oliyjanob insoniy fazilatlarining shakllantirishning muhim vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –T.: Sharq. 2010. – 512 b.
2. Ибн Арабшоҳ. Ажойиб ал-мақдур фи тарихи Таймур (Темур тарихида тақдир ажойиботлари). Ўринбоев А. муҳаррирлиги остида. – Т.: “Меҳнат”. 1992. – 191 б.

BURHONIDDIN AL – MARG'INONIYNING ILMIY MEROSI

Kalandarova Intizor Kuranboyevna
Xorazm viloyati Urganch shahar 6-sonli
umumiy o'rta ta'lim maktabining Tarix fani o'qituvchisi
Telefon: +998(90) 516 11 53

Annotatsiya: Quyidagi ushbu ilmiy maqolada, Burhoniddin al-Marg'inoniyning hayoti va ilmiy faoliyati, Abdulhay al-Lankavining Burhoniddin Marg'inoniyga bergan ta'rifi, Fiqhshunos olimning asarlari ayniqsa Uning "Xidoya" asari haqida ilmiy yondashishga qisqacha harakat qilingan.

Kalit so'zlar: "To'g'ri yo'l", Shariat, Fikr ilmi, Huquqshunos, "Hidoya fi furu' al fiqh", "Xidoya", Huquqiy va axloqiy qoidalar, xanafiylar mazhabi.

IX – XII asrlarda Movarounnahr va Xorazmda islom huquqi – shariat ancha rivoj topgan edi. Shariat yangi izchil huquqiy tizim sifatida taxminan XI asrda ash- Shariyada (arabcha "to'g'ri yo'l") barqaror shaklga kirgan. Shariat – bu islom axloqiy qadriyatlarini va musulmon huquqi falsafasidan iborat bo'lib, uning tub mohiyati fiqh deb yuritiladi. Fikr ilmi – musulmon qonunshunosligi – Sharq xalqlari va islom madaniyati erishgan buyuk yutuq bo'lib, bu borada Movarounnahr va Xorazm allomalari juda boy meros qoldirganlar. Vatandosh fiqhshunos olimlarimiz: Abu Havs al-Buxoriy, Abu Mansur al-Moturidiy, Abul-l-lays as-Samarqandiy, Abu Bakr al-Buxoriy, Faxr ud-din Qozixon, Shams ul-a imma as-Saraxsiy va boshqalar o'z davrida islom dunyosida ma'lum va mashhur bo'lganlar. Namlari yuqorida tilga olingan olimlar orasida Ali ibn Abu Bakr ibn Abdul Jalil Al-Farg'oniy Ar-Rishtoniy al-Marg'inoniy alohida o'rin tutadi. Huquqshunos olim Akmal Saidovning ma'lumotlariga qaraganda, buyuk olim 1123-yil 23-sentabrda Marg'ilonda tavallud topgan va 1197-yil 29-oktabrda 74 yoshida vafot etgan. Burhoniddin Marg'inoniy ilmiy barkamollikka Rishton, Marg'ilon, Buxoro, Samarqand va Movarounnahrning boshqa shaharlardagi ilm dargohlarida musulmon huquqi xanafiya mazhabining buyuk nazariyotchisi va amaliyotchisi bo'lib yetishgan. Bu to'g'rida Abdulhay al-Lankavi: "... u imom, qonunshunos bo'lgan. Hadislar bilan shug'ullangan. Qur'onni yod bilgan va unga sharhlar bergan. Ilmlarni yig'gan va muayyan fan tizimiga keltirgan. Nihoyatda zukko va sinchkov tadqiqotchi va xudojo'y pok inson bo'lgan. Fan va adabiyotda tengi yo'q buyuk huquqshunos, adabiyotshunos va shoir bo'lgan", deb yozadi¹.

Burhoniddin Marg'inoniy musulmon olami fani erishgan barcha bilimlarni egallagan, ulug' allomalardan saboqlar olgan, sunniy shariatining to'rt asosiy mazhablari asoschilari va ularning shogirdlari asarlarini qunt bilan mutolaa qilgan. Bu narsa ulug' allomaga fiqh ilmi bo'yicha tengsiz asarlar yozib qoldirishiga imkoniyat yaratdi. Fiqhshunos olimning "Boshlovchilar uchun dastlabki ta'lim", "Yakunlovchilar uchun tugal ta'lim", "Mazhabning yoyilishi", "Ilmni ziyoda qiluvchi kitob", "Farzlar kitobi", "Nozil bo'lgan narsalar to'plami", "Haj marosimlari, "Shayxlar haqidagi kitob" kabi buyuk asarlar shular jumlasidandir. Albatta, ulug' alloma ijodida "Hidoya fi furu' al fiqh" ("Fiqh sohalari bo'yicha qo'llanma") tengi yo'q shaoh asrdir. Bu asarni olim 1178-yilda Samarqandda yozgan. Burhoniddin Marg'inoniyning "Xidoya" kitobi to'rt jilddan iborat va 56 bobni tashkil etadi. Bu asar o'ziga xos shariat kodeksi bo'lib, hozirgi kunda ham islom dunyosi qonunshunoslari uchun asosiy qo'llanma sifatida xizmat qiladi. Unda shariat masalalarida muallifning fikr-xulosalari bilan bir qatorda xanafiylar mazhabining barcha imomlari, shuningdek, boshqa mazhab vakillarining mulohazalari ham o'rin olgan. Asarda islomning asosiy marosim talablari, huquqiy va axloqiy qoidalari, xususan tahopat, namoz, zakot, ro'za, xaj, qurbonlik; oila-nikoh bilan bogliq bo'lgan masalalar, huquqiy qoidalarni bajarmaganlik uchun jazo choralari belgilangan. "Xidoya"da mulkiy va moliyaviy munosabatlarga, jinoyat va jazo, fuqarolik huquqlari, sud va protsessual masalalar keng o'rin olgan. Yana unda urushlar, o'lja olish va uni taqsimlash, turmush va faoliyatdagi taqiqlashlar, ijozatlar haqida ham huquqiy yo'l-yo'riqlar beriladi.

"Xidoya" kitobi jamiyatshunos, huquqshunos, tarixshunos, sharqshunos, dinshunos hamda ona Vatan tarixi va shariat bilan shug'ullanuvchi barcha kitobxonlar uchun bebaho qo'llanmadir.

¹ Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –T.: Sharq. 2010. – B. 257.

Shu boisdan ham Burhoniddin Marg'loniyning bu asari bir qancha tillarga tajjima qilingan. Xususan "Xidoya" xanafiylar mazhabi tarqalgan bir qator arab davlatlarida, Afrikaning ayrim mamlakatlarida, Turkiya, Hindiston, Pokiston, Bangladesh, Afg'oniston, Xitoy musulmonlari orasida keng tarqalgan. Bu asar O'rta Osiyo, Kavkaz, Rossiya musulmonlari orasida ham keng tarqalgan va islom madrasalarida fiqh ilmi bo'yicha asosiy o'quv qo'llanmasi bo'lib kelgan.

Xullas, ilm-fan, madaniyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan ulug' vatandoshimiz – Burhoniddin Marg'loniyning jahon ilm-faniga qo'shgan ulkan hissasini bilib oldik. Ular shu darajada ko'pki, barchasini qalamga olishning imkoniyati yo'q. Chunki biz oddiy insonlarning avlodlari emasmiz, balki bag'ri, qalbi, butun ildiz-tomirlari va tayanchlari benihoya mustahkam, jahon fani va madaniyati beshiklarini tebratgan, uning taraqqiyotiga salmoqli va buyuk hissa qo'shgan ulug' siymolar – daholarning avlodlarimiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –T.: Sharq. 2010. – 512 b.
2. Burhoniddin Marg'loniy.// https://uz.wikipedia.org/wiki/Burhoniddin_marg'loniy
3. Burhoniddin al-Marg'loniy.// <https://arboblar.uz/uz/people/burkhanuddin-al-marginoni>

ABU NASR FOROBIY YOHUD SHARQ ARISTOTELI

Kambarova Dilfuza Ikromovna
Andijon viloyati Jalaquduq tumani 20-sonli umumiy
o'rta ta'lim maktabining Tarix fani o'qituvchisi
Telefon: +998(90) 144 17 73

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada - Abu Nasr ibn O'zlug' ibn Tarxon al-Forobiyning egallangan fanlari bo'yicha ilmiy asarlari, buyuk olimning ilm va dunyoqarash doirasining beqiyos darajada kengligi va chuqurligidan dalolat beruvchi asarlari, umuman, Forobiy ilmlarning beshta asosiy turkumini ko'rsatishi haqida qisqacha ma'lumot berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Aris, Shosh, Forob, Ilmu urfon markazlari, Aristotel, Ptolemey, Ellin, "Ikkinchi Sharq Aristoteli".

Sharq allomalarining yirik namoyandalaridan bin bo'lgan Abu Nasr ibn O'zlug' ibn Tarxon al-Forobiy Aris daryosining Sirdaryoga quyiladigan joyida, Shosh – hozirgi Toshkent shahridan 200 – 260 km shimoli-g'arbda joylashgan Forob (O'tror) shahrida tavallud topgan. U Forobda ta'lim olib, Buxoro va Samarqandda, ilmu urfon markazlari Bag'dod va Damashq shaharlarida yashab o'z ilmiy darajasini oshirgan, deyarli fanning barcha sohalarini egallab, 160 dan ortiq asarlar ijod qilgan, Forobiy riyoziyot, falakiyot, tabobat, musiqa, falsafa, tilshunoslik va adabiyotga oid buyuk asarlar, risolalar yozib jahonga mashhur bo'ldi. U yozgan "Aristotel (Arastu)ning "Metafizika" asari maqsadlari haqida", "Tirik mavjudot a'zolari haqida", "Musiqa kitobi", "Baxt-saodatga erishuv haqida", "Siyosat al-Madoniya", ("Shaharlar ustida siyosat yurgizish"), "Fozil odamlar shahri", "Masalalar mohiyati", "Qonunlar haqida kitob", "Tafakkur yuritish mazmuni haqida", "Mantiqqa kirish haqida kitob", "Falsafaning mohiyati haqida kitob" va boshqalar buyuk olimning ilm va dunyoqarash doirasining beqiyos darajada kengligi va chuqurligidan dalolat beradi.

Forobiy ellin madaniyati donishmandligining hadsiz bilimdoni edi¹. U Platon, Aristotelning barcha falsafiy tabiiy, ilmiy asarlariga, Ptolemeyning osmon jismlari harakati, Aleksandr Afrodiziyning ruh haqidagi psixologiyaga oid, Galenning tibbiyot bo'yicha asarlari, shuningdek, Epikur, Zenon, Yevklid, Porfiriy risolalariga taqriz va sharhlar yozdi. Agar ilm-fan rivojidadagi o'zining qo'shgan buyuk xizmatlari uchun Aristotel "birinchi muallim" unvoniga sazovor bo'lgan bo'lsa, Forobiy ellin donishmandligini, Aristotelni yaxshi bilganligi, qomusiy aqli va ilm-fan taraqqiyotiga katta hissa qo'shganligi uchun "Al-Muallim as-Soniy" – "Ikkinchi Sharq Aristoteli" degan mo'tabar unvon oldi. Forobiyning "Inson tanasining a'zolari haqida"gi risolasi tibbiyot ilmining maqsad va vazifalarini aniqlashga bag'ishlangan. Shu ma'noda bu asar muallifi buyuk hakim Abu Ali ibn Sinoning bevosita o'tmishdoshi bo'lganligini isbotlaydi. Forobiy "Astrologiyaning to'g'ri va noto'g'ri qoidalari haqida" risolasida astrologlarning ruhiy va ijtimoiy hodisalar va jarayonlarni osmoniy jismlar haqidagi ilmiy taxminlarga asoslangan faoliyatlarini yolg'on tasavvurlar va uydirmalardan farqlash zarurligini ta'kidlaydi.

Olimning ko'p jildli "Musiqa haqida katta kitob" asari musiqa ilmining katta bilimdoni bo'lganliginigina emas, ayni zamonda Forobiyning taniqli musiqashunos sozanda va ajoyib bastakor ham bo'lganligini dalillaydi. U yangi musiqa asbobining ixtirochisi ham bo'lgan. Forobiy yirik mantiqshunos olim sifatida ham nom chiqargan. Bu borada u yunon olimlarining ijobiy an'alarini davom ettirib, mantiq ilmining turli muammolariga oid bir qator risolalar ijod qilgan.

O'rta asr fanining rivoji va taraqqiyotida Forobiyning ilmlar tasnifi bo'yicha olib borgan ilmiy ijodiy ishlari g'oyatda qimmatlidir, U "Ilmlarning kelib chiqishi haqida", "Ilmlarning tasnifi haqida" va boshqa risolalarida o'sha davrda ma'lum bo'lgan 30 ga yaqin ilm sohasining tartibi, tasnifi va tafsilotini beradi. Umuman, Forobiy ilmlarning beshta asosiy turkumini ko'rsatadi:

1. Til haqidagi ilm (grammatika, poetika, to'g'ri yozuv va boshqalar, Jami yettita bo'limdan iborat.)

2. Mantiq. Sakkiz bo'limdan iborat.

3. Matematika, yetti mustaqil ilm: arifmetika, geometriya, optika, sayyoralar, musiqa, og'irlik,

¹ Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –T.: Sharq. 2010. – B. 227.

mexanika.

4. Ilm at-tabiiy va ilm al-ilohiy-tabiiy va ilohiy ilmlar yoki metafizika.

5. Siyosat ilmi (ilmal-madaniy – shahar haqidagi ilm, shaharni boshqarish ilmi), yurisprudensiya (fiqh) va musulmon teologiyasi (kalom).

Xullas, Forobiyning ilmiy-falsafiy merosi xalqimizning buyuk ma'naviy boyligi sifatida asrlar osha avlodlar uchun ilhom va ijod manbayi bo'lib xizmat qilaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –T.: Sharq. 2010. – 512 b.

2. Abu Nasr al-Forobiy.// <https://arboblar.uz/uz/people/abu-nasr-farabi>

3. Abu Nasr al-Forobiy.// <http://library.ziyonet.uz/uzc/book/74010>

ABULQOSIM MAHMUD AZ – ZAMAHSHARIY VA UNING ILMIY MEROSI

*Kenjayeva Zuvayda Abdubannabovna
Farg'ona viloyati Dang'ara tumani 32-sonli
umumiy o'rta ta'lim maktabining Tarix fani o'qituvchisi
Telefon: +998(99) 329 31 85*

Annotatsiya: Quyida berilgan ushbu ilmiy maqolada Abulqosim Mahmud Az – Zamahshariy va uning ilmiy merosi haqida ilmiy yondashishga harakat qilingan ya'ni – Az-Zamahshariyning hayot yo'li va ilmiy ijodi, Uning "Al-kashshof", "Al-Mufassal", "Asos al-balag'a", "Devon az-Zamahshariy" asarlari haqida qisqacha ma'lumot berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Jorulloh, Izmixshar, Madrasada, Abu Muzar Mahmud az-Zabbiy, Mutazimiylar, "Al-kashshof", "Al-Mufassal", "Notiqlik asoslari", "Arablar va g'ayri-arablar ustozlari".

Xorazm ilm-fani va madaniyatini dunyoga tanitgan buyuk siymolardan yana biri arabshunos olim, shoir, yozuvchi va imom Abulqosim Mahmud ibn Umar ibn Ahmad Jarulloh Zamahshariydir. U 1075-yil 18-martda Xorazmning Zamahshar (hozirgi vaqtda Turkmanistonning Toshhovuz viloyatiga qarashli Paxta tumanidagi Izmixshar qishlog'i) qishlog'ida tavallud topgan. Boshlang'ich ma'lumotni u o'z zamonasining o'qimishli imomi bo'lgan otasi Umar ibn Ahmad qo'lida oladi. Yoshligida baxtsiz hodisa tufayli tomdan yiqilib mayib bo'lib qolgan va yog'och oyoqda yurishga majbur bo'lgan Zamahshariy ruhiy tushkunlikka tushmaydi. U otasidan Urganch madrasalaridan biriga o'qishga olib borib qo'yishni iltimos qiladi. Ota o'g'lining iltimosini qondirsa-da, biroq kambag'allik tufayli uni moddiy tomondan qo'llay olmaydi. Zamahshariy mohir husnixat sohibi bo'lganligidan madrasada o'qish bilan birga qo'lyozma asarlarni ko'chirish bilan ham shug'ullanadi va buning evaziga maosh olib yashash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bo'lg'usi olimdagi nodir qobiliyatni payqagan Abu Muzar Mahmud az-Zabbiy Isfahoniy Zamahshariyga ustozlik qilishni o'z zimmasiga oladi, unga har tomonlama ham ilmiy, ham moddiy yordam ko'rsatadi. Abu Muzar Xorazmda mutazimiylar ta'limotini yoyish bilan shug'ullanardi. Bu ta'limotga ko'ra, insonning qilmishi azal va taqdirda belgilanganiday majburiy bo'lmasdan, erkin holatda, uning o'z ixtiyori bilan sodir bo'lishi lozim. Zamahshariy, umrining oxirigi qadar ana shu tariqatga sodiq qoldi. Urganjda tahsil ko'rgan Zamahshariy o'z bilimini takomillashtirish maqsadida Buxoro, Xuroson va Isfahonga boradi, o'z zamonasining yirik olimlari va mutafakkirlaridan saboqlar va maslahatlar oladi. Undan keyingi hayotini buyuk olim Bag'dod, Damashq, Xijoz va Makkai Mukarrama kabi qadamjolar bilan bog'laydi. Zamahshariy umrining so'nggi yillarini Urganchda turg'unlikda ilmiy ishlar yozish bilan o'tkazadi va 1144-(538) yil Qurbon xayiti arafasida 71 yoshda vafot etadi. Az-Zamahshariydan juda ko'p ilmiy meros qolgan, uning tilshunoslik, adabiyotshunoslik, lug'atshunoslik, fiqh, tafsifshunoslik islom tarixi, falsafa, uslub va notiqlik san'ati, tafsir, hadis va boshqa fanlar bo'yicha yozgan ellikdan ortiq asarlari bor. So'zsiz, Az-Zamahshariyning eng yirik va mashhur asari "Al-Kashshof an haqayiq ut tanzil va uyin il-aqoviyl fi vujuh it-ta'viyl"dir ("Qur'ondagi yashirin haqiqatlarni ochib beruvchi"). U qisqacha "Al-kashshof" deb ataladi. Bu kitobni olim 1132 – 1135-yillarda Makkai Mukarramada bo'lgan chog'ida yozgan. Zamahshariy Makkada uzoq vaqt yashaganligi uchun Jarulloh (Allohning qo'shnisi) degan faxrli laqabni olgan. Asarda buyuk alloma, Qur'oni Karimni til jihatidan izohlab, harbir so'z ma'nosini arab grammatikasi asosida tushuntiradi. Vatandoshimizning mazkur kitobi Qur'onga yozilgan eng mashhur va mo'tabar tafsirlardan bo'lib, hozirga qadar musulmon dunyosi va ilmiy jamoatchilik undan keng foydalanib kelmoqda¹. Qohiradagi butun dunyoga mashhur Al-Azhar diniy universitetining talabalari Zamahshariyning "Al-Kashshof" asari asosida Qur'onni va uning tafsirini o'rganib, undan muhim bir qo'llanma sifatida foydalanib keladilar. Az-Zamahshariy asarining g'oyatda qimmatli asar ekanligiga yana yorqin bir dalil sifatida uning qo'lyozma nusxalarining ko'pligi, asarga yozilgan bir qancha sharhlar va uning arab mamlakatlarida qayta-qayta nashr qilinishini ko'rsatish mumkin. Nemis sharqshunos olimi Karl Brok Kelman dunyoning turli qo'lyozma jamlanmalarida "Al-Kashshof"ning yuzga yaqin qo'lyozmalari va yigirmadan ortiq asarning o'ziga yozilgan sharh va tafsirlari borligini ma'lum qiladi. Az-Zamahshariyning yana bir asari "Al-Mufassal" bo'lib,

¹ Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –T.: Sharq. 2010. – B. 253.

u 1119 – 1121-yillarda yozilgan. Bu asar arab grammatikasiga oid eng qimmatli asardir. Asar Misrda nashr etilgan, nemis tiliga tajjima qilingan. “Al-Mufassal”ning bir qo’lyozma nusxasi Toshkentda Sharqshunoslik ilmiy tadqiqot institutining hujjatxonasida saqlanmoqda. Buyuk arabshunos olimning “Asos al-balog’a” (“Notiqlik asoslari”) kitobi arab tilining izohli lug’ati bo’lib, arab lug’atshunosligini yuqori pog’onaga ko’tardi. Bu asar Qohirada ikki jildda nashr qilingan. Zamahshariyning “Hadislardagi notanish so’zlarni o’zlashtiruvchi” asari Payg’ambar hadislarida uchraydigan, kam ishlatilib, ko’chma ma’noda qo’llaniladigan so’zlarning izohli lug’ati hisoblanadi. Vatandoshimizning “Devon az-Zamahshariy” (“Zamahshariy devoni”) nomli devonida olimning qasida, qit’a va nazmiy xatlari o’rin olgan. Uning lirik she’rlari asosan falsafa va ahloq mavzulariga bag’ishlangan edi.

Biz xulosa o’rnida shuni aytishimiz mumkinki, ulug’ allomaning boy ijodiy merosidan ba’zilari to’g’risida qisman fikr yuritdik, xolos. Zamahshariy dunyo tan olgan alloma. U hali hayotligidayoq yozgan asarlari, musulmon olamida unga shon va shuhrat keltirgan edi. Dunyo olimlari Zamahshariyini yuksak hurmat va mehr bilan ulug’lab “Arablar va g’ayri-arablar ustoz”, “Jorulloh” (“Allohning qo’shnisi”), “Xorazm fahri” deya e’zozlaganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –T.: Sharq. 2010. – 512 b.
2. Abulqosim Mahmud ibn Umar ibn Ahmad Zamaxshariy.// <http://tarix.uz/abulqosim-mahmud-ibn-umar-ibn-ahmad-zamaxshariy/>

BIZKIM SOHIBQIRON – JAHONGIR TEMUR AVLODLARI

Mirsamadova Sevara Erkinovna
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
3-kurs, uyg'ur-ingliz guruhi talabasi
Telefon: +998977141973
mirsamadovasevara@gmail.com

Jadiy burji ko'ringaydir kiyik shaklida,
O'sha yili tug'ilgaydir bir Sohibqiron.
Eng avvali shoh Iskandar, undan so'ng esa
Tug'ilmishdir Rasuli-Akram Payg'ambarimiz.
Uchinchisi Hazrat Temur – Sohibqironidir.

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk sarkarda, ulug' bobokalonimiz bo'lmish Amir Temurga bo'lgan hurmat va u haqidagi shaxsiy, tarixiy fikr-mulohazalar aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: Shayx Zayniddin, Amir Tarag'ay, Amir Temur, Marsel Brion.

Qaryib bundan yetti asr avval ko'hna diyorimizning janubida bir ko'rkam chaqaloq dunyoga keldi. Jajji go'dak solih va soliha insonlar oilasida tarbiya topa boshladi. Kelajakda sharaflil ishlar kutayotgan bolakayning jismiga monand ravishda "Tamurru" Temur ya'ni "larza" deya ism berildi. Bu sharaflil ishga shayx Zayniddin va padari buzrukvoril Amir Tarag'ay sazovor bo'ldi. O'ylashimcha, gap kim haqida borayotgani hammamizga ma'lum.

Yurtimiz asrlar mobaynida qanchadan-qancha buyuk shaxslarni beshigida allalab katta qildi. Islom dunyosida Qur'oni Karimdan so'ng ikkinchi o'rinda turuvchi Hadisi Sharif sahihlarini bir joyga jamlagan muhaddis Imom al-Buxoriy deysizmi yoki tibbiyot ilmida qimmatli asarlaridan bugungi kungacha foydalanib kelinayotgan Abu Ali ibn Sino deysizmi yoki bo'lmasa Yevropadan VII asr avval okean ortida quruqlik borligini aytib bera olgan Beruniy deysizmi, bularning hammasi aynan bizning ajdodlarimiz deya hech ikkilanmay ayta olamiz. Shular jumlasiga dunyoga ma'lum va mashhur sarkarda, uch qit'ani o'z hokimiyati ostida birlashtirgan Sohibqiron Amir Temur ham kiradi albatta. Shu kabi shaxslarni sanab sanog'iga yeta olmaymiz. Bejizga ham yurtimiz jannatmakon, Allohning nazari tushgan yurt deya tilga olinmaydi.

Hozirda esa nafaqat meni, balki butun dunyoni olqishiga, hurmatiga sazovor bo'lgan buyuk bobokalonimiz Amir Temur haqida fikr yuritmoqchiman. Uzoq emas yaqin tariximizga nazar soladigan bo'lsak, sovet tuzumi davrida biz bugungi kunda ulug'lab, nomiga sharaflar aytayotgan ajdodimiz qonxo'r, jallod shaxs sifatida uqtirib kelingan. Shukrlar bo'lsinki, vaqt o'tib bo'lsa ham, aslida kim qonxo'r-u , kim xalqparvar ekanligi barchaga oydek ravshan bo'lib turibdi. Biz yoshlar buyuk sarkarda tarixiga beparvolik bilan qaray olmaymiz. Buning sababi bu inson bizning ajdodimiz ekanligida emas, balki bugungi kunda ham yurtni boshqarishda, muhim qarorlar qabul qilishda, millatlararo munosabatlarda va shu kabi bir qator masalalarda hech ikkilanmay foydalansa bo'ladigan bebaho meros egasi bo'lgani uchundir.

So'zlarimning dalili sifatida O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining 1996-yildagi farmoni bilan ta'sis etilgan Amir Temur ordeni, shahar markazida qad rostlab turgan Temuriylar tarixi muzeyi, Prezidentimizning 2017-yil 5-iyuldagi "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi farmoniga muvofiq Respublikaning barcha harbiy akademik litseylariga "Temurbeklar maktabi" nomi berilishini ko'rsatish mumkin. Shuningdek, maktab darsliklarida buyuk sarkardaga alohida bob ham ajratilgan. Xatto, xarbiy oliy o'quv yurtlariga kirish uchun o'tkaziladigan imtihon darsliklari qatoriga "Temur tuzuklari" ham kiritilgani bejiz emas. Bularning hammasi tarixga bo'lgan hurmat-ehtiromdir.

Sohibqiron bobomiz umrlari davomida o'z qo'llari bilan yozgan kundaliklari tayyor bir kitob holiga kelib, bugun jahon adabiyoti durdonasiga aylanib ulgurdi. Aynan shu asarni mutolaa qila turib o'zim uchun kichik bir dunyoni yarata oldim. Olimlar fikricha ikkala qo'lida bir xil yoza oladigan insonlarning miya faoliyati oddiy kishilarga qaraganda ikki barobar kuchli bo'lar ekan. Amir Temur ham ana shunday noyob hislat egalariidan biri bo'lgan. Shu hislatini ilg'agan Temurbekning ustozil mullo Alibek o'sha paytdayoq bunday kishilar ulg'ayib ikki dunyoda ham

nom qoldirishini ta'kidlab o'tgan. O'z – o'zidan fikrlash qobiliyati kuchli bo'lgan kishining xotirasi ham mustahkam bo'ladi. O'n yoshlar atrofida bo'lgan yosh Temurbekka zamonasining ilmi kishilari "Hofiz" (Qur'onni yoddan o'quvchi) unvonini berishgani buning yaqqol isbotidir. Harbiy san'at bilan shuhrat qozongan ajdodlarning avlodi bu san'atni ham havas qilgulik tarzda egallagan. Ayniqsa, Samar tarxon ismli ustozining qo'llagan usuli (Temurning o'ng qolini tanasiga mahkam bog'lagan holda jangga kirishga majbur qilgan) bobomizni ko'p marotaba o'lim iskanjasidan saqlab qolgan. Otlarga o'zgacha mehr qo'ygan Jahongir ular bilan qanday til topishishni juda yaxshi bilgan. Bedov otlarni bo'ysundirish, ot ustida yugurgan holda kamondan o'q uzish, bir vaqtning o'zida bir necha otni minish hislatlari Amir Temurning harbiy mahoratni qay darajada egallaganini yaqqol ko'rsatib beradi. Aynan shu hislatlarini umumlashtirib Eronda uni "Miri tabam" (Ulug' yo'l boshchi) deya nomlashgan. Amir Temurning zehni shu darajada kuchli bo'lganki, diniy va dunyoviy bilimlarni birdek egallagan. Fransuz olimi Marsel Brionning ta'kidlashicha, ayrim xorijlik hukmdorlar uning huzurida cho'kka tushib, qulluq qilmoqchi bo'lganlarida, Temurbek bunga izn bermagan ekan. U faqat Allohga cho'kka tushib qulluq qilish mumkin deya hisoblagan. O'zi uchun esa oddiygina ta'zim bajo keltirishni kifoya deb bilgan.

Yuqorida keltirilganlar shunchaki maqtov emas, balki fan tili bilan aytganda asosli dalillar hisoblanadi. Ammo bular buyuk bobomiz Sohibqiron Amir Temurning boy tarixlaridan keltirilgan xamir uchidan patirdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam, mullo Alibek, Shayx Shamsiddin, Samar tarxon kabi malakali ustozlar biz yoshlarga ta'lim berishsa, biz yosh avlodlarning dovrug'imiz buyuk ajdodlarimiz kabi yetti olamga albat yoyilajak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A.Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch, Toshkent - 2008
2. Abdulla Oripov. "Sohibqiron dramasi"
3. Marsel Brion. Menkim sohibqiron – jahongir Temur, Toshkent – 2013
4. www.lex.uz

AHMAD AL – FARG’ONIYNING FAOLIYATI VA UNING ILMIY MEROSI

*Muyitova Kamola Homidovna
Buxoro viloyati Vobkent tumanidagi 4-sonli
umumiy o’rta ta’lim maktabining Tarix fani o’qituvchisi
telefon: +998(97) 301 80 87*

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada – IX asrda yashab ijod etgan vatandoshimizning “Baytul Hikma” bilan bog’liqligi, rasadxona qurilishida ishtirok etishi, uning “Kitob Fi Usul ilm an-Nujum” risolasini besh nom ostida saqlanishi, olimning – Hindiston, Qohira, Olmoniyada, Berlin va Parijda saqlanayotgan qo’lyozmalari hamda “Astronomiya negizlari” asari va boshqa asarlari va fandagi yutuqlarini manbalarga tayangan holda qisqacha yoritishga harakat qilingan.

Kalit so’zlar: Farg’ona, Filolog olim, Bag’dod, “Baytul Hikma”, Raqoq, Ptolemey, “Falakiyot ilmining usullari haqida kitob”, Nil daryosi, “Astronomiya negizlari”, Eylar XVIII, “Al Fraganus”, Dante, Misr, Quva.

Saxovatli keng ona tuprog’imiz, O’zbekiston nomini faxr va g’urur his- tuyg’usi bilan uzoq-uzoq avlodlarga ko’z-ko’z qilishga arzigulik ulug’ siymo va allomalardan biri Ahmad Farg’oniydir. Asli kindik qoni Farg’onada tomgan va IX asrda yashab ijod etgan vatandoshimiz haqida ma’lumot beruvchi tarjima hujjatlar deyarli yo’q darajada. Filolog olim Aziz Qayumovning ma’lumotlariga qaraganda Ahmad Farg’oniy yoshlikdan fanga, ilm olishga chanqoq bo’lib o’sgan. U asosan tabiiy fanlar: falakiyotshunoslik, matematika, geografiya kabi fanlar bo’yicha ijod qilgan. Ahmad Farg’oniyning ijodiy faoliyati Bag’dod bilan, ulug’ mutafakkir olim Muhammad Ibn Muso al-Xorazmiy rahbarligida faoliyat ko’rsatgan “Baytul Hikma” bilan bog’liqdir. U arab atamashimosligining paydo bo’lishi va ilmiy taraqqiyotiga munosib hissa qo’shdi. Bag’dod va Damashqdagi rasadxonalar qurilishiga shaxsan qatnashdi. Bag’dodning Raqoq nomi bilan ataluvchi mavzesida qurilgan rasadxona qoshida tashkil etilgan falakiyotshunoslik maktabiga rahbarlik qildi. Ahmad Farg’oniy zamondosh, kasbdosh olimlar va shogirdlari bilan hamkorlikda Ptolemey “Yulduzlar jadvali”dagi ma’lumotlarni tekshirish ishlarini olib bordi. Uning falakiyotshunoslikka oid ilmiy-tadqiqot ishlari ijodiy samaralar berdi. Ahmad Farg’oniyning oltita kitobi dunyoga ma’lum va mashhurdir. “Kitob Fi Usul ilm an-Nujum” (“Falakiyot ilmining usullari haqida kitob”). Bu risolaning asl qo’lyozmalari matni bir xil bo’lsa-da, besh nom ostida saqlanadi. Ya’ni Al-Majistiyya bag’ishlangan “Falakiyot risolasi”, “Falak sferalari sababiyati”, “Al-Majistiyy” (Ptolemeyning “Almagest” asari), “Ilm al-haya” (“Falakiyot ilmi”) deb ataladi. Bu nodir qo’lyozmalar Angliya, Fransiya, AQSH, Marokash, Misr va Sankt-Peterburgda saqlanmoqda¹.

Olimning “Al-Farg’oniy jadvallari”, “Usturlob bilan amal qilish haqidagi kitob” Hindistonda, “Oy Yerning ustida va ostida bo’lganida vaqtni aniqlash” risolasining qo’lyozmasi Qohirada, “Yetti iqlim hidi” asarining qo’lyozmasi Olmoniyada, “Usturlob yasash haqidagi kitob” qo’lyozmasining to’rtta nusxasi Berlin va Parijdadir.

Ahmad Farg’oniy bu asarlaridagi ilmiy kashfiyotlari bilan jahon fani va madaniyati taraqqiyotiga ulkan va munosib hissa qo’shdi. Hususan, uning 812-yilda Quyosh tutilishini oldindan bashorat qilishi, Yerning dumaloq shar shaklida ekanligini ochganligi olimga shuhrat keltirdi. Keyinroq Misrda yashagan chog’ida Nil daryosi suvini o’lchaydigan asbob yasagan. Bu asbob tutash idishlar qoidasiga asoslangan bo’lib, hozirgacha saqlanadi. Ahmad Farg’oniyning falakiyotga oid yirik ilmiy asarlaridan biri “Samoviy harakatlar va yulduzlar fanining majmuasi haqida kitob”dir. Bu asar “Astronomiya negizlari” deb ham yuritiladi. Unda buyuk mutafakkir o’zi yashagan davrdagi falakiyotga oid bilimlarni tartibga soldi. O’zining yangi xulosa va natijalari bilan boyitdi. Falakiyot ilmiga oid asboblar, quyosh soatlarining bayonini berdi. O’sha davr an’anasiga muvofiq mamlakatlarni yetti iqlimga bo’lib o’rgandi, joylarning geografiyaga oid koordinatlarini sharqdan g’arbga yo’nalishda berdi. Falakiyotga oid bilimlar qomusi hisoblanmish mazkur asar Yevropada Kopernikkacha bo’lgan falakiyot ilmidan asosiy qo’llanma bo’lib xizmat

¹ Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –T.: Sharq. 2010. – B. 225.

qildi. O'zidan keyingi olimlar uchun ijobiy samaralar berdi.

Olimning stereografik proyeksiyalar nazariyasini undan ming yil keyin buyuk matematik Eyler XVIII asrda geografiyaga oid xaritalar tuzish nazariyasiga tatbiq qildi va "Katta geografik xarita"ni tuzishda ishlatdi. Undan tashqari kompleks o'zgaruvchan miqdorlar tekisligi, noevklid geometriyalar, Lobachevskiy tekisligining Beltrami-Kleyn proyeksiyasi kosmografiyalarning zaminida ham Ahmad Farg'oniyning shu nazariyasi yotadi. Ahmad Farg'oniyni asarlari lotin, olmon, ingliz, fransuz, rus va boshqa tillarga tajjima qilingan. Mustaqillik sharofati bilan allomaning 1998-yili 1200 yillik yubiley sanasi nishonlandi. Ahmad Farg'oniyni atab Quvada bog' barpo etilib, allomaning haykali o'rnatildi, Uning boy ijodiy merosini o'rganish va chop etish borasida ham ko'plab xayrli ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimovning sa'y-harakati bilan Misr poytaxti Qohirada Ahmad Farg'oniyni atab haykal o'rnatildi.

Xullas, Ahmad Farg'oniyni bajargan ilmiy tadqiqot natijalari qaysi fan sohasida bo'lishidan qat'i nazar g'oyatda pishiq, puxta va nihoyatda mukammal bo'lgan, shu boisdan uning asarlari fan olamida shuhrat topgan. XII asrdayoq alloma asarlarining lotin tiliga tarjima qilinishi va butun Yevropaga tarqalishi bu fikrimizning isbotidir, Yevropa ilmiy muhiti farg'onalik allomaga katta hurmat bajo keltirgan. Yevropaliklar Ahmad Farg'oniyni o'zlaricha talaffuz etib, "Al Fraganus" deb ataganlar, Hatto bu nomni buyuk Dante ham ehtirom ila tilga olgan. Umuman olganda Ahmad al-Farg'oniyni insoniyatga cheksiz ilm-ma'rifat qoldirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –T.: Sharq. 2010. – 512 b.
2. Ahmad al – Farg'oniyni.// <https://arboblar.uz/uz/people/akhmad-al-fergani>
3. Ahmad al – Farg'oniyni.// <http://library.ziyonet.uz/uz/book/11946>

TARIX FANINI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL METODLARNING O'RNI

Numonova Ziyoda Abdunazarovna
Farg'ona viloyati Buvayda tumani 47-umumiy
ta'lim maktabining tarix fani o'qituvchisi
Telefon:+998(93)3748524

Annotatsiya: ushbu maqolada tarix fani darslarida qo'llaniladigan interfaol metodlar haqida bayon etilgan. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini oshirish, shuningdek, ulardagi mavjud tushuncha va tasavvurlarini shakllantirish, erkin fikrlash qobiliyatini yanada rivojlantirish maqsadida ushbu maqola yozildi.

Kalit so'zlar: interfaol metod, aqliy hujum, pinbord, insert, blits-o'yin texnologiyasi, davra suhbatlari.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining "Xalq ta'limi tizimi faoliyatini mazmunan takomillashtirish va samaradorligini oshirish bo'yicha" chora tadbirlar rejasida ta'lim sifati va samaradorligini yanada oshirish, o'qituvchilarni ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan qurollantirish va ular asosida dars mashg'ulotlarini tashkil etishga yo'naltirish o'quvchilarga zamonaviy bilim olish yo'llarini o'rgatish, aqlan va jismonan yetuk, ma'naviy dunyoqarashi keng, har qanday vaziyatda o'zining sog'lom fikri bilan munosabat bildira oladigan barkamol shaxslarni tarbiyalash kabi vazifalar ko'rsatib o'tilgan. Ushbu vazifalarni bajarishda tarix fanining o'rni beqiyos. Tarix fanida interfaol metodlarni qo'llash yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta'lim metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi.

Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar o'quvchi ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, o'qituvchi tomonidan o'quvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirilib turilishi kerak. Interfaol metodlar deganda o'quvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida o'quvchi bo'lgan metodlar tushiniladi. Bu metodlar qo'llanilganda o'qituvchi o'quvchini faol ishtirok etishga chorlaydi.

"Aqliy hujum" metodi - biror muammo bo'yicha o'quvchi tomonidan bildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to'plab, ular orqali ma'lum bir yechimga kelinadigan metoddir. "Aqliy hujum" metodining yozma va og'zaki shakllari bor. Og'zaki shaklida o'qituvchi tomonidan berilgan savolga o'z javoblarini qog'oz kartochkalarga qisqa va barchaga ko'rinarli tarzda yozadilar. Ushbu metod to'g'ri va ijobiy qo'llanilganda shaxsni erkin fikrlashga o'rgatadi.

"Pinbord" metodi - pinbord (inglizchadan: pin-maxkamlash, board-yozuv taxtasi) munozara usullari yoki o'quv suhbatini amaliy usul bilan moslashdan iborat. O'qituvchi taklif etilgan muammo bo'yicha o'z nuqtai nazarini bayon qilishni so'raydi. To'g'ridan-to'g'ri yoki ommaviy aqliy hujumning boshlanishini tashkil qiladi. Fikrlarni taklif qiladi, muhokama qiladi, baholaydi va eng samarali fikrni tanlaydi. Ularni tayanch xulosaliy fikr sifatida alohida qozog'larga yozadi va doskaga mustahkamlaydi.

"Insert" metodi - ushbu metod o'quvchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirilishini engillashtirishda qo'llaniladi. Shuningdek bu metod o'quvchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o'taydi.

"Blits-o'yin texnologiyasi - sana va voqealarni to'g'ri xronologik ketma-ketlikda joylashtiring. Sanalar-395, 527-565, 534 yillar, VI asr o'rtalari. Tarixiy voqealar - Rim imperiyasi ikki mustaqil davlatga bo'lindi, Konstantinopol, Yustinian imperatorligi davri, Yustinian I Velisariyni shimoliy Afrikaga jo'natdi, Vizantiyaning zaiflashuvi slavyan qabilalarini istilolariga yo'l ochdi, Vizantiyaga slavyan qabilalari kelsin o'r'nasha boshlaydi.

"Davra suhbatlari" matodi - aylana stol atrofida berilgan muammo yoki savollar yuzasidan o'quvchilar tomonidan o'z fikr mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o'qitish metodidir. Davra suhbatining og'zaki va yozma shakllari mavjud. So'zlayotgan o'quvchini barcha diqqat bilan tinglaydi, agar muhokama qilish lozim bo'lsa, barcha fikr-mulohazalarni tinglab bo'lingandan so'ng muhokama qilinadi. Bu esa o'quvchilarning mustaqil fikrlashga va nutq madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi.

Turli xil metodlardan foydalanish ilm olish salohiyatini oshiradi. O'quvchilarni yangi bilim olishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, interfaol metodlarydan foydalanish har bir darsni qiziqarli va sifatli o'tishiga ko'maklashadi. Jamoa bo'lib guruhlarda ishlash o'quvchilarni o'zgalar fikrini eshitishga va mustaqil fikrlashga o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Tarix o'qitish metodikasi" Sadiyev A, Fuzailova G, Hasanova M. Toshkent 2008
2. "Pedagogika fanidan izohli lug'at" Hasanboyev J, To'raqulov X, Haydarov M, Hasanboyeva O. Toshkent 2008.

МА'МUN АКАДЕМИЯСИНИНГ FARZANDI – ISMOIL AS-SAOLIBIY

Qo'chqarov Elyor Madaminovich
Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumani 50-sonli
umumiy o'rta ta'lim maktabining Tarix fani o'qituvchisi
Telefon: +998(97) 451 55 84
equchqorov@bk.ru

Annotatsiya: Quyida berilgan ushbu ilmiy maqolada Xorazm Ma'mun akademiyasining yetakchi olimlaridan bo'lgan, buyuk olim, shoir va tarixchi bo'lgan as-Saolibiyning hayoti va ilmiy faoliyati haqida, manbalarga tayangan holda yondashishga harakat qilingan, ya'ni – Uning “Asr axlining fozillari haqida zamonasining durdonasi” asarini Abul Abbas Ma'mun bilan bog'liqligi, “Eron podshohlari haqida xabar va hikoyalar sarasi” va boshqa ilmiy asarlari hamda, atoqli arabshunos o'zbek olimi Ismatullo Abdullayev ham as-Saolibiyning ilmiy faoliyati haqida ma'lumotlar berishga harakat qilganligi to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Nishopurda, “Yatimat ud-dahr fi mahosin ahl al-asr”, Abul Abbas Ma'munga, “Kitob al-g'urar”, “Tatimmat al-yatima”, “Yatimat ud-dahr”, “Kitob latoif al-maorif”, “Shams ul-adab fi iste'mol al-arab”, Beruniy, Bayrut.

Abu Mansur Abdalmalik ibn-Muhammad ibn Ismoil as-Saolibiy (961–1038) yozuvchi, adabiyotshunos, tilshunos va tarixchi olim bo'lgan. U Xorazm Ma'mun akademiyasining yetakchi olimlaridan bo'lgan. Buyuk olim, shoir va tarixchi bo'lgan as-Saolibiy 961-yili Nishopurda tavallud topgan. Arabiston, Iroq, Ispaniya, Xuroson va Movarounnahr bo'ylab sayohat qilgan¹. U yoshligida tarix, adabiyot, mantiq va arab tilini chuqur o'rgangan. 992-yilda Buxoroga, so'ng Xorazmga kelgan. Og'ir sharoitda hayot kechirgan olim po'stindo'zlik kasbi bilan shug'ullanib tirikchilik qilgan. As-Saolibiy turli shahar va mamlakatlarda, shu jumladan, Mary, G'azna, Buxoro va Xorazmda bo'lib, yetuk olimlar bilan hamsuhbat bo'lgan. Keyingi hayoti Gurganjda Ma'mun akademiyasida kechib, olimlar orasida katta hurmatga sazovor bo'lgan. Ayrim manbalarga qaraganda as-Saolibiy tarix, mantiq, adabiyotga doir 51 ta asar muallifi bo'lib, bizgacha quyidagi asarlari yetib kelgan, “Yatimat ud-dahr fi mahosin ahl al-asr” (“Asr axlining fozillari haqida zamonasining durdonasi”), tazkirasi mashhur bo'lib, u o'sha davr Movarounnahr, Xorazm, Xuroson va arab adabiyoti haqidagi noyob manbadir. Ya'ni bu asarda arabnavislar haqida keng ma'lumat beriladi². Asarning ilk nusxasi 994–1000-yillarda yozilgan bo'lib, muallif 1011–1017- yillarda uni qayta ishlab to'ldirgan va xorazmshoh Abul Abbas Ma'munga taqdim etgan. Tazkira muqaddima va 4 qism (40 bob)dan iborat bo'lib, unda X asr hamda XI asr boshlarida arab tilida ijod qilgan movarounnahrlilik va bir qancha xurosonlik shoirlar hayoti hamda ijodi yoritilgan. “Kitob al-g'urar” (“Ma'lumotlar kitobi”), “Tatimmat al-yatima” (“Yagona durdonaga qo'shimcha” 1032–1038)³, asarida esa “Yatimat ud-dahr” ga kirmay qolgan yoki keyinchalik tanilgan yana 209 shoir (ulardan 104 nafari Movarounnahr va Xurosondan) haqida ma'lumot berilgan. “Kitob latoif al-maorif” (“Ajoyib ma'lumotlar haqida kitob”⁴) asari buyayhiylar sulolasi vaziri as-Sahib (X–XI-asrlar) ga bag'ishlangan. As-Saolibiy islomgacha va islom davrida o'tgan ko'plab shoirlar, mashhur kishilar, xalifalar, lashkarboshlar va ularning taxalluslari, to'g'risida nodir ma'lumotlar keltirgan. “Shams ul-adab fi iste'mol al-arab” (“Arab tilidan foydalanishda adab quyoshi”), “Kitob al-Tamsil va-l-muxadarat” (“Nodir so'zlar va suhbat kitobi”), “Makorim ul-ahloq” (“Afzal hulqlar”) va “G'urar axbor muluk al-furs va siyarihim” (“Eron podshohlari haqidagi xabar va hikoyalar sarasi”) nomli tarixiy asar, “Shohnoma” va bir she'riy devon ham yaratgan. “At-Tamassul valmu xozarat” va “Mubhij” asarlarini Qobus ibn Vushmgir (hukmronlik davri, 978–1012) da bag'ishlagan⁵. Bizgacha as-Saolibiyning yuqorida aytib o'tilgan asarlari yetib kelgan. As-Saolibiyning “Yatimat ud-dahr” hamda “Kitob al-g'urar” asarlari O'rta Osiyo xalqlarining X–XI asrlardagi tarixiy madaniyatini o'rganishda qimmatli manbadir. As-Saolibiyning “Eron podshohlari haqida xabar va hikoyalar

¹ Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 8-том. –Т.: Ўзбекистон, 2004. –Б. 170.

² Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 9-том. –Т.: Ўзбекистон, 2004. –Б. 203.

³ Абдуллаев И. Абу Мансур ас-Саолибий. –Т.: Фан, 1990. –Б. 3.

⁴ Абдуллаев И. Абу Мансур ас-Саолибий. –Т.: Фан, 1987. –Б. 6.

⁵ Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 8-том. –Т.: Ўзбекистон, 2004. –Б. 170.

sarasi” asari to’rt jilddan iborat bo’lib unda Eron yo Afg’oniston va O’rta Osiyoda ro’y bergan ijtimoiy-siyosiy voqealar hikoya qilinadi. Umuman, tarixchi olim as-Saolibiy asarlarida Xorazm, Xuroson va O’rta Osiyoda yashab ijod etgan 124 nafar olim, adib va davlat arboblari haqida ishonchli ma’lumotlarni uchratish mumkin. Jumladan, olimning “Yatimat ul-dahr fi mahosin axl al-asr” risolasida Beruniyga zamondosh va uning bilan hamkorlikda faoliyat ko’rsatgan Abu Bakr Muhammad al-Xorazmiy, Abu Sa’id Ahmad ibn Shabib ash-Shabibiy, Abul Hasan Ma’mun ibn Muhammad ibn Ma’mun, Abu Abdulloh Muhammad ibn Ibrohim ar-Raqqoshiy, Abu Abdulloh Muhammad ibn Hamid al-Xorazmiy, Abul Qosim Ahmad ibn Zirg’on kabi xorazmlik alloma, adib va davlat arboblari haqida qimmatli ma’lumotlar bor. As-Saolibiyning ilmiy asarlari Yevropa va rus sharqshunos olimlari tomonidan yuqori baholangan.

Xulosa o’rnida shuni qo’shimcha qilishimiz mumkinki – As-Saolibiy keyinchalik Sulton Mahmud saroyida Abu Rayxon Beruniy bilan hamkorlikda ilmiy tadqiqot ishlarini olib borgan edi. Olimning “Yotimat ud-dahr fi mahosin axl al-asr” asari 1883 va 1947-yillarda arabcha matnda Bayrut va Qohirada nashr qilinganligini, o’tgan asr o’rtalarida esa – asarning fransuz, lotin, rus va o’zbek tilidagi tarjimalari ham nashrdan chiqarilganligini ko’rishimiz mumkin. Atoqli arabshunos o’zbek olimi Ismatullo Abdullayev ham bu borada, o’zining uzoq yillar ilmiy tadqiqotlari tufayli as-Saolibiyning arab tilida yozilgan ilmiy va badiiy asarlarini o’zbek tiliga tarjima qilib, o’rta asrning bu noyob madaniy merosi bilan hozirgi avlodlarni tanishtirishga muvaffaq bo’ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’uxati:

1. Абдуллаев И. Абу Мансур ас-Саолибий. Т.: Фан, 1992. –133 б.
2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Т.: Ўзбекистон, 2004. –700 б.

MUHAMMAD IBN ISMOIL AL – BUXORIY YOHUD HADIS ILMINING SULTONI

Rahmatillayeva Muxlisa Ismatullayevna
Toshkent viloyati Angren shahar 4-sonli
umumiy o'rta ta'lim makatabining Tarix fani o'qituvchisi
Telefon: +998(93) 668 86 83
muxlisarahmatillayeva@gmail.com

Annotatsiya: Quyida berilgan ushbu ilmiy maqolada – Imom al-Buxoriyning hayot yo'li va ilm sohasidagi bebaho durdonasi haqida so'z boradi ya'ni – Uning yoshlikdagi faoliyati, Damashq, Qohira, Basra, Kufa, Bag'dod kabi shaharlarini kezib chiqishiga sabablar, Nishopurlik al-Hakimning Uning ilmiy faoliyatiga bergan ta'rifi, Buxoriy bilan Buxoro hukmdori Holid ibn Ahmad az-Zuhaliy o'rtasida adovat hamda "Al-Jome' as-sahiyh" ("Ishonarli to'plam") asari haqida va boshqa ma'lumotlar haqida ilmiy yondashishga qisqacha harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Hijoz, Nishopurlik, 600 ming, 100 ming, 200 ming, Ahmad az-Zuhaliy, Xartang, "Al-Jome' as-sahiyh".

"Hadis ilmidagi Amir-ul mu'miniyn" degan sharaffi nomga sazovor bo'lgan muhaddis olim Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil ibn Ibrohim al-Mugira al-Buxoriy al-Jubfiy hijriy 194-yil shavvol oyining 13-kuni, hozirgi hisobda 810-yil 20-iyulda Buxoroda tavallud topgan. O'n yoshga yetmasdan ilmi hadisni o'rganmoqqa kirishgan imom Buxoriy 11 yoshida ba'zi ustozlarining xatolarini topa boshlagan. O'n olti yoshga yetganida 825 – 826-yillarda onalari va akalari bilan haj safariga ravona bo'ladilar. Makka va Madinani ziyorat qilib, olti yil Hijozda yashab hadis ilmini astoydil o'rganadi. Shundan so'ng imom Buxoriy Muhammad alayhissalomning hadisi shariflarini yanada chuqurroq o'rganish va ularni to'plab tartibga solmoq niyatida o'sha davrda islom fani olamining yirik bo'lmish Damashq, Qohira, Basra, Kufa, Bag'dod kabi shaharlarini kezib chiqadi. Bu yerlarda u hadis ilmi bilan bir qatorda fiqhdan ham ta'lim va saboqlar oladi, yirik olimlar davrasida bahs-munozaralarda qatnashadi va ilmi toliblarga dars ham beradi. Nishopurlik al-Hakimning (1025-yilda vafot etgan) ma'lumotlariga qaraganda, imom Buxoriy ustozlarining soni to'qson kishi atrofida bo'lgan. Ayni zamonda o'zlari ham "Minglab shogirdlar yetishtirganlar – Muslim ibn Hajjoj, Iso at-Termiziy, An-Nasoriy, Abu Zur'a, Yusuf al-Forobiy, Abu Bakr ibn Xuzayma kabi mashhur muhaddislar, shular jumlasidandir". Imom Buxoriy jami 600 ming hadislarni to'plaganlar, Shulardan 100 ming "sahiyh" hadislarni va 200 ming "g'ayri sahiyh" hadislarni yoddan bilganlar, Hadis ilmi bobida imom Buxoriyga teng keladigan biror kimsa musulmon olamida bo'lmagan. Imom Buxoriy horijdan qaytgach, hadis ilmini targ'ib qilishga kirishadi. Ko'pchilik uni hurmatlagan va e'zozlagan. Ammo ba'zi g'arazgo'y va qora niyatli kishilar al-Buxoriyga hasad qilar edilar. Ularning hasadgo'yligi va qutqusi oqibatida imom Buxoriy bilan Buxoro hukmdori Holid ibn Ahmad az-Zuhaliy o'rtasida adovat paydo bo'ladi. Buning sababi shundaki, hukmdor allomadan huzuriga kelib "Al-Jome' as-sahiyh", "At-Ta'rix" kitoblarini farzandlariga o'qib dars berishni talab qiladi. Imom Buxoriy bu talabni rad etadi: "Men ilmni xor qilib, uni hokimlar eshigi oldiga olib bormayman, kimga ilm kerak bo'lsa, o'zi kelsin. Lekin Alloh oxirat kuni ilmni yashirmay, uni toliblarga sarf qilganim uchun meni kechiradi", – deb javob beradi. Buxoro hokimi ig'vogarlarining maslahatlariga quloq solib, imom Buxoriydan shaharni tark etishni talab qiladi. Olim Samarqand ulamolari taklifi bilan yo'lga chiqadi. Yo'lda Samarqandga yaqin Xartang (hozirgi Poyariq tumani) qishlog'ida qarindoshlaridan bo'lmish Abu Mansur G'olib ibn Jabril degan kishining uyida tunaydi va bir necha kun bu yerda betob bo'lib yotib qoladi. Imom Buxoriy ko'p vaqt yerda, hijriy 256-(milodiy 870-yil 1-sentabrda) yili 62 yoshida vafot etadi va shu yerda dafn qilinadi. Endilikda uning qabri Movarounnahr diniy boshqarmasi ixtiyorida bo'lib, tabarruk va ziyoratgoh joylardan bin sifatida davlat muhofazasidadir, Imom Buxoriydan ulkan va boy meros qolgan. U yozgan asarlarning soni yigirmadan ortiqdir¹. Olimning "Al-adab al-Mufrad", "At-Ta'rix as-Sagir", "At-Ta'rix al-Kabiyr", "Kitob al-Ilal", "Asomi us-Sahoba", "Kitob al-Kuna" va boshqa asarlari orasida shoh asar hisoblanmish "Al-Jome' as-sahiyh" ("Ishonarli to'plam") asari to'rt jilddan iborat bo'lib, islom olamidagi boshqa muhaddislar tuzgan hadislar to'plamlari orasida eng ishonarlisi va

¹ Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –T.: Sharq. 2010. – B. 262.

mukammalidir. Unda Muhammad alayhissalom hadislaridan tashqari fiqh, islom marosimchiligi, axloq-odob, ta'lim-tarbiya hamda o'sha davr tarixi va etnografiyasiga oid qimmatli fikr va xulosalar ham bor. Bu to'plamga olimning butun umri davomida to'plagan 600 ming hadisdan faqat 7275 ta eng "sahiyh" hadislar kirgan. Bu nodir asarning yozilganiga taxminan 1200 yil bo'ldi. O'sha davrdan to shu kunga qadar u islom ta'limotida Qur'oni Karimdan keyingi ikkinchi o'rinda turuvchi muqaddas kitob, qimmatli manba asari hisoblanadi. Istiqlol sharofati bilan Buxoriyning o'lmas merosi el-yurt bag'riga qaytdi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Imom al-Buxoriy tavalludining hijriy-qamariy taqvim bo'yicha 1225-yilgini nishonlash to'g'risida"gi qarori (1997-yil 29-aprel) asosida Buxoriyning ilmiy merosini o'rganish va targ'ib qilish, xotirasini abadiylashtirish borasida katta ishlar qilindi. Buxoroning boy ma'naviy merosini chuqur o'rganish va keng targ'ib qilish maqsadida O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimovning tashabbusi bilan Imom al-Buxoriy xalqaro jamg'armasi tuzildi (1998-yil 4-noyabr)¹.

Xullas, buyuk vatandoshimiz imom Buxoriy qoldirib ketgan boy ma'naviy meros avlodlarimizni bundan keyin ham ulug' insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashdek olijanob maqsad yo'lida xizmat qilaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –T.: Sharq. 2010. – 512 b.
2. Imom al-Buxoriy.// <https://uz.wikipedia.org/wiki/Buxoriy>
3. Imom al-Buxoriy.// <https://arboblar.uz/uz/people/imam-ismail-al-bukhari>

¹ Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. –T.: Sharq. 2010. – B. 263.

“ABULXAYR IBN HAMMOR” YOHUD “IKKINCHI GIPPOKRAT”

Tilanova Tabassum Umaraliyevna
Toshkent shahar Olmazor tumani 22-sonli
umumiy o'rta ta'lim maktabining Tarix fani o'qituvchisi
Telefon: + 998(99) 892 25 39
@tilanova8886@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada Ma'mun akademiyasining yetakchi olimlaridan biri – Abulxayr ibn Hammorning hayoti va ilmiy faoliyati, Uning suryon tilidagi muvaffaqiyati, falsafa va tabobatga oid asarlari, Beruniy bilan bog'liq jarayonlar va boshqa ilmiy faoliyati bo'yicha qisqacha yondashishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Bag'dod, Forobiy, Ma'mun ibn Ma'mun, Gurganch, Suryon, “Meteorologiya”, “Tabiblar imtihoni haqida kitob”, “Ikkinchi Gippokrat”, “Tib qonunlari”.

Ma'mun akademiyasining yetakchi olimlaridan biri – Abulxayr ibn Hammor uning to'liq ismi Abu Xayr Hasan ibn Sivor ibn Bahrom, ko'proq Ibn Xammor nomi bilan mashhur¹. U Bag'dodda tug'ilib, o'sha davrda Forobiyning shogirdi bo'lmish Yahyo ibn Adiyning qo'lida falsafa va mantiqdan ta'lim olgan. Bu yerda u yetuk olimlardan tabobat, mantiq, falsafa ilmini o'rganib, o'z davrining taniqli olimi darajasiga ko'tarilgan. Mantiqshunos, Bag'dod madrasalarida mudarrislik qilgan², edi. Keyinchalik Ma'mun ibn Ma'mun huzuriga Gurganchga kelib, shu yerda ilmiy faolitatini davom ettiradi. Umrining so'nggi yillarini G'aznada o'tkazgan. Uning iste'dodi ayniqsa tabobat sohasida namoyon bo'lib, Sharqda ikkinchi Suqrot degan faxrli nomga sazovor bo'lgan. Abulhayr ibn Hammor arab, fors, suryoniy va yunon tillarini puxta o'rganib suryoniy va yunon tilidagi ko'pgina kitoblarni arab tiliga tarjima qilgan edi. Xammor suryon tilini yaxshi bilgan va shu tilda yozilgan bir qancha kitoblarni, jumladan, Aristotelning “Meteorologiya” sini suryoniy tilidan arab tiliga tarjima qilgan. O'zi ham falsafa va tabobatga oid bir qancha asarlar, shu jumladan, “Tabiblar imtihoni haqida kitob”, “Homiladaorlar haqida kitob”, “Qariyalar tadbiri haqida kitob” kabilarni yozgan, lekin ular bizgacha yetib kelmagan. Olimning qalamiga mansub asarlardan faqat birginasi – “Suv bug'uning asorati sifatida havoda hosil bo'ladigan kamalak va tuman haqida kitob” o'rta asr bibliografi Ibn Hadim (X asr) tomonidan zikr etilgan. Beruniy ham o'zining dorishunoslikka oid “Farmakognoziya” asarida Xammorning “Pavel kitobiga sharh” va “Ovqatlar haqida kitob” kabi tibga oid ikkita asaridan iqtiboslar keltiradi³. “Birlamchi modda haqida kitob”, “Faylasuflar va nasroniyalar o'rtasidagi fikr muvofiqligi haqida kitob”, “Maqola fi xulq al-inson va tarkib a'zoih” (“Inson xulqi va a'zosining tarkibi haqida kitob”). Hammor ko'proq tibning nazariy masalalari bilan qiziqqan, uning asarlarida anatomiya, qariyalarning parhezi, tabiblarni sinash, oziq moddalarva epilepsiya masalalari bayon etilgan. XIII asrda yashagan matematik Shamsiddin Samarqandiyning aytishicha, Xammor tengyonli uchburchaklarning asosidagi burchaklariga oid bir teoremani isbotlagan. Bu teorema uning nomi bilan “ash-shakl al-xammoriy”, yani “Xammoriy teoremasi”, deb mashhur bo'lgan. Ibn Hammorning ko'p asarlari tibbiyotning nazariy va amaliy masalalarini o'z ichiga oladi. Ibn Sino o'zining “Tib qonunlari” asarini yozishda ibn Hammor asarlaridan birinchi manba sifatida foydalangan. Sulton Mahmud G'aznaviy Xorazmni qo'lga kiritgandan keyin Xammorni o'zi bilan G'aznaga olib ketadi. O'sha yerda 102 yoshida musulmonchilikni qabul qiladi. Ungacha Xammor nasroniy dinida edi. Manbalarda keltirilishicha, sulton Mahmud G'aznaviy Abulxayr ibn Xammorni islomni qabul qilganligi uchun unga G'azna yaqinidagi Xammor nohiyasini mulk sifatida iqto (hadya) qilib bergan (Xammor laqabi shundan). Boshqa manbalarda Xammor so'zi ro'mol yoki ayollar uchun hijob tikuvchi ma'nosida qo'llaniladi⁴.

Xulosa o'rnida shuni qo'shimcha qilishimiz mumkinki, Ma'mun akademiyasida ijod qilgan boshqa olimlar qatori ibn Xammor ham o'z asarlarini o'sha davrning ilm-fan tili bo'lgan arab tilida

1 Хоразм Маъмун академияси. –Т.: Шар , 2006. – Б. 94.

2 Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 1-том. –Т.: Ўзбекистон, 2004. –Б. 72.

3 Хоразм Маъмун академияси. –Т.: Шар , 2006. – Б. 94.

4 Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 1-том. –Т.: Ўзбекистон, 2004. –Б. 73.

qalam tebratgan. Hammor falsafadan tashqari tabobatda ham juda mashhur bo'lganligi uchun ham "Buqroti soniy", ya'ni "Ikkinchi Hippokrat" laqabiga sazovor bo'lganli, shubhasiz U tabobat ilmida ham o'z davrining buyuk dohiysi ham bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'uxati:

1. Хоразм Маъмун академияси. –Т.: Шарқ, 2006. – 168 б.
2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Т.: Ўзбекистон, 2004. –700 б.
- 3.https://uz.wikipedia.org/wiki/Abulxayr_ibn_Hammor_Hasan_ibn_Sivor_ibn_Bobo_ibn_Bahrom_Xorazmiy
- 4.https://www.wikiwand.com/uz/Abulxayr_ibn_Hammor_Hasan_ibn_Sivor_ibn_Bobo_ibn_Bahrom_Xorazmiy
5. <http://xorazmiy.uz/oz/pages/view/453>

ҚАДИМГИ ДӘЎИРДЕ САКЛАР-МАССАГЕТЛЕРДИҢ ДИНИЙ ТҮСИНИКЛЕРИ

Қурбаниязова Айзада Пулатовна
Эжинияз атындағы Нөкис мамлекетлик
педагогикалык институты академиялык лицейиниң
тарийх пәни оқытыўшысы
Телефон: +998(97) 220 29 60

Аннотация: Қадимги дәўирде саклар-массагетлердиң жәмийетлик турмысы, қудайлар көриниси, көркем өнерлери, зергерлик буйымлары, Саклардың мифологиясы, мәдениет естеликleri, диний дәстүрлерди хәм тили хаққында баян етиледи.

Гилт сөзлер: әскерий демократиялық, хайўанат стили, қанатлы ат тулпарлар, Митра, Индра қудайлары, Алпамыс, Қоблан дәстанлары, сакендр көркем өнери.

Б.э.ш. III-II әсирлерде Кубла Арал бойы жерлерине турклердиң араласыўы күшейди, әсиресе усы дәўирде гуннлар, теле этнослары жети асарлар менен бирге Хорезмге де араласады. Б.э.ш. VII-V әсирлерде саклардың жәмийетлик турмысы әскерий демократиялық, конфедерациялық мамлекетлик дәрежесине көтериледи. Қадимги дәўирде саклар-массагетлер-сарматлар, қанлылар, гунналар, теле қәўимлери ерте түрк этносына киреди.

Кубла Арал саклары, Иран ахеменийлери, Бактрия, Хорезм хәм Қытайлардың Чжоу және Хань империясы дәўириндеги көркем өнерлери менен таныс болған «Б.э.ш. VIII әсирден баслап саклар арасында кең таралған» хайўанат стили атлы көркем түри көп таралады. Көп ғана буйым затларда қошқар, түйе, жолбарыс, буркит сыяқлы жәниўарлар көринислери салынды. Саклардың түсинигинше қудайлар адамларға қанатлы ат тулпарлар, куслар, басқа хайўанлар түринде көринеди деп ойлаған. Усы образлардың мифологиясы ауыз-еки әпсаналарда кең орын алғаны ушын «хайўанат стили» пайда болады. Саклардың зергерлик көркем өнерлери үлгиси (сырға, бронзадан исленген жүзик, курал жарақлар, хайўанат сүүретлери менен безелген буйымлары) Тегискен, Уйгарак, Ыссық қәбирлеринен табылды. Саклардың мифологиясында: атлар, күн менен от пенен байланыслы болады.

Тулпар атлар хаққында қарақалпақлардың Алпамыс, Қоблан дәстанларында ушырасады. Саклар дүньяны тәбиятты, космосты түсиниўде өзинше түсиниклерге ийе болған. Митра, Индра қусаған қудайларға байланыслы дүнья: жер асты, дүнья, орта дүнья, жер бети хәм жоқарғы дүньялар аспан үстилерди деп түсинген. Олардың түсинигинше дүньяның төрт тәрәпи оң, сол, алғы хәм артқы тәрәплери болған. Улыўма алғанда сак-массагетлердиң «хайўанат стили» сак қәўимлердиң дүньяны аңлап түсиниўдеги хақыйқый көриниси, олардың мифологиясында көркем өнеринде сәўелениўи, саклардың идеологиясының қәлиплескенин дәлийллейди. Б.э.ш. VII-VI әсирлерде саклардың жәмийетлик дүзими әскери демократиялық конфедерациялық мамлекетлик дәрежесине көтериледи. Қадимги дәўиринде сак-массагетлер, сарматлар, қанлылар, гуннлар қәўимлери Арал бойы халықлары менен бирге өзлерине тән материалы руўхый мәдениетти, диний дәстүрлерди дүзеди. Усы дәўирлерде Қарақалпақстан аймағында ерте түрк тилинде сөйлейтуғын халықлар жасайды. Қадимги халықлардың диний түсиниклери олардың мәдениет естеликлеринде де сәулесин тапқан, Суретлеў искусствосында хәм олардың диний түсиниклерининг белгилери бар.

Накши-Рустем таў тасындағы жазыуда саклар үш топарға бөлингенин көрсетеди: Саки-Тиграхауда, Саки-хаумаварка, саки-тарадарайя. Сол үш саклардың Уатаны мөкан жайы, географиясы бойынша илимде тартыслар жүдә көп. Әмиудәрья ғәзийнеси деп аталған саклар көркем өнеринде алтын пластинкада адам (сак) сүйрети берилген. Персеполь рельефинде саклар сүүрети берилген, олар Иран шахына тән ат, х.т.б. алып барғаны көрсетилген. Орта Азия еки дәрья аралығында сакендр көркем өнери бойынша С.П.Толстов басшылығында Хорезм экспедициясы ағзалары Уйгарак, Тегискен қәбиристаннан тапты. Бул сак искусствосы мийраслары толық жәрияланбады. С.П.Толстов «Сыр дәрья дельтасындағы скиф қәўимлери» (I36 бет) ниң материаллык мәдениетти бойынша жазды. Арал бойы сак-массагетлер бойынша W.E.Тагл, В.В.Струве, А.Н.Бернштейн, С.П.Толстов жазды. Ол «Приаралья скифлери хәм Хорезм» (СЭ, 196I, W4.) макала жазды. Сыр дәрьяның ески аңбары Кувондәрья, Жаңадәрья бойларында ярым көшпели шаруалар хожалығы жасаған. Сали Варвар Кәўимлердиң естеликleri. Жети асар, Чирикрат, Бабиш мулла, Баланды,

Барак Там, Уйгарак, Тегискен естеликлеринде сақланган еди. Инкардэрья бойында Сак-сакафаваклар естелиги изертленди. Массажет кэуимлери батпаклар, көллерде жасаған»,-деп жазды Страбон Батпаклык хэм атаудағы саклар-апасиаклар болған.

Сырдэрья бойы Тегискен, Уйгарак естеликлерин С.П.Толстов, М.А.Итина казыулары нэтийжесинде саклар мавзолейи, өли өртеу, өли жерлеу өзгешелиги аныкланды, «хайуанат» стилинде тау ешкиси (боран) басы, еки хайуан фигурасы, арслан, барс фигуралы, Алтын бляшкада ешин тулғасы, Арал бойы саклар көркем өнерин көрсетеди.

Акинак - қанжар, сұуын («звериний стиль»)

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЯТЛАР:

- 1.Агаджанов С.А. Очерки истории огузов и туркмен Средней Азии IX-XIII вв. Ашхабад, 1969.
- 2.Вишневская О.А. Культура сакских племен низовьев Сырдарьи в VII-V вв. до н.э.// - М.1973.
- 3.Манилов Ю. П. Средневекового Хорезмские памятники Устюрта. Ташкент,1978.

TARIXIY DALIL YA UNING INTERPRETATSIYASI

*Davlatova Ozodaxon Xusanboyevna
Xolmatova Irodaxon Ruzimamatovna
Andijon shahar 13-son umumta'lim maktabi tarix fani o'qituvchilari
Tel: +998916152940; +998999727227*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarixiy dalillar va ularning interpretatsiyasi haqida fikrlar berilgan, shuningdek tarixiy tadqiqotlar tarixni yanada keng o'rganishda muhim ekanligi takidlangan.

Kalit so'zlar: dalil, interpretatsiya, tadqiqot, jarayon, tarixchi, fakt, manba.

Tarixiy dalillarni aniqlash va ularning interpretatsiyasi zamonaviy tarix tadqiqotlarining asosiy omillaridan biri sanaladi. Tarixchi nafaqat professional mahoratga ega bo'lishi kerak, balki tarixiy dalil yuzasidan o'zining ilmiy qarashlariga ham ega bo'lishi (qay tarzda qo'llanilishi, tahlili qilinishi va dalillarni interpretatsiyalashi) talab etiladi. Tarix fani mavjud bo'lgan barcha davrlarda «tarixiy dalil» tushunchasi yuzasidan bahs va munozaralar ham doimiy ravishda mavjud bo'lgan. Bu haqda fikrlar shunchalik ko'pki, ularni tarixiy ijodni shakllantirib beradigan «g'ishtchalar»dan boshlab, tafakkur orqali shakllantiriladigan tasavvurlargacha ko'rish mumkin. Biroq bu bahslar va munozaralar asoslanmagan quruq safsatalar emas, balki umumiy holatda tarixiy tafakkurni mukammallashtirib, yangi yondashuvlarning yuzaga kelishi va tarixiy tadqiqotlarda yangi uslublarning qo'llanilishiga yo'l ochib berdi.

Tarix fani o'zining bir necha ming yillik taraqqiyot yo'lida tarixiy dalilga bo'lgan munosabatni aniqlashtirib olish uchun birmuncha murakkab, ilmiy tafakkur, ilmiy bilish va ilmiy xulosalar chiqarish tajribalarini o'tadi. Tarix fanining ibtidosida tarixchining vazifasi asosan dalillarni yig'ish bo'lgan. Og'zaki manbalar, afsonalar, rivoyatlar dastlabki vaqtlarda o'tmishni tasvirlab beruvchi asosiy omillar bo'lgan bo'lsa, tarix fanining taraqqiyoti jarayonida dalil va unga bo'lgan munosabat, dalilni tarix faniga va tarixiy voqealarning asoslab berilishiga jalb etilishi ham jiddiylashib, murakkablashib bordi. Aniq va muayyan sodir bo'lgan tarixiy jarayon yoki hodisa haqida aniq dalillarni topish tarixchi oldidagi asosiy vazifalardan va muammolardan biriga aylandi.

Asosiy muammolardan yana biri dalilni izohlab berish edi. Asta-sekinlik bilan dalil va uning izohi borasidagi fikrlar, qarashlar, yondashuvlar shakllana boshladi va ayni vaqtda ularning turli xilligi bu tushunchalar o'rtasidagi ziddiyatlarning yuzaga kelishiga ham sabab boldi.

Zamonaviy tarix fanida tarixchining vazifasi sifatida o'tmish voqealarini aniq va ilmiy asoslangan, haqqoniy va xolis yondashgan holda tavsiflash, tasvirlash, talqin qilish tushuniladi. Tarixiy bilishda voqeaning turlicha interpretatsiyalari mavjud. Shartli ravishda ularni real va konstruktiv interpretatsiyalarga bo'lish mumkin.

Nisbatan keng tarqalgan real interpretatsiyaga ko'ra o'tmishda sodir bo'lgan voqealarning barchasi o'zining tarkibiy qismlari va tuzilishlariga ega bo'lib, turli manbalarda qayd etilgan. Shu tariqa voqealar tarixchi uchun «xomashyo» vazifasini o'taydi. Bu holatda tadqiqotchining faoliyati haqqoniylik nuqtayi nazaridan o'tmish voqealari haqidagi materiallarni va ma'lumotlarni talqin qilishda teng munosabat yondashuviga amal qilishi bilan baholanadi.

Konstruktiv interpretatsiya tarafdorlarining ta'kidlashicha, voqea tadqiqotchidan alohida va unga bog'liq bolmagan holda mavjud bo'lmaydi. Tarixchi turli manbalar bilan ishlash jarayonida muayyan bir xulosaga kelgan holda voqeaning intellektual konstruksiyasini yaratadi. Shu tariqa voqeani tarixchining aqliy faoliyati natijasi sifatida tushunish mumkin.

Bugungi kunda tarix fani metodologiyasida mavjud bo'lgan tarixiy dalil va uning interpretatsiyasi tushunchasi tarixiy dalillar, yozma va moddiy manbalardagi ma'lumotlar va o'ziga xos jihatlarni tahlil qilgan holda tarixiy jarayon va voqelarni tahlil qilish, ular yuzasidan ilmiy xulosalar berishda aniq dallilarga asoslanilishini ko'zda tutadi.

Tarixiy faktlarni aniqlash, ularni talqin qilish tarixga oid tadqiqotlarning muhim vazifasidir. Tarixchi nafaqat professional mahoratga ega bo'lishi, shu bilan birga tarixiy faktlarni aniqlash, tahlil va talqin qilishda o'zining obyektiv qarashlariga ham ega bo'lishi kerak.

Tarixni o'rganishda eng birlamchi manba sifatida tarix yoki tarixiy jarayonning o'zini asosiy o'ringa qo'yish, yozma manbalar, moddiy manbalardan foydalanish jarayonida uning mohiyatini ochib berishda, ularga baho berishda yoki talqin qilishda esa ularning o'ziga xos subyektiv

xususiyatlarini va ayni vaqtda tadqiqotchi tomonidan subyektivlikka yo'l qo'yilishi mumkinligini hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

Har qanday tadqiqotning asosida eng avvalo birlamchi manba bu tarixning o'zi, ya'ni ana shu tarix jarayonlari sodir bo'lgan vaqt, jarayonlarni yuzaga keltirgan tarixiy sharoit va hududiy omillar bo'lishi kerak. Bunda tarixiy davrning va hududning siyosiy va iqtisodiy holati, jamiyat ma'naviy hayotining asosiy jihatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa tarixchidan tegishli davr tarixiy jarayonlarini chuqur bilishni, shu davrga oid manbalar va dalillarni tadqiqotga jalb etish va ulardan foydalanishda va ayni vaqtda ularga nisbatan mantiqiy fikrlay olishi mahoratiga ega bo'lish talab etiladi. Tarixchi tadqiqot mazmuni va mohiyatidan kelib chiqqan holda yozma va moddiy manbalarni, ulardagi ma'lumotlar, ya'ni faktlar va dalillarni tanlash asnosida ularni saralaydi, ularni sharhlash orqali «jonlantiradi», o'zining ilmiy nuqtayi nazaridan, tasavvuri, tavsifi va sharhlari orqali ilmiy tizimga kiritadi va ma'lum bir tarixiy jarayonning bir qismini yoritadi. Bunda birinchidan, tarixiy manbalarning tahlili orqali undagi ma'lumotlar, faktlar orqali tarixiy jarayonlarning tavsifi va tahlili shakllantirilsa, ikkinchidan yozma manbalardagi mavjud ma'lumotlar orasidagi mavhumlik, yozma va moddiy manbalarni solishtirish va mantiqiy xulosalar chiqarish yordamida esa tarixiy jarayonlarning tavsifi va tahlilidagi uzilishlar va mavhumliklarni to'ldirish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimov D.A., Ilxamov Z.A. Tarix fani metodologiyasi.
2. Umumta'lim maktablari tarix fani darsliklari.
3. www.tarix.uz

TARIXIY OBIDALAR – MA’NAVIYATIMIZ KO‘ZGUSI

Ismoilova Bonu Ibragimovna
Navoiy viloyati Navoiy shahri 11-AFCHO‘IM
Tarix fani o‘qituvchisi
Telefon:+998(90)6653920

Anotatsiya: Ushbu maqolada mustabit tuzumi davrida toptalib, mustaqillik tufayli qayta qad ko‘targan o‘zbek xalqining ma’naviy va madaniy meroslari bo‘lmish tarixiy obidalar haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘z: Tarixiy yodgorliklar, me’moriy obida, monumental san’at, qo‘riqxonalar, Oqmasjid, Toshmasjid.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, ajdodlarimizdan qolgan madaniy tarixiy merosga e’tibor kuchaydi, tarixiy yodgorliklar davlat nazorati ostiga olindi. Istiqloq yillarida Buxoro, Samarqand, Termiz, Xiva, Toshkent. Qo‘qon. Shahrisabz kabi shaharlarda ulug‘ ajdodlarimizning yuksak iste’dodi bilan bunyod etilgan obidalar o‘zining haqiqiy qadr-qimmatini topdi, ularni ta’mir qilish va asl qiyofasini tiklash davlatimiz siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi.

Toptalgan tariximiz, qutlug‘ qadamjolar, hatto nomlari ham unutilayotgan obidalar ta’mirlandi, qayta tiklandi. Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Abu Mansur al-Moturudiy, Ahmad al-Farg‘oniy, Burhoniddin al-Marg‘inoniy, Mahmud az-Zamaxshariy kabi ulug‘ allomalarimizning sha’nlariga munosib yodgorlik majmualar yaratildi. Toshkent, Samarqand va Shahrisabzda Sohibqiron Amir Temur, Toshkentda Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy, Urganchda Jaloliddin Manguberdi, Termizda Alpomish haykallari qad ko‘tardi.

Bugungi kunda mamlakatimizda etti mingdan ortiq yodgorlik, shu jumladan, 2500 ta me’moriy obida, 2700 tadan ortiq monumental san’at asari davlat muhofazasiga olingan. 1991 yildan Xivadagi Ichangal’a qo‘riqxonasidagi, 1993 yildan Buxoro shahri markazidagi, 2000 yildan Shahrisabz shahri markazidagi yodgorliklar Yuneskonning “Umumjahon madaniy merosi” ro‘yxatiga kiritildi.

Mustaqillik yillarida qayta tiklangan muqaddas qadamjolaridan biri bo‘lgan Oqmasjid Navoiy viloyati Xatirchi tumanida joylashgan. Bu masjidni ulug‘ zotlardan biri Sayyid ota bunyod etganlar. Qariyalarning aytishiga ko‘ra, 1380-1390 yillarda bunyod etilgan Oqmasjid istiqloq davrida xalqimizning muqaddas ziyoratgohiga aylanib, yaxshilik va ezgulikka, tinchlik va osoyishtalikka. O‘zaro ahil va hamjihat bo‘lishga xizmat qilmoqda. Masjid 1920 yillargacha musulmonlarning eng sevimli maskaniga aylangan. Bu masjidda Buxoro madrasalarini tamomlab kelgan mudarrislar, ulamolar dars berganlar, namozxonlarga shariat va tariqat yo‘llaridan saboq berganlar, ularni halollik va poklikka, tinchlik va osoyishtalikka da’vat etganlar. Biroq, o‘sha mustabid sovet tuzumi boshlangandan keyin mullalar, namozxonlar qatag‘on qilindi. Masjidlarda yopib qo‘yildi. Biri «quloq», biri «Xalq dushmani», biri «Ruxoniy», biri «Bosmachi», deb ayblangan xalqimiz masjidlarga borishdan uzoqlashdilar. Urush yillarida esa boshqa masjidlarda kabi Oqmasjid ham omborxonaga aylantirildi. Sayyid ota qabrlari ham, masjid ham qarovsiz qolib, ko‘rimsiz bir joyga aylanib qolgan edi. 1980 yillar atrofida ham namozxonlar kommunistik mafkura siyosatchilaridan qo‘rqa-pisa masjidga kelib-ketar edilar. 1981 yil 1 sentyabrda tuman markazidagi Shayx Gadoy Selkin masjidining faoliyat ko‘rsatishiga ruxsat berildi. Shu jumladan, Oqmasjidga ham. Shundan so‘ng din peshvolari, namozxonlar hashar uyushtirib, darhol obodonlashtirish ishlarini boshlab yuborishdi. 2003 yil 5 sentyabr kuni Oqmasjidning ochilish marosimi bo‘lib o‘tdi. Masjid yana faoliyat yurita boshladi.

Navoiy viloyatida bunday qadamjoylar va masjidlarda juda ko‘plab misollar keltirishimiz mumkin masalan; Qiziltepa tumani Toshrobot mahallasida joylashgan Toshmasjid ham xuddi shunday mustaqillik tufayli o‘z mahobatini qayta tiklagan qadamjoylardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda Navoiy viloyatini o‘zining mahobatli ko‘rinishi bilan bezab turgan bu masjidlarda kishilarni ezgulikka chorlab, namozxonlarga sharoit yaratib bermoqda. O‘tmishimizni avaylash, tarixiy obidalarni e’zozlash, asori-atiqalarni, qolaversa, xalqimizning buyuk o‘tmishi, yashayotgan ijtimoiy hayoti va kelajagi bilan bevosita bog‘liqdir. Bu xususiyatlar millatimiz va xalqimizning milliy qadriyati bo‘lib, azaldan ularning qon-qoniga singib ketgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. Milliy istiqlol mafkurasi – xalq e'tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. – Toshkent: O'zbekiston, 2000-y
2. R. Rajabov "Tarix fanining metodologik asoslari" Toshkent.: "Istiqlol" 2013, B-50
3. S.Inoyatov. "Karmana tarixi". Buxoro-2005

TARIX FANINI O'QITISHDA O'YIN METODLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Sapayeva Munira Ramatovna
Xorazm viloyati Hazorasp tuman
14-son maktab tarix fani o'qituvchisi
Tel 93 286 52 51

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarix fanini innovatsion uslubda o'qitish va zamonaviy metodlardan keng foydalanish haqida fikr boradi.

Kalit so'zlar: miliy ong, tafakkur, pedagogik texnologiya.

Bizga ma'lumki tarix-juda qadimiy fanlardan biri hisoblanadi. Tarix fanini kelajakni ko'rsatuvchi „ko'zgu" desak bo'ladi va bu ko'zguna qarab har qanday inson, jamiyat, xalq o'z kelajagini belgilab olishi mumkin. Hozirgi kunda O'zbekiston rivojlangan davlatlar qatoridan o'rin egallashi onson kechgani yo'q. Shuning uchun tarixni o'qitish jarayonida o'quvchilar bugungi kunning qadriga yetishini, o'tmishda yo'l qo'yilgan xatolarni takrorlamaslikni, o'tmishdagi xatolardan xulosa chiqarib olishini o'rgatish lozimdir. Qolaversa, maktabda tarix fanini o'qitish orqali o'quvchilarda o'zlari mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga, miliy ong va tafakkurni o'stirishga, eng asosiysi ma'naviy barkamol shaxsni, haqiqiy vatanparvar insonni tarbiyalab voyaga yetkazishga ahamiyat berish lozim. Bu borada tarix darslarini tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Sababi, ushbu pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etiladigan darslarning asosini turli o'yin va qiziqarli shartlar, musobaqalar hisobiga tashkil etish mumkin. Aynan shuning uchun ham, tarix darslarini tashkil etishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Bizga ma'lumki, tarix fanining asosini ma'lumotlar tashkil etadi. Ularni to'liq eslab qolishi o'quvchilar uchun bir oz qiyinchilik tug'dirishi mumkin (ayrim past o'zlashtiruvchi o'quvchilar). Bu kabi ma'lumotlarni o'quvchilar xotirasida bir umrga esda qolishi, turli xil sahnali ko'rinishlar, qiziqarli o'yinli usullar, krossvordlar, guruhlar bilan ishlash, baxs-munozaralar olib borishiga bog'liq. Shu xususda pedagoglar tomonidan keng qo'llanilayotgan usullardan biri «Mavzuga zamin» usuli bo'lib, maskur usulning samarasi yuqori hisoblanib, O'quvchilarni o'tilgan mavzuni mustahkamlashdan oldin, shu mavzu bo'yicha o'quvchilarni darsga tayyorlash ya'ni zamin hozirlash. Bizga ma'lumki o'quvchilar mavzuni o'qituvchi tushuntirib berishi chog'ida va o'zi darslikdan o'qib o'zlashtirishi mumkin. Lekin bu degani sinfda hamma o'quvchilar o'zlashtira oladi degani emas. Chunki hamma o'quvchilarning xotirasi, fikrlash doirasi birdayin bo'lmaydi. Shuning uchun ularga turli xil o'yinlar, sahnali ko'rinishlar, baxs-munozaralar orqali darslar tashkil qilinsa, sinfdagi uncha yaxshi o'zlashtira olmaydigan o'quvchilar ham mavzu haqida tushuncha hosil qilibgina qolmasdan, mustahkamlab oladi. Dars jarayonida o'tilgan mavzuni mustahkamlash chog'ida, avvalombor, o'quvchilarni darsga tayyorlab olishi kerak. Yaxshi dars o'tilishi, o'quvchilarning yaxshi o'zlashtira olishi eng birinchi navbatda o'qituvchi o'quvchilarni o'ziga jalb qilishi, o'tilgan mavzuni dab-durustdan boshlab, ularga o'tilgan mavzu yuzasidan topshiriqlar berishdan emas, aksincha o'quvchilarni o'tilgan mavzu haqida qisqacha tasavvur hosil qilib olishiga bog'liq.

Bu usul ko'proq o'quvchilarni darsga tayyorlab olishi, o'tilgan mavzuni takrorlab, mustahkamlashga zamin hozirlash uchun ishlatiladi. Bu usul 5-11 sinflarda amalga oshirilsa maqsadga muvofiq. Guruhlar belgilanadi. O'quvchilar guruhlariga 5-7 kishidan bo'linishlari kerak. Guruhlar bo'lish chog'ida guruhlarining kuchlari teng bo'lishiga ahamiyat berish lozim. Har bir guruhga 2-3 ta yaxshi o'zlashtira oladigan o'quvchilarni va unga yaxshi o'zlashtira olmaydigan o'quvchilarni joylashtirib bo'lish kerak. Har bir guruh o'ziga nom qo'yish kerak. Buning uchun o'qituvchi guruhlariga quyidagicha murojaat qiladi: „Siz guruhga nom qo'yayotganda quyidagilarga e'tibor bering?" Siz guruhingizga o'tilgan mavzuning ichidan biror-bir voqeani keltirib chiqaruvchi so'zlar yoki o'tilgan mavzuning asosiy mazmunlaridan birini tashkil etuvchi so'zlar orqali nom qoying; Guruhingiz bilan bu nomni nima uchun qo'yganligingizni aytib berish uchun tayyorlaning (1-minut vaqt beriladi). Har bir guruh nom qo'yib bo'lgandan so'ng, u guruhlardan bu nomni nima uchun qo'yganligi so'ralishi kerak. Yuqoridagilarni o'tkazib bo'lgandan so'ng, o'quvchilar o'tilgan mavzu haqida qisqacha tushuncha hosil qilib, o'quvchilar

mavzuni mustahkamlash uchun zamin hozirlanadi. Keyin o'tilgan mavzuni mustahkamlash uchun shu guruhlariga savollar, topshiriqlar berish mumkin.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, hozirgi zamon har bir fan o'qituvchisi zimmasiga inson, uning jamiyatdagi o'rni va roliga har tamonlama qarash vazifasini yuklaydi. Buning uchun o'qituvchi ta'lim-tarbiyaning yangi shakllari, vositalari va usullarini egallashi va shu bilan birga o'zi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni yaratishga, shaxsni tarbiyalashning yangi a'nanaviy, samarali usullarini tanlashga harakat qilishi hamda ijodkor bo'lmog'i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://shuhratbek.uz/tarix-darslarida-qiziqarli-oyinli-usullardan-foydalanish>
2. "PEDAGOGIKA. PSIXOLOGIYA" FANIDAN O'QUV-USLUBIY MAJMUA O.J.Suyunov. Samarqand – 2013

О'РТА ОСИYO XALQLARI TURK XOQONLIGI DAVRIDA

*Shodiyeva Marxabo Gulmurotovna
Toshkent shahri Uchtepa tumani*

*78-son umumta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi
Tel: +998936137728*

Annotatsiya: Ushbu maqolada VI asrda Turk xoqonligining tashkil topishi, ularning O'rta Osiyoga harbiy yurishlari, xoqonlikning harbiy-siyosiy harakatlari haqida malumot berilgan.

Kalit so'zlar: Turk xoqonligi, Bumin, Istami, eftallar, Eron, sosoniylar.

Xoqonlikning tashkil topishi. VI asr o'rtalarida Oltoy va Janubiy Sibirda yashagan turkiy qabilalarni birlashtirgan yangi davlat vujudga keldi. Bu davlat tarixga Turk xoqonligi nomi bilan kirgan. Uning asoschisi **Bumin** edi. **552-yilda Bumin** "xoqon" deb e'lon qilindi. **Oltoy** xoqonlikning markazi qilib belgilanadi. Turklarning g'arbga tomon yurishlariga **Istami** boshchilik qiladi. Unga "**Yabg'u xoqon**" degan unvon beriladi. Tez orada Yettisuv va Sharqiy Turkistonga tutashgan yurtlarda yashovchi turkiy qabilalar bo'ysundiriladi. **555-yildayoq** turklar Sirdaryo va Orol dengizi bo'ylarigacha cho'zilgan keng o'lkalarni egallaydilar. Xoqonlik chegarasi Eftallar davlati hududlariga tutashib ketgan.

Natijada Eftallar davlatining shimoliy hududlari xavf ostida qoldi. Bunday qulay vaziyatdan foydalangan sosoniylar Toxariston va Chag'oniyonni eftallardan tortib oladilar.

Turk xoqonligining eftallar bilan to'qnashishi muqarrar edi. Bunday murakkab siyosiy vaziyat xoqonlikni Eron, so'ngra Vizantiya bilan yaqinlashtiradi. Uzoq vaqt eftallar tazyiqida yashagan sosoniylar bu davlatning tamomila barbod bo'lishidan manfaatdor edi. **Xusrav I Anushervon** (531–579) tashabbusi bilan yuzaga kelgan o'zaro harbiy ittifoq Eron shohining **Istamiga** kuyov bo'lishi orqali yanada mustahkamlanadi.

Eron askarlarining **Balxga** hujumi ko'magida turklar **563-yilda** Eftallar davlati yerlariga bostirib kiradilar. **Parak** (Chirchiq) vodiysi va uning markazi **Choch** shahri ishg'ol qilinadi. Sirdaryodan o'tib, Zarafshon vodiysiga kirib boradilar. Ular **Samarqand**, **Kesh** va **Naxshabni** egallab, **Buxoroga** yaqinlashadilar. *Sakkiz kun* davom etgan shiddatli jangda eftallar qo'shini yengiladi. Shunday qilib, janubdan Eron sosoniylaridan, shimoldan esa Turk xoqonligidan **563–567-yillarda** zarbaga uchragan Eftallar davlati tamomila barbod bo'ladi. Natijada mag'lub davlatning merosi o'zaro bo'linib, Amudaryoning janubiy qirg'oqlarigacha bo'lgan viloyatlar Eron, uning o'ng sohillari bo'ylab Kaspiy dengizigacha cho'zilgan yerlar Turk xoqonligi tasarrufiga o'tadi.

Eftallar davlati qulagach, vaziyat tubdan o'zgaradi. Endilikda o'z chegarasini shimoli sharqqa tomon kengaytirib olgan Eron Amudaryodan to Suriyaga qadar Ipak yo'li ustidan o'z nazoratini o'rnatdi. Uzoq Sharqdan Eron hududlarigacha karvon yo'li nazoratini o'z homiyligi ostiga olgan turklar esa Eron orqali Vizantiya bilan bevosita savdo qiladigan bo'ldi.

Turk xoqonligining boshqaruvi. Turk xoqonligi qanchalik katta bo'lmasin, chinakam markazlashgan davlat emas edi. Uning asosiy qismi turkiy tilda so'zlashuvchi qabilalar ittifoqidan iborat bo'lgan. Bu ittifoqni xoqon boshqargan. Hukmdorning hokimiyati urug'-aymoq udumlariga tayangan harbiy-ma'muriy boshqaruvga asoslangan. Mamlakat ko'chmanchi chorvador va o'troq dehqon aholiga bo'lingan. Ko'chmanchi chorvador aholi "**budun**" yoki "**qora budun**" nomlari bilan yuritilgan. Budun o'z navbatida qabilalar ittifoqi birlashmasini tashkil etardi. O'n o'q budun yoki elning hokimi "**yabg'u**" yoki "**jabg'u**" nomi bilan atalardi. Yabg'u darajasiga faqat xoqon urug'iga qon-qarindosh bo'lganlargina ko'tarilardi. O'n o'q el sardori bir tuman (ya'ni o'n ming) suvoriyni safga tortar edi. Bunday harbiy bo'linmaning tumanboshisi "**shod**" deb yuritilgan.

VI asrda Chirchiq, Zarafshon, Qashqadaryo va Amudaryo havzalarida o'ndan ortiq voha hokimliklari mavjud edi. Ularning iqtisodiy va siyosiy boshqaruvi mahalliy sulola hukmdorlari qo'lida qoldirilib, turklar ulardan faqat boj va yasoq undirib olish bilan cheklanadilar.

Xoqonlikning bo'linishi. Katta-katta qabilalar yoki qabilalar ittifoqi markaziy hokimiyatga bo'ysunmaslikka intilganlar. Turk xoqonligi tasarrufida bo'lgan hududlardagi hokimlar mustaqil bo'lishni istar edilar. Bu omillar xoqonlikning mustahkam markazlashgan davlatga aylanishiga imkon bermagan.

Bo'ysundirilgan hududlarni mahalliy hokimlar orqali boshqaruv tartibi xoqonlikni tobora zaiflashtira borgan. Buning ustiga, Vizantiya, Xitoy va Eron bilan doimiy raqobat xoqonlik ahvolini

yanada og'irlashtirgan. Oqibatda, Turk xoqonligi **VI asrning 80-yillari oxirlarida** ikkiga: **Sharqiy turk xoqonligi** va **G'arbiy turk xoqonligiga** bo'linib ketadi. Buyuk turk xoqonligi barpo etilgan el-yurt Oloy tog'lari sharqidan to Uzoq Sharqqacha bo'lgan hudud, ya'ni *Janubiy*

Sibir, Urxun havzasi (Mo'g'uliston), *Shimoliy Xitoy* **Sharqiy turk xoqonligi** tasarrufida bo'lgan. Mazkur xoqonlikning poytaxti **O'tukan vodiysi** (Mo'g'uliston)da qaror topgan. Oloy tog'larining g'arbida joylashgan o'lkalar: *Yettisuv, Sharqiy Turkiston, Sirdaryo* va *Amudaryo havzalari* hamda ularga tutashgan hudud **G'arbiy turk xoqonligi** tomonidan idora etilgan, qarorgohi *Yettisuv*da joylashgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A. Muhammadjonov O'zbekiston tarixi, darslik.
2. Alimova D.A, Ilxamov Z.A. Tarix fani metodologiyasi.
3. www.ziyonet.uz

МИЛЛИЙ ҒОЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ЎҚУВЧИ ЁШЛАРГА МИЛЛИЙ ЎЗЛИКНИ АНГЛАТИШ.

Жўраев Хуршид Алишерович
Термиз шаҳар 1-сонли мактаб ўқитувчиси
Телефон: +998(93)-671-98-98
Xurshid_9898@bk.ru

Аннотация: Мазкур мақолада “Миллий истиқлол ғояси” фанининг ўқитилиши давомида ёшлар онгидаги ижобий фикрлар ва маълумотлар уларнинг фаровон ва тинч ҳаёт кечириши, бунинг натижасида эса мустақиллигимиз хавсизлигининг таъминланишига хизмат қилиши ҳақида маълумотлар берилган.

Калит сўзлар. *Мафкура, онг, ғоя, жамият мафкураси, тарихий мерос, шахсий ибрат.*

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислоҳ Каримов миллий ғоя мафкуранинг халқни-халқ, миллатни-миллат этиш борасидаги аҳамиятини таъкидлаб, шундай ёзган эдилар: “Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқараши ва менталитетига асосланган, айни вақтда шу халқ, шу миллатнинг келажагини кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ равшан белгилаб беришга хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги куни ўртасида ўзига хос кўприк бўлишга қодир ғояни мен жамият мафкураси деб биламан”. Эркин демократик жамият барпо этишни бош мақсад қилиб олган ва тараққиёти ижтимоий ҳамкорликка асосланган давлатлардаги халқларнинг миллий ғояси ва мафкураси одаларни ана шу эзгу мақсад йўлида бирлаштиради. Ўзбекистон халқининг миллий ғояси ва мафкураси ҳам жамиятимизни янада жипслаштиришга, Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлигини ўйлаб, соғлом эътиқод ва дунёқараш билан яшашга даъват этади. Мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур. Мафкура бўлмаси одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар. Қаерда мафкуравий бўшлиқ вужудга келса, ўша ерда бегона мафкура ҳукмронлик қилиши ҳам тайин.

“Миллий истиқлол ғояси” фанининг жорий этилиши ва уни ўрганишнинг вазифаси хусусида гап борадиган бўлса, бу албатта давр талаби, истиқлолимиз туфайли қўлга киритилган иқтисодий, сиёсий, ижтимоий соҳалардаги ғалабаларимиз моҳиятини ўқувчи ёшлар онгига тизимли равишда сингдириб бориш билан уларнинг шахсий эътиқод-ғояларига ўсиб ўтиши ва кундалик амалий фаолиятларида ҳаракат дастури даражасига кўтарилишини тақозо этади. Яъни “Миллий истиқлол ғояси” фанининг ўқитилиши давомида ёшлар онгидаги ижобий фикрлар ва маълумотлар уларнинг фаровон ва тинч ҳаёт кечириши, бунинг натижасида эса мустақиллигимиз хавсизлигининг таъминланишига хизмат қилади.

“Миллий истиқлол ғояси” фанини ўқитишда асосий эътиборни ўқувчиларга ўзини, ўзлигини англашиб боришга қаратиш керак. Ўзлигини англаштиришни эса ўзбек халқининг тарихини ўргатишдан бошланади. Ўзбек халқининг бой тарихий меросга, тенгсиз улуғвор ва такрорланмас кадриятарга, урф-одатларга эга эканлиги, азал-азалдан ўзининг давлат бошқарувига эга бўлганлигига ҳеч қандай исбот шарт эмас. Тарихни яхши билган, танқидий ва мантиқий фикрлаш эга бўлган педагог фанни ўқитишда ўқувчиларга ўзининг тахлилий фикрларига асосланиб маълумотлар бериб боради. Ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги баҳс, мунозара, тахлил асосида олиб борилган дарс ўқувчиларга тўғри йўл кўрсата олади. Миллий истиқлол ғояси фанида ўқувчилар қалби ва онгида педагогик технологияда маълумотлар кетма-кетлиги, миқёси ва меъёри, давомийлиги тамойиллари жуда муҳимдир. Айниқса, мактаб ўқитувчисининг шахсий ибрати- дарсда ўқувчиларга миллат манфаатлари, орзу-умидлари, интилишлари тўғрисидаги фикрларига шу ўқитувчининг ҳатти-ҳаракатлари айтган гапларида мужасам бўлса, бу ўқувчилар учун самарали таъсир воситасига айланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. “миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласига сўз боши. Т.9.-Т.: “Ўзбекистон”, 2001.

2. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар, -Т.: “Янги аср авлоди”, 2001.

ТАРИХ ДАРСЛАРИДА ТАРИХИЙ МАНБАЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

*Жўраева Нафиса Абдумўминовна
Тошкент шаҳри Учтепа тумани
81-сон мактаб тарих фани ўқитувчиси
Тел: +998903469772*

Аннотация: Ушбу мақола умумий ўрта таълим мактабларидаги тарих дасрларининг ташкил қилинишида тарихий, илмий адабиётларнинг ўрни ва дарс самарадорлигидаги аҳамиятига қаратилган тавсиялар тақдим қилинган.

Калит сўзлар: тарих дарси, ўқувчилар эса сақлаб қолиш хотираси, мантиқий фикрлаш, тарихий, илмий адабиётлар, манбалар.

Бунок алломаларимиздан бири Алишер Навоий тарих фанини билиш-нинг аҳамияти катта эканлигини таъкидлаб, инсонларни тарихни ўрганишга даъват қилган. Унинг фикрича, тарих фани шоҳлар, ҳукмдорларнинг таржимаи ҳолини эмас, балки мамлакат тарихини ўрганиши керак.

Юқоридаги фикрлар тарих фанининг салмоғи қанча муҳимлигини таъкидлаши билан бирга бу фанга ўқувчининг билим олиши, тарбиясининг шаклланишида ҳам муҳим эканлигини ҳис қилиш лозим. Чунки, тарих фанининг асоси тарихий манбалар, илмий ва тарихий адабиётларни ўрганиш билан очиб берлади. Бундай вазиятда халқимизнинг билимли бўлишида тарих фанининг роли катта.

«Авесто» илк қўлёзма сифатида аҳамиятли, шу мавзунини ёритишда ўқувчига қўйидаги маълумотни келтириб ўтиш лозим.

«... Зардуштийлик пайдо бўлган дастлабки пайтларданок, ибодатхонлар қошида мактаблар ташкил этилиб, уларда таълим-тарбия тизими қоҳинлар томонидан қўйидагича амлага оширилган:

Жисмоний тарбия

Ўқиш ва ёзишга ўргатиш

Диний ва ахлоқий тарбия

Ўғил болаларга 7 ёшга тўлганда оқ ипақдан тикилган “муқаддас кўйлак” кийдириш маросими жамоа оқсоқоли, қоҳинлар, ота-оналар иштирокида ўтказиш расм бўлган...». Ушбу тушунчаларни маълумот сифатида келтириш билан дастлаб мактаблар Юнонистон ва Римдаги каби юртимизда мавжуд бўлганлигини таъкидласак, ўқувчи қалбига кириб бориш мумкин.

Дарсликларда ҳарбий қуроллар жанг услуби қизиқарли талқин қилинган. Шу билан бирга шундай мавзуларни ёритиш жараёнида қўшимча манбалар даср мазмунини янада оширади. Масалан, "... ўтроқ аҳоли душманга қарши олиб борган муодофаа ва ҳужум ҳаркатлари вақтида “жим-жимадор” белгилардан ҳам фойдаланганлар. Шу билан бирга ҳарбий ва муодофаа ишларида от ва итлардан кенг фойдаланганлар”. Бундай мазмундаги маълумотлар ўқувчи ёдида бир умрга муҳрланади.

Дарсликларда иккита Маъмун академияси ва уларда ижод қилган алломалар тўғрисида етарлича маълумот келтирилган. Шундай бўлса ҳам дарслик билан чекланмасдан қўшимча адабиётлар билан дарсни ташкил қилиш мақсадга мувофиқдир. Абу Али ибн Синонинг Хоразмга келганлиги ва Ал Беруний билан учрашганлиги тўғрисида маълумот келтириш мумкин. "... Абу Али ибн Сино 12 ёшида олимлар билан мунозара қилиб, барчаси устидан ғолиб келди, Хоразмда 7 йил давомида Хоразмшоҳ хизматида бўлди. Абу Райҳон Беруний билан учрашди. Гурганжда бўлганда илмий анжуманлар янада мароқли ўтадиган бўлди..." деб келтирилганлигини таъкидлаш мақсадга мувофиқдир.

Давлатчилигимиз тарихида мўғиллар босқинининг салбий оқибатлари кўп бора таъкидланади, ҳатто дарсликда ҳам аниқ тасвирланган. Унда Хоразмшоҳ Муҳаммаднинг хатоси ўқувчида бахсли ҳолатни вужудга келтиради. Айнан шу вазиятда хатога олиб келган бир воқеани қўшимча адабиёт билан келтириш ўринлидир. «...Жалолоддиннинг илтимосларини рад қилиб, ... тақдирда бўлган фалокатдан қочиб қутилиб бўлмайди, юлдузларнинг қулай жойлашиш пайтини кутиш лозим, дерди. Ким уни бундай хато йўлга бошлади. Унинг асрида осмон ёритқичларга қараб қилинган башоратларга ишонилган бўлса ҳам, шак-

шубҳасиз, башорат қилганларнинг ўзлари ҳам бу нарсага ишонмас эдилар...». Бу каби маълумотлар ўқувчилар билимининг ошишига ва мантикий фикрлашга чорлайди ҳамда эса сақлаб қолиш қобилиятини чархлайди.

Биламизки, 1645-йил Бухорога қозоқлар ҳужум қилади. Буларга қарши Нодир Муҳаммад ўғли Абдулазизни юборади. Хондан норози бўлган гуруҳлар Абдулазизни хон қилиб кўтардилар. Нодир Муҳаммад Эронга қочгач, жангни ўғли Абдулазиз давом қилдиради. Тарихий манбаларда шундай дейилган «... июнь ойида Абдулазизхон қўмондонлигидаги ўзбек лашкарлари билан шахзода Аврангзеб лашкарлари тўқнашдилар ва ўзбеклар енгилдилар. У жанглarning бирида, жанг энг қизиган пайтида пешин вақти бўлгач ҳамманинг кўз олдида намозга туриб фарз, суннат ва нафл намозларини ўқиган ва буни эшитган Абдулазизхон “Бундайлар билан жанг қилиш йўқ бўлиш демакдир” деб хитоб қилган...». Тарих гувоҳки, Абдулазизхон Балхни икки йилдан кейингина қайтариб олган.

Айнан шундай, маълумотлар асосида дарсни бойитиш билан ўқувчи қалбига кириш, тарихий хотирасини кенгайтиришга эришиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. “Авесто” ва унинг инсоният тараққиётидаги ўрни. «Хоразм» нашриёти. Ҳ. Бобаев, Т. Дўстжонов, С. Ҳасанов, Я. Олламов. 2001 йил.
2. Хоразмнинг қишлоқ ва шаҳарлари муҳофаа иншоотлари. «Фан» нашриёти. Қуронбой Собиров. 2009 йил.
3. Абу Али Ибн Сино «Усул илм ал хандаса» асарининг математик манба сифатида фан тарихидаги ўрни. «Хоразм» нашриёти. Гулором Машарипова. 2000 йил.
4. Икки Буюк Саркарда – Чингизхон ва Амир Темур. «Фан» нашриёти. М. Иванин. 1994 йил.
5. Буюк Бобурийлар салтанати. «Мерос» нашриёти. Р. Шамсиддинов, Ф. Абдуллаев, М. Абдуллаев. 1995 йил.

АМИР ТЕМУРНИНГ ДАВЛАТЧИЛИК БОШҚАРУВИДА ДАВЛАТЛАРАРО МУНОСАБАТЛАР ВА ДИПЛОМАТИК АЛОҚАЛАРИ

Каракулов Шарофиддин Ахмадович
Қарши шаҳар 24-умумий ўрта таълим мактаб ўқитувчиси
Телефон: +998907220077
axmedovolim06@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада Амир Темур даврида миллий этник давлатлараро муносабатларда дипломатик ва элчилик алоқаларининг йўлга қўйилганлиги, дипломатик муносабатлари ва элчилик алоқаларидан ҳам миллий этник жараёнлар давлатлараро алоқаларни мустаҳкамлашга қаратилганлиги баён қилинган.

Калит сўзлар: Соҳибқирон, давлатлараро, миллий, этник, дипломатия, элчилик, мамлакат.

Маълумки, мамлакатнинг ички ва ташқи сиёсатидаги ютуқлар ва муаммолар икки ва ундан ортиқ давлатларнинг мавжудлиги даври ва кучлар нисбатига, уларнинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ривожланиш тамойиллари ҳамда дунё ҳамжамиятида тутган ўрнига боғлиқ бўлиб, бу жараёндан Амир Темур давлати ҳам мустасно эмас. Буюк бобомиз Амир Темур даврида салтанатни янада мустаҳкамлаш, айниқса миллий этник ва давлатлараро муносабатларда дипломатик ҳамда элчилик алоқаларидан фойдаланишга катта эътибор берган эди. Атоқли давлат арбоби биринчи Президентимиз Ислон Каримов 1996 йил 18-октябрда Шахрисабз шаҳрида Амир Темур ҳайкалининг очилиш маросимида сўзлаган нутқида: “Ҳали телефон, телеграф, коммуникация воситалари бўлмаган бир шароитда Амир Темур Шарқни Ғарб билан тинчлик, тижорат, элчилик йўли воситасида бирлаштиришга ҳаракат қилган. Бизнинг бугунги сиёсатимиз Амир Темурнинг бу борадаги олижаноб ишларининг давомидир”. деб алоҳида қайд қилган эди. Шу боисдан ҳам ўтмишда ва ҳозирги кунда ушбу муаммо кўплаб олимлар ва тадқиқотчиларнинг диққат-эътиборини жалб этиб келмоқда. Бу борада хорижда ва мамлакатимизда бир қатор ишлар эълон қилиниб, улар жумласига М.М.Казвиний, Абдул Ҳусайн Навоий, Исмоил Ака, Ибн Арабшоҳ, Низомиддин Шомий, Шарафиддин Али Яздий, Ҳофизу Абру, Рюи Гонсалес де Клавихо, Люсьен Кэрэн, И.И.Умнаков, А.А.Ҳасанов, А.Ўринбоев, О.Бўриев, Х.Исматуллаевларнинг асарлари диққатга сазовордир. Тадқиқотчилар Т.Тошпўлатов ва Я.Ғаффоровлар таъкидлаганидек: “Испания – Кастилия қироли Генрих III нинг вакили Рюи Гонзалес Клавихонинг Ўрта Осиё, Самарқанд ва Европа мамлакатлари орасидаги савдо ва дипломатик муносабатлар тўғрисидаги эсдаликлари, Самарқанд Давлат университетининг профессори, таниқли шарқшунос олим И.И.Умняковнинг илмий тадқиқотларида Амир Темурнинг Англия, Франция, Испания ва Италия каби давлатлари билан дипломатик муносабатлар ўрнатиш ва савдо алоқаларини ривожлантириш муносабати билан Соҳибқиронга ёзган хатлари диққатга сазовордир”. Бунга яна қуйидаги тадқиқотчиларнинг изланишлари далил бўла олади.

Ушбу адабиётларда билдирилган фикрлар ва келтирилган далиллар муаммонинг барча жиҳатлари қамраб олинган деб бўлмайди. Боз устига айрим тадқиқотчилар хусусан тарих фанлари доктори, профессор А.Чориевнинг қайд этишича: “...Кўп асрлик давлатчилик тарихига эга бўлган ўзбек халқининг ўтган даврдаги халқаро алоқалар, чунончи ташқи сиёсий муносабатлари ва дипломатияси масалалари деярли тадқиқ этилмаган.

Айниқса, дунё миқёсида танилган сиёсатчи Амир Темур ва Темурийлар даври дипломатиясини ўрганиш энг долзарб вазифалардан бири бўлиб турибди”.

Шундан келиб чиқиб, соҳибқирон Амир Темур ўз салтанатини миллий этник жараёнлар ва давлатлараро муносабатларда дипломатик ва элчилик алоқаларидан кенг фойдаланганлигидан далолат беради. Энг муҳими, бу муносабатларни ўрганиш ҳозирги даврида ҳам алоҳида аҳамият касб этмоқда.

Фойдаланилган адабётлар рўйхати:

1. Ислон Каримов. Соҳибқирон камолга етган юрт//Манба. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Учинчи китоб, Мустақил Ўзбекистон тарихи, “Шарқ” нашриёти, Тошкент-2000, Б-446.
2. Қаранг. Маннонов Б.С. Амир Темур дипломатияси//”Шарқшунослик” №7 1996 йил, Б-10-11. Б-34-37.
3. Тошпўлатов Т., Гаффоров Я. Тарих ўқитиш методикаси. (Дарслик) Тошкент “Тuron-iqbol” 2010, Б-218.
4. Маннонов Б.С. Амир Темур дипломатияси//Манба: “Шарқшунослик” №7, 1996, Б-10-37.
5. Амир Темур дипломатияси//Манба Бобобеков Х., Каримов Ш. ва бошқалар. Ўзбекистон тарихи. Қисқача маълумотнома “Шарқ” нашриёти, Тошкент-2000, Б-98-100.
6. Ибрахимов Абдуқаҳхор. Ўзбек дипломатияси ёки рамзий ишоралар//Манба: Ўша муаллиф: Биз ким ўзбеклар... “Шарқ” нашриёти, Тошкент-1999, Б-78-82.
7. Носир Муҳаммад. Амир Темур даври дипломатлари//Манба Ўша муаллиф. “Насаф ва Кеш алломалари” (IX-XX асрлар) Тазкира. Ғофур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. Тошкент-2006, Б-100-104.
8. Равшанов Поён. Кешлик Амир Темур элчилари//Манба Ўша муаллиф Шахрисабз тарихи (Энг қадимги даврлардан XX асрнинг биринчи чорагигача) Тошкент “Янги аср авлоди” 2011, Б-347-357.

ПРОБЛЕМЫ ВНУТРЕННЕЙ И ВНЕШНЕЙ МИГРАЦИИ: НА ПРИМЕРЕ МИГРАНТОВ ИЗ УЗБЕКИСТАНА В БАЛТИЙСКОМ РЕГИОНЕ

Зарипов Жахонгир Гулмуродович
Jahongirwomenize@gmail.com
+998905127222

БухДУ “Жахон тарихи” кафедраси таянч докторанти

Аннотация: В этой статье написаны проблемы мигрантов в государствах Прибалтики и проблемы связанные с трудовыми миграциями. Рассказывается исследования британского исследователя С.Каслза и А. Портеса в создания теорий среднего уровня для анализа современных видов миграции.

Ключевые слова: ООН, Миграция, трансмиграция, вынужденная миграция, трудовая миграция, узбеки, СССР.

Сегодня неоспоримым является тот факт, что в XXI в. проблема миграции выйдет на одно из первых мест как во внешней, так и во внутренней политике многих стран мира. Налицо беспрецедентное увеличение масштабов миграции, причем не только международной, но и внутренней.

По официальной оценке ООН, в настоящее время насчитывается около 200 млн внешних мигрантов, что составляет 3 % от общей численности населения планеты, а внутренних — около 1 млрд человек (почти каждый шестой житель планеты)¹. Но эта информация является не совершенным поскольку информации которые связывают теми или иными источниками всегда изменчивы но 2019 году мир открыто показал то что в XXI век это век обмена культур и информации, так что мы являемся субъектами которые всё это распространяет. В процессе миграции существуют много наименований такие как: трансмиграция, вынужденная миграция, внутренняя миграция (переселения) и самая основная которая сталкивает развитые государства с разными проблемами: это рабочая миграция (проблемы с законом и порядками). В научной литературе данный подход вызвал критическое отношение. Например, британский исследователь С. Каслз и американский ученый А. Портес обосновывают целесообразность создания теорий среднего уровня для анализа современных видов миграции, таких как вынужденная миграция или экономическая миграция, где эмпирические исследования были бы включены в более широкие рамки теоретического объяснения структурных детерминант миграции нежели разработки объединительной модели.²

Так как мы начали эту статью проблемами перейдем на самую основную проблему это трансмиграция узбеков которые в данный момент не имеют никакого гражданства не на одной из государств. Узбеки которые начали свою глобальную миграцию начиная 1920 года являются по оценкам С. Карлз и А. Портеса самыми редкими мигрантами, по причине их наследники в данный момент которые проживают (к примеру мигранты государств Прибалтики) и поддерживают их культуру (похороны, традиционные праздники и день независимости Узбекистана), узбекскому языку. Они также поддерживают отношения с родственниками с Узбекистана. При таких обстоятельствах они имеют прямое отношения на экономическую и политическому развитию этих стран.

Одна из этих мигрантов является Раиса Дадарчук которая является гражданином СССР и с 1984 года проживает в Эстонии в столице Талин, но не имеет не Узбекского и не Эстонского гражданства. Для таких мигрантов ещё не придумали даже названия и мы вынуждены их звать трансмигрантами которые имеют характеры трудовых мигрантов. По этой системе А.Портес выявляет свои теории тем что не все мигранты являются трансмигрантами. Транснациональная активность проявлялась на протяжении всей истории миграции, но размеры, регулярность и разнообразие межграницной активность в настоящее время имеют беспрецедентные масштабы. Транснационализм определяется как повторяющееся

¹ International migration 2006. New York, United Nations, 2006.

² Castles S. Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation // Sociology. 2003. Vol. 37 (1) c 13-34

или привычное движение индивидов через международные границы в качестве части их устоявшейся экономически выгодной деятельности, политической или культурной жизни. А. Портес выделяет в числе мигрантов всего 5—8 % трансмигрантов¹.

Экономически развитые страны характеризуются устойчивым положительным сальдо миграции. Страны с переходной экономикой (Литва, Латвия, Эстония, Россия) занимают промежуточное место в миграционных передвижениях и играют в них двойную роль, будучи одновременно и донорами, и реципиентами населения. На многорегиональном уровне более распространен миграционный прирост населения. Отток происходит в небольшом количестве регионов и чаще характерен для постсоциалистических стран.²

Так как в современном мире все жители этого мира нуждаются в поддержке своих государств миграции происходят по разным причинам но нам не определить почему это происходит глобально по всему миру но мы знаем одно если создать конкретную систему миграции мы тогда точно можем вычислить их экономическую и социальную роль в жизни других государств.

Список Литератур

1. International migration 2006. New York, United Nations, 2006.
2. Castles S. Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation // Sociology. 2003. Vol. 37 (1) с 13-14
3. Portes A. Theoretical Convergencies and Empirical Evidence in the Study of Transnationalism // International Migration Review. 2003. Vol. 37 (3).
4. Т.Ю.Кузнецова "Особенности миграционного движения населения в странах Балтийского макрорегиона" Миграция и социально-экономическое развитие стран региона прибалтики/материалы международной конференции 5-7 июня 2008 ст.285

1 Portes A. Theoretical Convergencies and Empirical Evidence in the Study of Transnationalism // International Migration Review. 2003. Vol. 37 (3).

2 Т.Ю.Кузнецова "Особенности миграционного движения населения в странах Балтийского макрорегиона" Миграция и социально-экономическое развитие стран региона прибалтики/материалы международной конференции 5-7 июня 2008 ст.285

КО'НА MINORA PESHTOQIDAGI BITIKLAR

Jabborova Iroda Ashurovna
Andijon viloyati Qo'rg'ontepa tumani
XTBga qarashli 5-maktabning tarix fani o'qituvchisi
Telefon : +998994341903

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xalqimizning tarixidan so'zlaydigan Sulton Saodat majmuasi, Shayx Aloutdin Attor, Iso Termiziy, Hakim Termiziy, So'fi Olloyor maqbaralari bugun yurtdoshlarimizning muborak ziyoratgohiga aylangan. Mustaqillik yillarida, amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot, qazishma ishlari jarayonida, ilm-fani rivojiga ulkan hissa qo'shgan ulug' mutafakkirlarimizning hayoti va faoliyatini chuqur tadqiq etish, milliy o'zlikni anglash, ma'naviyatimizni yuksaltirish, yosh avlodni Vatanga muhabbat, tariximizga hurmat-ehtirom ruhida voyaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etish haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, obida, tarix, davlat, minora, xalq, qadimiy.

O'zbekiston – quyoshli, buyuk tarixiy insonlar yashagan, Buyuk Ipak Yo'li o'tgan ajoyib, betakror, ming asrlik an'analar va madaniyatiga ega o'lka.

Betakror, so'lim go'shalarga ega O'zbekistonimiz, ko'ngli ochiq xalqimiz, o'tib ketgan bobo-kalonlarimiz, hozirda mustaqillikka erishgandan keyingi yutuqlarimiz haqida qancha gapirsak ham ozdir.

Muhtaram Prezidentimiz SH.M.Mirziyoevning 2019 yil 1 may kuni Surxondaryo viloyatiga qilgan tashrifi chog'ida Payg'ambarimizning beshinchi avlodi bo'lmish Sulton Saodat majmuasini rekonstruktsiya qilish va muqaddas qadamjoga aylantirish bo'yicha mutasaddi rahbarlarga tegishli topshiriqlar berdi. Hozirgi kunda Sulton Saodat majmuasi, Shayx Aloutdin Attor, Iso Termiziy, Hakim Termiziy, So'fi Olloyor maqbaralari bugun yurtdoshlarimizning muborak ziyoratgohiga aylangan. Yaponiya, Frantsiya, Germaniya kabi rivojlangan davlatlarning mashhur arxeologlari miloddan avvalgi V asrda shakllangan shaharning yangi qirralarini kashf etishda tarixchi va arxeologlar bilan mustahkam hamkorlik o'rnatgan. Bu borada olib borilayotgan izlanishlar o'z samarasini berayapti. Eramizdan avvalgi VI asrda Termizga kelgan Ahamoniylar sulolasi bu shaharni "Qadimgi shahar" deb atagan.

O'zbekiston - buyuk allomalar yurti. Vatanimizda tug'ilib, kamol topgan mutafakkirlarning jahon ilm-fani rivojiga qo'shgan xissasi necha asrlarki e'tirof etilib, chuqur tadqiq etilmoqda. Ulug' alloma Hakim at-Termiziy tasavvufning "Hakimiya" maktabi asoschisi sanaladi. Alloma Hakim at-Termiziy qo'lyozmalar hozirda Parij, Qohira, Damashq, London, Iskandariya va Istanbul kutubxonalarida saqlanmoqda.

Xalqimizning tarixidan so'zlaydigan yana bir noyob maskan – Fayoztepa yodgorligining topilishi oddiy tasodif bilan bog'liq. 1968 yilning bahorida cho'pon Asad Beknaev shu yerdan o'tib ketayotib, oq rangli haykaltaroshlik namunasiga ko'zi tushadi va uni Termiz o'lkashunoslik muzeyiga topshiradi va bu tarixiy obida to'liq qazib olinadi, ilmiy o'rganiladi. Fayoztepadan topilgan yozuvlar, tangalar, haykallar buddaviylik dini tarixini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat kilmoqda. Xususan, yaqinda vohaning Zarabog' qishlog'idan topilgan Zarautsoy yozuvlari – Zarautsoy darasidagi toshlarga ishlangan rasmlar ibtidoiy san'atning nodir namunasi sanaladi. Zarautsoydan topilgan 200 dan ortiq rasmlar mezolit, neolit va keyingi davrlarga mansub bo'lib, ular chizma tarzda kontur va soya uslubida qizil angob (oxra) bilan chizilgan. Zarautsoyda odamlarning itlar yordamida yovvoyi buqalarni ovlash manzarasi tasvirlangan. Hayvonlar (yovvoyi buqa, it, tulki, burama shoxli echki, jayron, tog' echkisi), turli buyumlar (o'q-yoy, nayza, o'roqsimon qurollar), niqoblangan odamlar o'ziga xos tarzda hayotiy qilib ishlangan. Teshiktosh-O'zbekistondagi arxeologik qo'riqxona: u Boysun tog' tizmasidagi g'orda joylashgan. For Machaydagi Zovtolosh soy darasida dengiz sathidan 1500-1600 metr balandlikda bo'lib, buyi 7, eni 20, uzunligi esa 21 metrni tashkil etadi. Forning shifti teshik bo'lgani uchun gulxan yoqilsa, tepadagi tuynukdan chiqib ketavergan. Forda 1,5 metr qalinlikda 5 madaniy qatlam bo'lib, har qatlamdan bittadan, ba'zilarida ikkitadan diametri 40 santimetr, sathi 2 metrga yetadigan gulxan qoldiqlari topilgan. Ayniqsa, Teshiktosh g'oridan topilgan qadimgi odam qoldiqlari xalqimizning qadim ildizlarga ega ekanini ifodalaydi. Bu yerga har yili ko'plab sayyohlar tashrif buyuradi. Surxon voxasidagi qadimiy minoralardan biri bu-Jarqo'rg'on minorasidir. Jarqo'rg'ondagi Minor

qishlog'ida joylashgan bu minora peshtoqida saqlanib qolgan yozuvlar inshootning 1108-1109 yillarda qurilganidan dalolat beradi. Tarixchi va san'atshunos-me'morlarning ta'kidlashicha, uning umumiy balandligi 50 metrga yaqin bo'lib, hozir minoraning omon qolgan qismi 21,6 metrni tashkil etadi. Jarqo'rg'on minorasi qurilishida oddiy g'isht, ravoqlar va epigrafik hoshiyalar juda ustalik bilan qo'llanilgan, minoraning asosi 8 qirrali baland kursiga o'rnatilgan. Har bir qirraning markazida ravoqli taxmonchalar ishlangan, ana shunday taxmonchalardan birida joylashgan eshik orqali minora ichki qismidagi aylanma zinaga chiqilgan. Barcha minora kabi Jarqo'rg'on minorasi ham gumbazsimon muazzinxona bilan yakunlangan. Jarqo'rg'on minorasi me'moriy-badiiy yechimiga ko'ra, Shimoliy Hindiston va Xuroson minoralariga yaqin turadi.

Mustaqillik yillarida, amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot, qazishma ishlari jarayonida xususan Teshiktosh, Machay, Zarautsoy, Sopollitepa, Dalvarzintepa, Qoratepa, Fayoztepa, Tillabuloq, Jondavlattepa, Eski Termiz kabi yodgorliklarning hali fanga noma'lum qirralari o'rganilib, xususan Surxon vohasi tarixini, yurtimiz ilm-fani rivojini jahonga namoyon etmoqda. Bu yo'nalishdagi ezgu sa'y-harakatlar tariximizni mukammal o'rganish, jahon ilm-fani rivojiga ulkan hissa qo'shgan ulug' mutafakkirlarimizning hayoti va faoliyatini chuqur tadqiq etish, milliy o'zlikni anglash, ma'naviyatimizni yuksaltirish, yosh avlodni Vatanga muhabbat, tariximizga hurmat-ehtirom ruhida voyaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Narzulla Jo'raev. O'zbekiston tarixi Sharq. 2004-yil.
2. Karimov I.A Tarixiy hotirasiz kelajak yo'q. T., "O'zbekiston", 1998-yil.

MARKAZIY OSIYONING OLTIN DAVRI

*Tuxtayev Javohir Ulug'muratovich
Qashqadaryo viloyati Qarshi shahar
Koson tumani 25-umumiy o'rta ta'lim
maktab tarix fani o'qituvchisi
Telefon: +998996694409*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Markaziy Osiyoning jahon madaniyatining markazi bo'lganining ilmiy dalillari keltirilgan. Markaziy Osiyo hududida yashagan buyuk allomalarning dunyo insoniyat sivilizatsiyasidagi tutgan o'rni xususida fikrlar yozilgan. Markaziy Osiyoning oltin davri tugashining bir nechta sabablari sanab o'tilgan.

Kalit so'zlar: sivilizatsiya, Frederik Starr, intellektual, Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy, Umar Xayyom, Zardushtiylik, yunon politeizmi, induizm, buddizm, iudaizm, xristianlik va islom dini

Miloddan avvalgi yillarda Markaziy Osiyo mintaqasi Yevropa, Yaqin Sharq va Osiyoning, shu jumladan, Xitoy va Hindistonning asosiy sivilizatsiyasiga katta hissa qo'shgan jahon madaniyatining markazi bo'lgan deyish mubolag'a emas. Markaziy Osiyo-Kavkaz instituti raisi va tadqiqot professori, Jon Xopkins universiteti, Ilg'or xalqaro tadqiqotlar maktabi va Kennan institutining asoschisi. 2007 yil 4 dekabr kuni Kennan institutida ma'ruza qilgan Frederik Starr, "Markaziy Osiyoda madaniy va intellektual gullash haqida so'zlab berdi, ular ko'plab sohalarni qamrab olgan va mintaqani "bu dunyoning markazi" ga aylantirgan" degan fikrni ilgari surgan. Mintaqa Afg'oniston, O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmanistonni, shuningdek, sharqiy Eron, G'arbiy Xitoy, Pokiston va Hindiston shimolini qamrab olgan edi. Muhokama qilinyotgan davrda bu yerlar yirik savdo yo'llari bilan kesishgan va san'at va fanning turli sohalarida madaniy va intellektual yutuqlarga erishgan yirik imperiyalarning o'chog'i bo'lgan. Mintaqada matematika, astronomiya, adabiyot, tilshunoslik, siyosatshunoslik, din va arxitektura rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan ko'plab tarixiy shaxslar paydo bo'ldi.

Masalan, O'zbekiston hududida tug'ilgan Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy algebra asoschisi sifatida tanilgan va algoritmning nomi hisoblanadi. Umar Xayyom, yetakchi shoir, matematikaga kub tenglamalarining barcha shakllarini aniqlash va hal qilish orqali ham hissa qo'shgan. O'rta Osiyo olimlari astronomiya va kartografiyada katta yutuqlarga erishdilar. Buyuk fors tilidagi shoirlarning aksariyati bugungi Eron emas, balki O'rta Osiyodan bo'lganlar.

Abu Nasr al-Farobiy "eng ilg'or musulmon faylasufi va faylasuflar orasidagi Aristoteldan keyin ikkinchi o'rinda" edi. Ularning ko'pi bir nechta sohalarda faol bo'lishgan. "Menimcha, bular, haqiqatan ham, g'ayrioddiy sermahsul, g'ayrioddiy serhosil, ko'plab fanlardagi ijodiy daholar bo'lib, ularning barchasi bir necha yuz yil tarixga egadir. Bir-biridan bir necha yuz yil davomida Frantsiyadan taxminan yarim asr kattaroq bo'lgan davrda paydo bo'lgan edi. Ushbu madaniy va intellektual fermentning to'rtta sababini aytish mumkin. Birinchidan, mintaqa boylikka qo'shimcha ravishda g'oyalar va bilimlarni tarqatadigan yirik savdo yo'llarida joylashgan edi. Ikkinchidan, mintaqada ulkan shaharlar, shu jumladan Afg'oniston shimolidagi Balx bor edi. Uchinchidan, mintaqada ulkan boylik to'planishini rag'batlantiradigan buyuk imperiyalar mavjud edi, bu esa homiylik gullab-yashnashi uchun ideal sharoitlarni yaratdi. To'rtinchi omil - mintaqadagi dinlarning o'zaro uyg'unligi. Zardushtiylik, yunon politeizmi, induizm, buddizm, iudaizm, xristianlik va islom dinining paydo bo'lishi mintaqada sezilarli iz qoldirgan. Nima uchun Markaziy Osiyoning oltin davri tugaganligi haqida turli xil qarashlar mavjud, 14-asrda Temuriylar davrining oxiriga kelib O'rta Osiyoda uyg'onish davrini qo'llab-quvvatlovchi ko'plab omillar kamayib ketdi. Buyuk imperiyalar, shu jumladan, Temuriylar sulolasi ham uzoq davom etmadi. Chegaralar sonining ko'payishi natijasida O'rta Osiyo orqali o'tadigan yo'llar bo'ylab savdo-sotiq qimmatlashdi va portugaliyaliklar kabi savdogarlar alternativ yo'llarni izlashga qaror qilishdi. San'at va fanni homiylik qilishning ulkan an'analari izdan chiqdi. Diniy plyuralizm ham sekin pasaya boshladi. Muhit ko'plab dinlar ta'sirida bo'lgan madaniyatdan to tobora ko'proq Islom hukmronlik qiladigan madaniyatga aylandi. Va nihoyat, Islomdagi jiddiy o'zgarishlar yanada muhim ahamiyat kasb eta boshladi. O'rta Osiyo sivilizatsiyasining ulkan yutuqlariga qaramay, G'arbda ko'pchilik bu tarixni bilmaydi. O'sha davrning ko'plab buyuk

madaniy va intellektual namoyondalari boshqa sivilizatsiyalarga mansub deb noto'g'ri tan olingan. O'tgan davrdagi asarlarning aksariyati arab yoki fors tillarida yozilgan va ularning mualliflari ko'pincha arablar yoki forslar sifatida noto'g'ri tan olingan. Markaziy Osiyo rolining nisbiy mavhumligining yana bir sababi Sovet davrining merosi bo'lib, bu davrda Sovet Ittifoqidan tashqarida bo'lganlar Markaziy Osiyoning mumtoz tarixiy shaxslarini tanqid etishgan yoki targ'ib qilishmagan. Ushbu davr haqida xabardorlik kamligiga qaramay, bugungi dunyo uchun uning tarixi juda muhim hisoblanadi. Beshta sovet davlatlari va Afg'oniston, O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmaniston o'zlarining tarixiy merosini qaytadan kashf etish jarayonida. Mintaqa tarixi G'arb mamlakatlari uchun tushunish uchun muhimdir, chunki ular Markaziy Osiyo mamlakatlariga bugungi dunyoda muhim bo'lgan masala sifatida qarashadi. Uchinchidan, Markaziy Osiyo dunyosi olimlar, ilmiy bilimlar, g'oyalar, dinlar va katta iqtisodiy imkoniyatlarning o'chog'i edi. Erkin savdo yo'llari Markaziy Osiyoni bu dunyoning sivilizatsiyasi o'chog'iga aylantirdi va asosiy savdo yo'llarining yopilishi uning yo'q qilinishiga olib keldi. Markaziy Osiyodagi voqealar sivilizatsiyaning muhim va insoniyatning ulkan yutuqlari amalga oshirilganini ta'kidlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fierman, W. 2009, O'rta Osiyoda o'ziga xoslik, simvolizm va til siyosati , Evropa-Osiyo tadqiqotlari, jild. 61, № 7, 1207-1228.
2. Glenn, J. 1999, The Soviet Legacy in Central Asia, Palgrave, New York.
3. Akbar, Z. (2012). "Markaziy Osiyo: yangi buyuk o'yin", Vashingtonda turk va evrosiyo ishlariga sharh.
4. Bekon, EE rus hukmronligi ostidagi Markaziy osiyoliklar: Madaniyat o'zgarishini o'rganish. Ithaca: Cornell University Press, 1966.

MARKAZIY OSIYONING GEOSTRATEGIK VA GLOBAL IQTISODIY SHAROITIDA MUHIMLIGI

Usmonova Sarvinoz Murodullayevna
Qashqadaryo viloyati Kitob tumani
1-umumiy o'rta ta'lim maktabining
Milliy istiqloq g'oyasi va Tarix fanlari o'qituvchisi
Telefon: +998973817616

Annotatsiya: Ushbu maqola Markaziy Osiyoning asosiy tarixiy va geosiyosiy xususiyatlarini yoritishga qaratilgan. Turli geosiyosiy oqimlar Markaziy Osiyoning geostrategik va global iqtisodiyot sharoitida muhimligini ta'kidlaydi. Markaziy dalil shundaki, bu hozirgi iqtisodiy senariyda Sharqiy va G'arb o'rtasidagi strategik mavqe, buyuk davlatlar o'rtasidagi raqobat makoni sifatida katta ahamiyatga ega bo'lgan mintaqadir. Bundan tashqari, mintaqada so'nggi yillarda yirik neft va gaz zaxiralari mavjudligi sababli xorijiy investorlarning e'tiborini jalb qilishda davom etmoqda.

Kalit so'zlar: potentsial va geostrategik; tarix; geosiyosat; postsovet hududi; Markaziy Osiyo respublikalari; ekspluatatsiya

Markaziy Osiyo dunyoning eng muhim mintaqalaridan biridir. U Evrosiyo kontinental kosmosining yadrosida joylashgan va Xitoy, Evropa Ittifoqi, Hindiston, Yaponiya va Rossiya kabi bir qator barqaror va dinamik iqtisodiyotlar o'rtasidagi hal qiluvchi bo'g'in hisoblanadi. Dunyo siyosatchilarining so'zlariga ko'ra, "O'rta Osiyo asta-sekin dunyo iqtisodiy markaziga aylanib borishini hisobga olgan holda, unga berilgan ulkan iqtisodiy potentsial va geostrategik joylashuvi juda muhimdir. Yangi energiya atlasida Markaziy Osiyo qo'shni mintaqalar bilan mustahkam aloqada bo'lgan strategik mintaqada joylashgan. Uning rivojlanishi, birinchi navbatda, dunyoning qolgan qismiga kirishga bog'liq. Markaziy Osiyo siyosiy va iqtisodiy dunyo tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, "dunyoning eng dinamik iqtisodiyotlari, shu jumladan, uchta davlat (Rossiya, Hindiston va Xitoy) bilan o'ralgan. Armando Marques Guedes ta'kidlaganidek "Markaziy Osiyo qaysidir ma'noda mintaqa zonasi" bo'lib, u "shubhasiz ham tarkibiy, ham konyunkturaviy favqulodda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Chet el bosqinchilari faqat bosqinchilik harakatlari bilan cheklanib qolmadi, ular keng madaniy aloqalarni yaratdi. Madaniyat, til, din va odamlarning uyg'unligini taklif qilib, ular mintaqada o'ziga xoslik tushunchasini o'ta murakkab holga keltirishga hissa qo'shdilar. Vaqt sinovidan o'tgan Markaziy Osiyoning asosiy norasmiy institutlari bu qabilalar va urug'lar edi. Shu sababli, Markaziy Osiyo ishlari bo'yicha mutaxassislarining soni tobora ko'payib borayotgani klan siyosatining mintaqa iqtisodiyoti va siyosatiga nisbatan nazorati nuqtai nazaridan muhimligini ta'kidlamoqda. Markaziy osiyoliklar orasida oilaga yoki qishloqqa sadoqat sub-etnik darajada eng muhimdir. Ushbu sadoqat jamiyatning siyosiy tashkilotining asosiga asoslanadi.

Tarixiy nuqtai nazardan, O'rta Osiyo Turkiston deb nomlangan, uning forsiy tarjimasida "turklar yurti" degan ma'noni anglatadi (Encyclopædia Britannica, 2013). Turkistonning dominant lingvistik guruhi turkman, o'zbek, qirg'iz va qozoq kabi turkiy tillar tomonidan shakllantirilgan. Jug'rofiy jihatdan Turkiston hududi Kaspiy dengizining sharqiy qismidan Oltoy tog'larigacha, janubda Fors va Afg'oniston chegaralaridan, shimolda Rossiya yerlarigacha cho'zilgan. G'arbiy Turkiston va Sharqiy Turkiston ikkiga bo'lingan. Ruslar uchta xonlikni egallab oldilar, ammo ular faqat Qo'qon xonligini o'zlashtirdilar Xiva va Buxoro xonliklariga erkinlik maqomini berdilar. Shunday qilib, 1867 yilda Rossiya imperiyasining tarkibiga kirgan va Rossiya Turkiston deb nomlanuvchi G'arbiy Turkiston, turkiy xalqlar (turkman, o'zbek, qirg'iz va qozoq) yashaydigan yerlarning katta qismini egallagan, lekin rasman protektoratlarga kirmagan. Buxoro va Xiva shaharlari o'z navbatida, Sharqiy Turkiston (shuningdek, Xitoy Turkiston deb ham ataladi) Xitoyning shimoli-g'arbiy qismidagi yerlarni, ya'ni Shinjon avtonom viloyati hududini o'z ichiga olgan mintaqaning sharqiy qismiga ishora qildi. 1860 yildan Sovet Ittifoqi parchalanganigacha qadar 1991 yilda O'rta Osiyo bir asrdan ko'proq vaqt davomida Rossiya hukmronligi ostida edi. Mark Dikens Markaziy Osiyoni zabt etishga yordam bergan ba'zi omillarni taklif qiladi. "Buyuk Tatar O'rda qulashi natijasida vujudga kelgan geosiyosiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan instinktiv turki ..." ni ta'kidlaymiz. "O'rda bosib olgan hududlarni qayta bosib olishning tarixiy ruhi ..."; "osonlikcha

islomga qarshi kayfiyatga aylangan an'anaviy turklarga qarshi pozitsiya"; va "Rossiyaning sharqiy va janubi-g'arbiy Osiyo mintaqalarida yashaydigan oz sonli odamlar ... mintaqani egallab olishganida, nazorat va ekspluatatsiya qilish uchun oson nishon edi".

Aslida mustamlaka bo'lgan Rossiya rahbarligi ostida mahalliy aholi muhim o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Vaqt o'tishi bilan "Turkiston" atamasi "Srednaya Aziya" (Rossiya Ichki Osiyo yoki Markaziy Osiyo) atamasi bilan almashtirildi. Boshqa mustamlaka mamlakatlari singari, podshohlar hukumati uning madaniyatining haddan tashqari ustunligiga ishongan", aslida "ruslar o'z tillaridan foydalanishni talab qilishgan, mahalliy odatlar va madaniyatlardan, xususan Islomdan nafratlanishgan va ularga xos bo'lgan munosabatlarni ochib berishgan".

Ruslar hukmronligi davri nafaqat siyosiy va iqtisodiy o'tish, balki, avvalambor, rus madaniyati va tilining hukmronligi bilan ajralib turdi. Amalda, "mustamlakachi istilochi" tili O'rta Osiyo xalqlari uchun til bo'lib qolgan. Rus tilini "majburiy" targ'ib qilish, Sovet Ittifoqi respublikalarida (ruslashtirish yoki rusifikatsiya deb ataladigan) turli darajalarda amalga oshirilgan, Moskva tomonidan ishlab chiqilgan bosh muhandislik sxemasining asosiy elementi edi. Shuni ta'kidlash kerakki, keyinchalik Sovetlar bir nazariyani ishlab chiqadilar, unga ko'ra sotsialistik jamiyat haqiqiy kommunizm tomon olg'a borar ekan, xalqlar yaqinlashishga moyil bo'ladilar va shu bilan birga yangi sovet madaniyati paydo bo'ladi. "Yangi odam" Sovet odami ("Sovetskiy chelovek") paydo bo'ladi, o'tmishdan ozod va baxtiyor bo'ladi. O'zbeklar va ruslar, estonlar va qirg'izlar o'rtasida ma'naviy, intellektual va hatto jismoniy tafovutlar bo'lmaydi; bir xil madaniyatni baham ko'ring, bir xil marksizm-leninizmga ishonib, bir xil ovqatni iste'mol qiling va bir xil liderlarga sajda qiling. Sovet odamining madaniyati boshqa barcha madaniyatlarning eng yaxshi elementlarining uyg'un aralashmasidan iborat ".

Markaziy Osiyo respublikalari katta energiya va insoniy imkoniyatlarga ega bo'lib, "qiyinchilik va imkoniyat" bilan bir vaqtda duch kelmoqdalar, chunki "Evrosiy o iqtisodiy makoni global integratsiyaning yangi bosqichining faol qismidir". "Markaziy Osiyoning buyuk davlatlar uchun ahamiyatini" tushuntirib beradigan uchta asosiy sabab bor. Birinchidan, mintaqa neft va gazda katta miqdorda energiya manbalariga ega. Shu nuqtai nazardan, mintaqaviy va mintaqalararo davlatlar Markaziy Osiyoning energiya potentsiali muhimligini yaxshi bilishadi. Haqiqatan ham mintaqa "yirik global energiya yetkazib beruvchisi" ga aylanmoqda, xususan "neft va gaz sohalarida". Mintaqaning yirik kuchlar uchun ahamiyatligining ikkinchi sababi, qo'shnilarining "Xitoy, Rossiya, Kavkaz va Evropada" to'qnashuvi bilan bog'liq.

Adabiyotlar:

1. Akbar, Z. (2012). "Markaziy Osiyo: yangi buyuk o'yin", Vashingtonda turk va evrosiy o ishlariga sharh,
2. Antunes, FM (2012). Shaxsiy suhbat. Lissabon.
3. Asia Times, 2012, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/NH09Ag01.html
4. Asimov, S. (2001). YuNESKOning O'rta Osiyo tsivilizatsiyalari tarixidagi loyihaning tavsifi,
5. Asimov, S. e Bosvort, E. (1998). O'rta Osiyo tamaddunlari tarixi, IV jild. YuNESKO nashriyoti.
6. Babak, V. (2006). "Qozog'istondagi neft va gaz sektori", O'rta Osiyo va Kavkazda, N.° 4 (40), 41-54 betlar
7. Bekon, EE rus hukmronligi ostidagi Markaziy osiyoliklar: Madaniyat o'zgarishini o'rganish. Ithaca: Cornell University Press, 1966

“МИЛЛИЙ ҒОЯНИНГ ИЛДИЗЛАРИ, МИЛЛИЙ ТИКЛАНИШДАН – МИЛЛИЙ ЮКСАЛИШ САРИ”

Рахматуллаева Гавҳар Илҳомовна
Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги
“Маънавият ва маърифат маркази” мутахассиси
Телефон: +998(99) 854-63-45
gavharshodbegiman@gmail.com

Аннотация. Мақолада миллий ғоя ўзининг моҳияти бўйича миллатнинг манфаатларини умумлаштирадиган, уни ўз олдига қўйган ягона олий мақсадлари сари бирлаштирадиган ва сафарбар этадиган ғоя эканлиги айтиб ўтилган. Мақолада биз яшаётган фаровон ҳаёт осонликча қўлга киритилмагани, бугунги тинч замонга эришиш учун ўз жонини фидо қилган аждодларимизнинг ҳиссаси ҳақида маълумотлар келтирилган. Мақолада миллий ғоянинг илдиларидан тортиб, миллий тикланишдан миллий юксалиш сари бажарилган-бажарилаётган ишлар эътироф этилган. Бу фаровон ҳаёт, ёруғ кунларнинг қадрига етиш, унга муносиб бўлиш, Ўзбекистон тараққиётининг янги босқичида миллий ғояни ривожлантириш ҳар биримизнинг бурчимиз, вазифамиз эканлиги таъкидланган.

Мақолада миллий ғоя, миллий-тикланиш, миллий-юксалиш каби тушунчаларнинг мазмун моҳияти, келиб чиқиши ва тадрижий ривожланишига оид маълумотлар таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: Миллий ғоя, миллий-тикланиш, миллий-юксалиш, маърифатпарварлик, ижтимоий тафаккур, сиёсий тараққиёт.

Ҳар бир даврнинг ўз миллий ғоя ва мафқураси бўлганини биласизми? Миллий ғоямизнинг маърифий асослари уч минг йиллик давлатчилигимиз билан бир вақтда шакллана бошланганиничи? Ўзликимизни англашнинг ва тараққиётимизнинг кафолати ҳисобланадиган миллий ғоя ўзи нима? Ушбу саволга луғатларда шундай таърифлар келтирилган.

Миллий ғоя – миллатнинг ўтмиши, бугуни ва истиқболини ўзида мужассамлаштирган, унинг туб манфаатлари ва мақсадларини ифодалаб тараққиётга хизмат қиладиган ижтимоий ғоя шакли^[1].

Миллий ғоя – муайян миллат ҳаётига мазмун бахш этадиган, уни эзгу мақсад сари етаклайдиган фикрлар мажмуи^[2].

Миллий ғоя – миллатни, халқни эзгу мақсадлар сари етакловчи улуғвор фикр^[3].

Ушбу таърифлардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, миллий ғоя ўзликни англаш ва ижтимоий-сиёсий тараққиётни таъминловчи миллий омил сифатида намоён бўлади. Эътироф этиш жоизки, Ватанимизда милоддан аввалги VIII-VII асрларда бошланғич маданият марказлари вужудга келган, шаҳарлар ташкил топа бошлаган. Шаҳар маданиятининг энг асосий элементи эса бу маърифат масканлар, таълим тарбия бўлган. Миллий ғоя ва мафкура инсонларнинг қадриятлари ва менталитетига сингиб, жамиятнинг эзгу ғоялар ва мафкура расиз ривожлана олмаслигини тасдиқлаган. Ҳаттоки, “Авесто”да унинг бош ғояси – Эзгу фикр, эзгу сўз, эзгу амал эканлиги, бу ғоя халқнинг яшаш турмуш тарзи ва қадриятларига сингиб кетгани айтилган.

“Авесто” китобидаги қадимий ёзувларда ҳам миллий ғоя ҳақида кўплаб мисралар битилган, кўрсатилган. Ижтимоий тафаккурнинг мумтоз намуналари бўлган дунёвий, илмий дурдоналари миллий ғоямизнинг фалсафий негизларини белгилайди. Юнон файласуфи Гераклит ўзининг Шарқда ўтган ғоявий устозларини, «Авесто»дек муқаддас китобда битилган фалсафий фикрларни назарда тутиб, юртимизга «фалсафий тафаккур бешиги» деб таъриф берган эди.

Мустақилликдан сўнг олиб борилган илмий тадқиқот ва изланишлар натижаси қадимий маданият илдилари қадимги юнон цивилизацияси билан тенглаша олишини кўрсатди. Аниқроқ қилиб айтадиган бўлсак, Фалес билан бир мақомда турадиган, Салон билан баҳслашган мутафаккир файласуф Анахарсис Марказий Осиёдан етишиб чиққан.

Ҳаттоки Собиқ Иттифоқ давридаги адабиётларда ҳам қуйидаги мулоҳазаларни тан олишга мажбур бўлишган. “Қадимги Грециянинг машҳур мутафаккири Суқрот яқин вақтгача “ахлоқ фалсафасининг отаси” ҳисобланиб келинган эди. Шарқ маданияти билан чуқур танишиш натижасида XX-аср олимлари бу фикрдан қайтишга мажбур бўлиб, этика

тўғрисидаги фикр ва мулоҳазалар анча бурун, яъни, бундан 26 аср олдин Шарқ мамлакатларида пайдо бўлган, деган фикрга келдилар^[4].

Президентимиз Шавкат Мирзиёев “Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади” асарида таъкидлаганларидек, Ислом олами жаҳон фани ва цивилизациясига қўшган беқиёс ҳиссаси билан фахрланишга тўла ҳақлидир. Ҳусусан, Марказий Осиё худуди Шарқ Ренессансининг йирик марказларидан бири сифатида бутун дунёда маълум ва машҳур бўлган. Бугунги нотинч ва таҳликали замонда тараққиёт ва ижтимоий барқарорликни таъминлашда буюк аждодларимиз қолдирган, бутун инсониятнинг маънавий бойлиги бўлган бебаҳо мероснинг ўрни ва ахамияти беқиёсдир. ^[5].

XI-XII асрлар, Туркистон ўлкаси. 1004 йилда Хоразмда ташкил этилган Дорул Ҳикма ва маориф - Хоразм Маъмун академияси, унда фаолият олиб борган олимлар, моғуллар босқини, Ж.Мангуберди ва Т.Маликнинг ёвларга қарши кураши, Н.Кубронинг ватанига бўлган садоқати давридир.

«Миллий тарихимизнинг яна бир ёрқин юлдузи Абу Райҳон Беруний фаолиятига ҳаққоний баҳо берар экан, америкалик фан тарихчиси Сартон XI асрни «Беруний асри» деб таърифлайди. Бундай юксак ва ҳақли баҳо аввало қомусий тафаккур соҳиби бўлмиш буюк ватандошимизнинг илм-фан тараққиётига қўшган беқиёс ҳиссаси билан изоҳланади. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, Беруний илмий масалаларда ҳам, тарихий воқеа-ҳодисаларга, ўз замондошларига баҳо беришда ҳам ўта холислик ва ҳаққонийлик билан фикр юритган. Шу боис ҳам у ҳаётда кўп азиятлар чеккан, ҳатто умрининг охирида турмуш қийинчиликларига дучор бўлган, аммо ҳар қандай оғир шароитга қарамасдан, эътиқодидан қайтмагани унинг ўз маънавий идеалларига нақадар содиқ бўлганидан далолат беради»^[6].

Беруний фаннинг ҳамма соҳаларида самарали ижод қилган эди. Унинг илмий мероси жуда кенг ва ранг-баранг. Берунийнинг илмий иш соҳасидаги зўр қобилияти унинг кўпчилик замондошлари ва кейинги олимлар томонидан эътироф этилган.

Илм ва маърифат ўчоғи бўлган Хоразм Маъмун академиясининг ташкил этилиши, шундай илм-фан ва маданият ўчоқларини сақлаб қолиш ва она замин ҳимояси учун душманлар босқинига қарши курашган буюк саркардаларимиз, кубровия тариқатининг асосчиси бўлган Нажмиддин Кубронинг **“Ё Ватан ё шарафли ўлим”** деган шиори ўша давр тарихида миллий мафкура вазифасини бажарган.

XIII-XIV асрлар, Ўрта Осиё. Манбаларга қарайдиган бўлсак, Нақшбандия тариқати, Амир Темур салтанати, шахси, фаолияти, Навоий сиймоси, ижод жараёнидаги лавҳалар намоён бўлади. Яниким, Нақшбандия тариқатининг **“Дил баёру даст бакор”** яъни **“Кўлинг ишида, қалбинг эса Аллоҳда бўлсин”** деган шиори, Амир Темурнинг буюк давлатни барпо этиши, Темур тузукларининг яратилиши, давлатни “Куч адолатдадир” деган шиор остида бошқаргани ҳақидаги гаплар айтилади. Биз юртимизни узоқ ва ғоят мураккаб тарихига назар ташласак, бу жараённи аниқ ифодалайдиган тарихий манзараларга гувоҳ бўлишимиз мумкин. Биргина Амир Темур ва Темурийлар даври тарихи бунинг ёрқин исботи бўла олади. Темурийлар салтанати бир неча асрлар мобайнида гуллаб-яшнади, улуғ алломаларни дунёга келтирди, илм-фан, маданиятда етакчиликка эришди. Буни сабаби нимада эди? Жавоб битта: А.Темур мамлакат ижтимоий-сиёсий бўҳрон исканжасига тушиб қолган, феодал тарқоқлик ва ўзаро нифоқ авж олган бир шароитда халқни ўз ғоялари атрофида бирлаштира олди. “Мен ўз салтанатимни дини Ислом, тўра ва тузук асосида мустаҳкамладим,” – деган эди улуғ соҳибқирон, – салтанатни бошқаришда учраган ҳар қандай воқеа ва ишни тузук асосида бажардим”^[7].

XIX-XX асрлар, Туркистон. Бу даврда тарихга назар соладиган бўлсак, Чор Россиясининг босқини, бу босқинга қарши курашган маърифатпарвар боболаримизнинг шонли фаолияти, мактабларни ислоҳ қилиши, дунёвий илм-фанларни ўқитилишини жорий қилиш, театрларнинг ташкил қилиниши, оммани саводли бўлиши учун курашиши ва тарғиботлари ҳақида сўз боради. Маълумки, бу даврда Авлонийнинг **“Тарбия биз учун ё ҳаёт, ё мамот, ё нажот, ё ҳалокат, ё саодат, ё фалокат масаласидир”** деган сўзлари ҳамда Бехбудийнинг **“Ҳақ олинур- берилмас”** деган сўзлари маърифатпарварлар учун дастури амал бўлиб хизмат қилган.

Ҳар бир миллатнинг ўзига хос ва ўзига мос бўлган миллий ғояси мавжуд бўлади. Бундай ҳол жамиятнинг бир қонуниятидир. Ер юзининг қайси бир минтақасида бўлмасин, турли миллатларнинг шаклланиши билан биргаликда, уларнинг миллий ғояси ҳам

шаклланиб боради. Жадид маърифатпарварларнинг фикрича, миллий ғоя миллатнинг туб, асл эҳтиёжларидан, туриш-турмушидан, асрий анъаналаридан, ўзлигидан ва табиийки, имкониятларидан келиб чиқмоғи лозим^[8]. Ҳар бир миллатнинг миллий ғоясининг мазмунини, у кўп йиллар давомида бошидан кечирган ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий, иқтисодий ва табиат билан боғлиқ бўлган шарт-шароитлар, воқеа ва ҳодисалар белгилайди.

Шунинг учун ҳам миллий ғоя тушунчасининг том маъно-мазмунини озодлик, тинчлик, инсонийлик, меҳрибонлик, садоқат, фидоийлик, ўзаро меҳр-оқибат, мурувват, дўстлик, биродарлик, бағрикенглик каби энг олий қадриятлар ташкил қилади.

2017 йил 7 февраль Президентимиз Ш.Мирзиёев бошчилигида янгиланаётган Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотлар, Ҳаракатлар стратегиясида қўйилган вазифалар ижроси бўйича амалга оширилаётган ишлар, бунёдкорлик ишлари, Ўзбекистоннинг дунёга очилгани, замонавий, осмонўпар биноларнинг қурилиши, мақом, бахшичилик, хунармандчилик бўйича халқаро фестивалларнинг ташкил этилиши, халқаро ташкилотлар томонидан янги ислохотларнинг эътироф этилаётганини кўришимиз мумкин.

Миллий ғоянинг асосий мазмуни деганда, унда ифодаланган мақсадлар тушунилади. Яъни, миллий тараққиёт ғояларидаги конкрет мақсадлар, унинг асосий мазмунини ташкил этади. Бу мақсадлар – озод ва обод Ватан, эрки ва фаровон ҳаёт барпо этиш ёки юртимизда ҳуқуқий демократик давлат ва эркин фуқаролик жамияти қуришдан иборатдир.

Ҳозирги ахборот технологиялари ривожланган глобаллашув даврида турли ахборот хуружлари, ёшларнинг онги ва тафакқурини эгаллашга бўлган курашлар кетаётгани, ёт ғояларга қарши курашиш, ёш авлоднинг бўш вақтларини мазмунли ташкил этиш мақсадида илгари сурилган 5 та ташаббус доирасида амалга оширилаётган ишлар, диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувликнинг таъминлангани катта аҳамиятга эга.

Миллий ўзликни англаш орқали, ўтмишда халқимиз дуч келган муаммоларни ва уларнинг қандай ҳал қилинганлиги билиб олиш, шубҳасиз бугунги кундаги муаммоларни тўғри ва тезроқ ҳал қилинишига ёрдам беради ва жамиятимизнинг тараққиётини тезлаштиради. Биз яшаётган фаровон ҳаёт осонликча қўлга киритилмаган, бугунги тинч замонга эришиш учун ўз жонини фидо қилган аждодларимизнинг хиссаси катта. Бу кунларнинг қадрига етиш, унга муносиб бўлиш, Ўзбекистон тараққиётининг янги босқичида миллий ғояни ривожлантириш ҳар биримизнинг бурчимиз, вазифамиздир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009. 410-б.
2. Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009. 410-б.
3. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т.: ЎФМЖ, 2004. 188-б.
5. Хаитов Шавкат. Муроса ва Ўзбекистон фалсафаси тарихига кириш. Т.:Фалсафа ва ҳуқуқ институти. 2010й. 262 бет.
6. Шавкат Мирзиёев. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. Т. Ўзбекистон, 2019. 209 б.
7. Каримов И.А. Юксак маънавият енгимас куч. Т.Маънавият, 2008. 43- бет
8. Амир Темураўғитлари. – Т.: Наврўз, 1992. 19-б.

TARIX DARSLARIDA QO'LLASH MUMKIN YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

Ahmedov Qudrat Axmedovich
Qashqadaryo viloyati Chiroqchi tumani 94 – maktab
Tarix fani o'qituvchisi + 998934214175

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarix darslarida qo'llash mumkin yangi pedagogik texnologiyalardan biri bo'lgan "sakkizoyoq" metodini qo'llanishi, qaysi mavzularda qo'llash mumkinligi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiyalar, Sakkizoyoq metodi, Amir Temur saltanati, Dunyo dinlari.

Hozirgi kunda ta'lim mazmuni va sifati masalalari jamiyatda ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Mamlakatimizda sog'lom va barkamol avlodni voyaga etkazishda hal qiluvchi o'rin tutadigan ta'lim-tarbiya sohasidagi ishlar ko'lami tobora ortib bormoqda. Ta'lim-tarbiya tizimining bugungi kundagi asosiy vazifasi o'sib kelayotgan yoshlarni vatanparvar, zamonaviy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirgan hamda jamiyatda o'z munosib o'rnini egallashga qodir bo'lgan, komillikka intiladigan barkamol avlodni voyaga yetkazishdir.

Bugun biz sizga tavsiya etmoqchi bo'lgan metod tarix darslarining ayrim mavzularida qo'llash uchun mo'ljallangan bo'lib, bunga o'qituvchi o'z ijodiy yondashishiga qarab turli o'zgarishlarni kiritishi mumkin. Bu metod orqali nafaqat tarix darslarini o'zlashtirish, balki boshqa fanlar aro bog'lanishni ham ko'rish mumkin. Biz bu metod nomini "Sakkizoyoq" metodi deb nomladik.

Biz hozir bu metodni tarix fanida qanday qo'llashni o'rganamiz: 7-sinf O'zbekiston tarixi Amir Temur saltanatining vujudga kelishi mavzusi.

Bizga ma'lumki Amir Temur saltanati yurtimizda vujudga kelib boshqa o'lkalarga ko'plab istilochilik yurishlarini amalga oshiradi bunda biz ham geografiya fani va hozirgi kunga murojaat qilamiz.

Dunyo xaritasidan foydalanib sakkizoyoq bosh qismini yurtimiz hududiga o'rnatamiz va uning oyoqlarini o'quvchilarga tarqatamiz o'quvchilar Amir Temur bobomiz qaysi hududlarga istilochilik yurishlarini amalga oshirganliklarini o'z bilimlariga suyangan holda o'yin tarzida tezkorlik bilan aniqlaydi.

Bu metoddan yana davlatlarning faoliyati, dunyo dinlarining vujudga kelishi va fashizmning vujudga kelishi mavzusida ham foydalansa bo'ladi bunda bizga Yevropa xaritasi kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O'zbekiston xalqlari tarixi, 2-t., T., 1994.
2. To'ra Halimov, "Tarix darslarida interfaol usullardan foydalanish", 2008-y.

О'З ТАЖРИБАМДА ҚО'ЛЛАГАН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Boymurzayev Bekzod Toxirovich
Qashqadaryo viloyati Chiroqchi tumani 4 – maktab
Oliy toifali tarix fani o'qituvchisi +998904412619

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarix darslarida qo'llaniladigan yangi pedagogik texnologiyalar, kun va tun, bilimlar mamlakatiga sayohat, hosilni teramiz metodlari haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Yangi pedagogik texnologiyalar, kun va tun, ta'lim sifati.

Jamiyat rivojlanishining turli bosqichlarida ta'lim jarayoniga qo'yilgan talablar turli xil bo'lgan. Chunonchi, ular jamiyat rivojlanishining qonuniyatlaridan va uning eng muhim vazifasi hisoblangan – yosh avlodni o'qitish va tarbiyalashdan kelib chiqqan.

Bizning kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni xalqaro talablarga javob bera oladigan yetuk mutaxassislar bo'lib etishishi, ularning bilim va ko'nikmalarida bo'shliqlarning bo'lmasligi uchun ustozlar oldida katta ma'suliyatli vazifalar qo'yilgan.

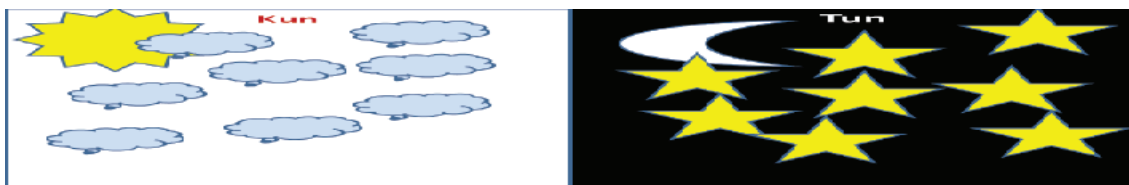
Ta'lim sifati oshirishda ustozlarning roli muhim sanaladi. "Yaxshi muallim – sifati ta'lim" deb bejizga aytilmagan. Ma'lumki, ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boyluk bo'lmish ilmu ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilganlar. Tarix darslarini o'qitishda ham turli yangi metodlardan foydalanish, mavjud metodlardan darslarda to'g'ri foydalana olish o'quvchilarning bilim samaradorligini oshirishda xizmat qiladi.

Ta'lim-tarbiya jarayoniga o'qitishning zamonaviy va innovatsion pedagogik uslublarini hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish orqali ta'lim sifati yanada oshirish mumkin.

O'qituvchi darslarni qiziqarli tarzda o'tish nafaqat o'quvchining bugungi kunini mazmunli o'tkazishga, balki uning butun umrini mazmunan boyitishga xizmat qilishini umutmasligimiz lozim.

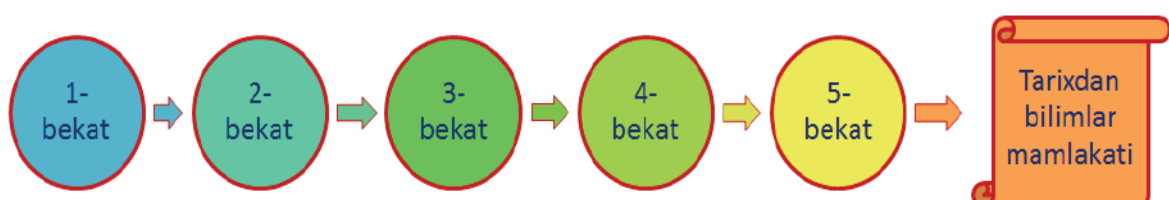
“Kun va tun”

O'tilgan mavzuni takrorlashda “Kun va tun” metodidan foydalanib, o'quvchilarning bilimlari mustahkamlanadi. Bunda ko'rgamaning kun va tun qismi berilgan. kun qismida Quyosh bulutlar ortiga berkingan, savollarga javob berish orqali bulutlar terib olinadi va tun qismi yulduzlar bilan charog'on qilinadi. Har bir berilgan to'g'ri javobda bitta yulduz ilinadi.

“Bilimlar mamlakatiga sayohat”

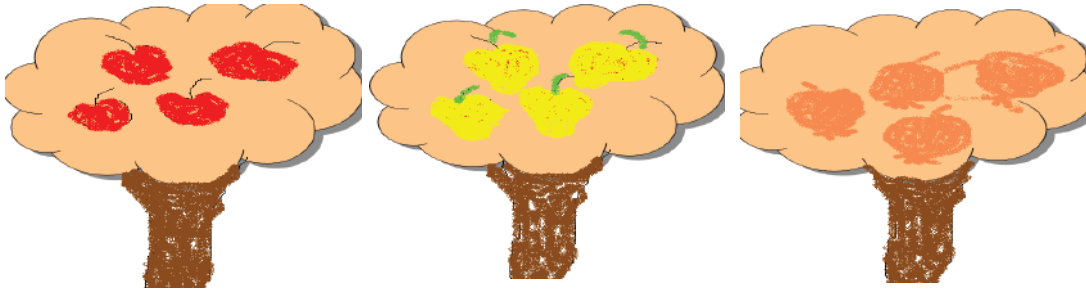
Ushbu metoddan 5-9-sinflarda foydalanish mumkin. Bunda bekatlar belgilanadi. 5-7 tagacha bekatlar qilish mumkin. Savollar oddiydan murakkablashib boradi. Birinchi berilgan savolga javob bergan o'quvchi bekatga chiqadi. Keyingi savol beriladi. Javob to'g'ri bo'lsa, keyingi bekatga o'tib ketiladi va oxirigi bekatgacha shu tarzda davom etadi. Savolga javob bo'lmasa, qaysi bekatda turgan bo'lsa o'sha bekatdan tushib qoladi. Boshqa javob bergan o'quvchi chiqadi va 1- bekatdan qayta boshlanadi. Barcha savollarga to'g'ri javob bergan o'quvchi bilimlar mamlakatiga yetib kelgan bo'ladi.

“Hosilni teramiz”

Bu metod butun dars davomida o'quvchilarni faol bo'lishga undaydi. Bunda turli mevali daraxtlarning tasvirlari mevalar bilan birga qo'yiladi. O'quvchilar darsda ishtirok etish orqali mevalari terib boradilar. Yangi mavzuni o'rganishda ham samarali natija bo'ladi. O'quvchilar mavzu yuzasidan o'rganib kelgan ma'lumotlarini aytishga harakat qiladi. Guruhlar bilan ishlash mevalarning turli xilidan foydalanish mumkin. Masalan: olma, anor, nok va shu kabi. Qaysi guruh o'z mevalarini to'liq terib olsa rag'batlantiriladi.

O'ylaymizki biz sizlarga taqdim etgan metodlar biz kabi o'qituvchilarning ish faoliyatida asqotadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. SH. M. Mirziyoyev "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz". T. "O'zbekiston"- 2017
2. Jahon mamlakatlari qisqa ma'lumotnoma.

ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНИШИ УЧУН ҚИЛИНАЙОТГАН ИШЛАР

Maraximova Xurshida Abdusattorovna
Andijon viloyati Qo'rg'ontepa tumani
XTBga qarashli 15-maktabning tarix fani o'qituvchisi
Telefon : +998999196648

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'z tarixiga to'plangan tajribaga, dunyoda eng katta bo'lyik sanalgan intellektual salohiyatga chuqur hurmat bilan yondashish har qanday davlatning moddiy va ma'naviy taraqqiyoti asosini tashkil etishligi. O'zbekiston turistlar uchun haqiqiy xavfsiz sayohat maskaniga aylanganligi. O'zbekiston o'zining ko'plab tarixiy-me'moriy yodgorliklari, turfa xil iqlimi va tez sur'atlarda rivojlanishi bilan butun dunyo diqqatini o'ziga jalb etayotganligi haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, istiqloq vatan, tarix, davlat, turizm, xalq, turist, mamlakat.

O'zbekiston o'zining ko'plab tarixiy-me'moriy yodgorliklari, turfa xil iqlimi va tez sur'atlarda rivojlanishi bilan butun dunyo diqqatini o'ziga tortmoqda.

Asrlar mobaynida O'zbekiston Buyuk ipak yo'lining savdo, savdogarlar va sayohatchilar, jo'g'rofiyashunoslar va missionerlar, isti'lochilar va zabt etuvchilarning yo'lida joylashgan edi. Ayni paytda esa, O'zbekiston tashabbuskor, madaniyat, tarix, an'ana va ekzotik mamlakatlarga qiziquvchilar uchun maftunkor sayyohlik yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

O'zbekiston ajdodlardan bugungi kungacha saqlanib qolgan me'moriy yodgorliklari bilan faxrlanadi. Xivadagi Ichan-Qala majmuasi, Buxorodagi tarixiy markazlar, Shahrisabz va Samarqand shaharlari UNESCO ning "Butun dunyo me'rosi" ning maxsus ro'yxatiga kiritilgan. Bu shaharlardagi takrorlanmas yodgorliklar va me'moriy inshootlar o'tmish zamonlarni o'zida aks ettirib, mamlakat tarixida katta rol o'ynaydi.

Buyuk Ipak Yo'li chorrahasida yashovchi o'zbek xalqining an'ana va odatlari ko'plab asrlar davomida zorostritarlar, so'g'diylar, baqtriyaliklar va ko'chmanchi qabilalar urf odatlari va shuningdek islom dini urf-odatlari tasiri natijasida shakllandi.

O'zbekistonda turizm sohasi nisbatan yangi bo'lsada, u rivojlanishda ko'pgina sohalardan oldinga chiqib oldi.

Afsonaviy o'tmishi, Ipak Yo'lining tarixiy-muhandislik merosi, tabiatining ajoyib manzaralari, avloddan-avlodga o'tib keluvchi mahalliy hunarmandchilik, xalqning mehmondo'stligi va insoniy qadriyatlar bilan sayyohlarni hayratga soluvchi, mahliyo qiluvchi shu bilan birga ularni hursand etuvchi O'zbekiston barcha burchaklaridan kishilarni o'ziga jalb etadi. Shu o'rinda davlatimiz rahbari tomonidan yurtimizda turizmni rivojlantirish orqali iqtisodiyotni taraqqiy toptirish va xalq farovonligini yuksaltirishga alohida e'tibor bermoqda. Shuning uchun "O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PF-5611-son 05.01.2019- yilda farmon qabul qilindi.

Har bir yo'nalish sayyohlar mahalliy xalqni yashash tarzini ko'rish, milliy taomlarni tatib ko'rish va folklor shou dasturlarini ko'rish uchun mahalliy xonadonlarga tashrifni o'z ichiga oladi.

Sharqona bozorlar haqidagi an'anaviy tasavvurlar; to'kin-sochinlilik, xushmanzaralilik, shovqunlilikni O'zbekiston bozorlarida yaqqol ko'rish mumkin.

Qadimdagi karvonsaroylar o'rnini zamonaviy qulay mehmonxonalar egalladi. Sayyohlik hududlarda joylashgan mehmonxonalar har qanday mehmonning talabini qondirishi mumkin. Toshkent, Samarqand, Buxoro va Urganch kabi katta shaharlardagi birinchi darajali mehmonxonalardan foydalanishini mumkin.

O'zbekiston hozirda rivojlangan transport infrastrukturasi ega. Manzilga yetib olishingiz uchun sizga Buyuk Ipak Yo'li davridagidek bir oy kerak emas. O'zbekiston bo'ylab katta shaxarlarga aviatsiya yordamida yetib olish tez va qulay.

Sayyohlar mamlakatning chiroyli manzaradan qulay va tez bo'lgan transport vositasi mashina yoki avtobuslardan foydalanadilar.

O'zbekiston faqatgina tarixiy va afsonaviy me'morchiligi bilan mashhur bo'lib qolmasdan, aktiv sayyohlik yo'nalishlariga ham ega. Mamlakatimizning geografik jihatdan qulay joylashganligi bu yerda zamonaviy qulaylik va yovvoyi tabiatning uyg'unlikka kirisha olishiga

inkoniyat beradi. O'zbekiston hududida har qanday tabiat landshaftlarini; tog', vodiyl, cho'l, daryo va ko'lni uchratish mumkin.

O'zbekistonning turfa xil maftunkor tabiati G'arbiy Tyan-Shan tog'i bo'ylab piyoda yurish va tog'ning butun go'zalligini his qilishni imkoniyatini beradi. Otda yurish har qanday yoshdagi va har qanday temperamentdagi odamga zavq bag'ishlaydi.

Olis o'tmishdagi Buyuk Ipak Yo'lining harakatini his qilmoqchi bo'lsangiz Qizil-Qum cho'li bo'ylab sayohatga taklif qilamiz.

Mahalliy tez oqar daryolarda rafting bilan shug'illanuvchi ishqibozlar O'zbekistonni "Osiyoning Shvetsariyasi" deb ham atashadi.

Prezident shuningdek, mamlakat ichki turizmni tiklash va rivojlantirish borasidagi rejalar bilan tanishildi. Ma'lumki, joriy yil 16 martdan mamlakat tashqi va ichki turistlar uchun yopilgan, oqibatda 1,5 mingdan ortiq turoperator, 1,2 mingta mehmonxona o'z faoliyatini to'xtatgan edi.

O'zbekiston prezidenti SHavkat Mirziyoevga "Uzbekistan. Safe travel guaranteed" "O'zbekiston. Xavfsiz sayohat kafolatlangan" brendi ostida turistlar uchun sanitariya-epidemiologik xavfsizlik tizimi loyihasi taqdim etildi.

O'zbekistonni boy tarixi, mazali taomlar va xushko'ngil aholiga ega bo'lgan O'zbekiston turistlar uchun haqiqiy xavfsiz sayohat maskaniga aylandi. Hozir butun dunyoda sog'lom turmush tarzi va ekologik oziq-ovqatlar mavzusi juda ko'p muhokama qilinmoqda. O'zbekistonda GMoli mahsulotlar yo'q. Respublikada turizmni ommaviylashtirishda reklama va sifatli ekskursiya dasturlari tashkil qilinib bir qancha turistlar jalb qilinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Narzulla Jo'raev. O'zbekiston tarixi Sharq. 2004-yil.
2. Karimov I.A Tarixiy hotirasiz kelajak yo'q. T., "O'zbekiston", 1998-yil.

IKKINCHI JAHON URUSHI KO'LAMINING KENGAYISHI

Sayipnazarova Raxila Sabirbaevna
Qoraqalog'iston Respublikasi Qorao'zak tumani
XTV ga qarashli 16-sonli umum talim maktabining Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ikkinchi jahon urushining dastlabki oylarida Germaniyaning Yevropaga kirib keladi va qoshni davlatlarga hujum uyishtira boshlaydi. Germaniyaga qarshi bir qancha davlar ittifoqi tuziladi.

Kalit so'zlar: Germaniya, Polsha, Angliya, Frantsiya, Majino chizig'i, A.Gitler, harbiy sanoat, texnika, aviatsiya.

Germaniya armiyasi 20 kun ichida Polshani tor-mor keltirdi. G'arb davlatlarining har qancha ishontirishlariga qaramay, shartnomalar bajarilmadi. 20 yil davomida Polsha G'arb davlatlarining sovetlarga qarshi siyosatida yetakchi o'rin egallab kelgan edi. Endi esa hatto Angliyaning Germaniyagadek qudratli davlatga 1939-yil 1-sentabrda urush e'lon qilishi ham ta'ziya izhoridan boshqa narsa emasdi.

G'arbiy frontda osoyishtalik hukm surardi. Fransuzlar Majino chizig'i ortida payt poylashdi, Angliya esa shoshilinch ravishda qayta qurollanib, an'anaviy dengiz qama lini tashkil qildi. Bu holatni tarixchilar g'alati urush yoki „zitskrig“ („o'tirib urushish“) deb nomlashdi. G'arb davlatlarining rahbarlari Gitlerni „tinchitish“ uchun Polsha unchalik qimmat to'lov emas deb hisoblashdi va hammasi yaxshi tugashiga umid qilishdi. Biroq, Gitlerni endi to'xtatishning iloji yo'q edi. Germaniyada ulkan armiya va harbiy sanoat yuzaga kelgan bo'lib, u bor kuchi bilan harakat qilishi va ishlashi lozim, bu esa faqat urush sharoitidagina mumkin edi.

Gitler qat'iy va shiddatli harakat qildi. U G'arbda asta-sekin qurolli kuchlarni to'plab, 1940-yil bahorida Belgiya va Fransiya chegaralarida 135 dan ortiq diviziyani jamladi, tirik kuch, texnika va aviatsiyada juda katta ustunlikni qo'lga kiritdi. Biroq, Germaniya qo'mondonligi oldin Skandinaviyada harbiy-dengiz va havo bazalarini barpo etishga qaror qildi, chunki ulardan turib Angliya flotining faol harakatlariga qarshilik ko'rsatish mumkin edi.

1940-yil 9-aprelda „Vezeryubung“ operatsiyasi boshlanib, uning natijasida atigi ikki kun ichida nemis qo'shinlari Norvegiya va Daniyani bosib oldi. Tronxeym va Narvikda harbiy bazalar barpo etilib, ularda Germaniya suv osti flotining asosiy qo'shilmalari hamda suv usti flotining asosiy qismi jamlandi. Bundan tashqari, Bergen va Tronxeym-da harbiy-havo bazalari barpo etilib, ularning kuchlari bilan Angliya hududini bombardimon qilish rejalashtirildi. Ko'p vaqt o'tmay Belgiya, Gollandiya va Fransiya navbat keldi. 1940-yil 10-mayda bu uch davlatni tor-mor keltirishni ko'zda tutuvchi „Gelb“ operatsiyasi boshlandi. Nemis qo'shinlarining bosqini Gollandiya, Belgiya va Fransiya-ning aerodromlari, komanda punktlari, harbiy omborlari va muhim sanoat markazlariga kuchli havo hujumi bilan boshlandi. Vermaxtning 3000 dan ortiq samolyotlari bu ob'ektlarni kun bo'yi bombardimon qildi. So'ng zirhli qo'shilmalar hujum boshladi. 2,5 mingdan ortiq tanklardan iborat hujumkor tuzilmalar zaif qarshilik o'choqlarini oson-gina yanchib o'tib, shimolga va Fransiya chegarasiga tomon yo'l oldi. Ikki kun ichida ular 110 km yo'lni bosib o'tib, Fransiya chegarasiga yetdilar. 14-mayda Gollandiya taslim bo'ldi, 20-mayda esa Germaniyaning asosiy qo'shinlari La-Mansh bo'g'oziga chiqib, Belgiya va Fransiyaning shimolini Angliya-Fransiya-Belgiya qo'shinlarining yirik qo'shilmasidan kesib qo'ydi. Qarshi hujum muvaffaqiyatsiz tugadi. 1940-yil 28-mayda Belgiya ham taslim bo'ldi.

Dengiz bo'yidagi ittifoqchilar qo'lida bo'lgan so'nggi yirik port - Dyunker xavf ostida qoldi. Angliya qo'mondonligi o'z qo'shinlari va Belgiya-Fransiya qismlarini evakuatsiya qilishga qaror qildi. 1940-yil 4-iyungacha davom etgan Dyunker operatsiyasi davomida 300 mingdan ortiq kishi, shu jumladan 123 ming fransuz va belgiya-liklar olib chiqib ketildi. Bor og'ir harbiy texnika evakuatsiya hududiga tashlab ketildi va gitlerchilarning qo'lga tushdi.

Nihoyat, Yevropa davlatlarining rahbarlari haqiqiy urush boshlangani va Gitler uchun g'oyaviy masalalar ikkinchi planga chiqqanini tushunib yetishdi. Germaniyaning Yevropa va jahon miqyosidagi eski da'volari haqida gap borardi. Germaniya harbiy yutuqlari Angliyada shu qadar hayratomuz taassurot uyg'otdiki, bu Chamberlen hukumatining iste'foga chiqishiga sabab bo'ldi. 10-mayda, Germaniya Gollandiyaga qarshi hujumni uyushtirayotgan bir paytda, Angliya parlamenti Uinston Cherrchill boshchiligidagi yangi hukumatni sayladi. U konservatorlar, leyboristlar

va liberallardan iborat koalitsion hukumatni boshqardi. Bu „milliy birlashish” hukumati bo’lib, urush-ning oxirigacha 1945-yil iyunigacha faoliyat ko’rsatdi.

Hukumat dasturining taqdimoti chog’ida U.Churchill o’z hukumatining maqsadini shunday tushuntirdi:

„Dengizda, yerda va osmonda Tangri bizga bergan butun kuch va qudrat bilan urush olib borish, inson jinoyatlarining qayg’uli ro’yxatida tengi bo’lmagan mudhish zolimlikka qarshi urush olib borish”. Butun ingliz millati urushni g’alabagacha, Gitler zulmi to’liq yo’q qilingunga va insoniyat fashizmdan xalos etilgunga qadar olib borishga so’z bergan yangi hukumat atrofiga jipslashdi.

U.Churchill Germaniya va Rossiyaning ashaddiy dushmani bo’lib, fashizm va kommunizmni birdek qoralardi. Biroq, uning qarshisida juda katta xavf - Gitler Germaniyasi turardi. U Britaniya imperiyasiga xavf solar va eng muhimi shu edi. Churchill bu dushmanga qarshi urush olib borishga ingliz millatining barcha tabaqalaridan vakolat oldi.

Churchill Uinston Leonard Spenser (1874-1965) - 20-yillardan boshlab Buyuk Britaniya konservatorlar partiyasining rahbarlaridan biri. 1908 yildan boshlab turli vazirlik lavozimlarida ishlagan (ichki ishlar vaziri, aviatsiya vaziri, harbiy vazir, moliya vaziri). 1940-1945 va 1951-1955-yillarda - Buyuk Britaniya Bosh vaziri.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Нуриддинов З.Р. Ғарб мамлакатларининг энг янги тарихи (1939-1971) Тошкент. Ўқитувчи 1976. Б.18.

2. Фураев В.К. Энг янги тарих (1939-1988) Тошкент. Ўқитувчи 1990.Б.10.

3. Хидояттов Г.А. Всемирная история. Т. 2000. 46-50 б

BUXORO AMIRLIGI QUSHBEGI DEVONXONASI ARXIV MA'LUMOTLARI.

*Buxoro viloyati Vobkent tuman
11-maktab tarix fani o'qituvchisi
Sharopova Gulshana O'ktamovna
Tel: +998912462833*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro amirligi qushbegi arxivining shakllanishi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: tarix, manba, hujjat, arxiv, avlod.

Buxoro amirligi tarixini yoritishda bugungi kunda saqlan-ayotgan Qushbegi arxivi materiallari tarixchilar uchun muhim tarixiy materiallardir. Arxivning "Buxoro amirligi Qushbegi devonxonasi arxivi" deb nomlangan hujjatlarida amirlikdagi vaqf mulklari holati, ulardan foydalanish tartiblari, vaqf daromadlaridan ulamolarga nafaqa to'lash haqidagi arznomalar kabi qiziqarli ma'lumotlarga ega. Shuningdek arxivning, "Vaqf yorliqlari kolleksiyasi" deb nomlangan jamg'armasida katta hajmdagi vaqf hujjatlari jamlangan bo'lib, ularning aksariyat qismi, ya'ni 90 foizi Buxoro amirligiga mansubdir. Qolgan 10 foizi Xiva hamda Qo'qon xonliklariga tegishli.

Buxoro amirligida davlat ishlarini boshqaruvchi oliy amaldor qushbegi bo'lib, u soliqlar yig'imini boshqarar, ma'muriy amaldorlar tarkibiga rahbarlik qiladi, mahalliy beklar bilan yozishmalar olib borar edi. Qushbegi har kuni shaxsan hukmdorga amirlikdagi ahvol to'g'risida ma'lumot berib turar edi. Barcha amaldorlar qushbegi tomonidan, faqat oliy amaldorlarga amirning o'zi tomonidan tayinlanar edi. Xazina va zakot yig'imini boshqargan devonbegi lavozimi ahamiyati va mavqei jihatidan qushbegidan keyin turardi. Uning ixtiyorida 300 dan ziyod amaldor bo'lgan. Sudlov, notariat ishlarini, ruhoniylar va ta'lim muassasalarini boshqargan boshqozi diniy-sudlov ishlariga rahbarlik qilardi.

Buxoro amirligi qushbegi arxivining hozirgi holatigacha bo'lgan shakllanish jarayonlari ham uzoq davrni bosib o'tgan bo'lib, buni quyidagi jihatlarda ko'rib o'tamiz. Viloyatlardan amirning Arkiga haftalik ma'lumotlar choparlar orqali etkazib turilgan. Bunday hujjatlar asosan bir xil shaklda tuzilgan. Yuqoridagi o'ng burchagiga «Hazrat Haqq subhonahu va ta'olo», chap burchagida «Huva-l-fayoz» yozuvlari bo'lib, (ya'ni, Hazrat Haqq (Alloh) pok va oliydir (va) u fayz ulashuvchidir), o'rtada «janob zilli ilohiy, oliy hazratam, mavloyam sallamahullohu ta'olo» (ya'ni Allohning (erdagi) soyasi bo'lmish janob (Amir) oliy hazratim, Xojam, Alloh u (kishi)ni salomat qilsin) murojaatli yozuvlar bilan xitob qilinib, viloyatlarda tinchlik, osoyishtalik ekanligi, fuqarolar amirning duosida bo'lib turishgani haqida xabar beriladi. Hokimlarning sadoqat izhor qiluvchi «tasadduq shavam» (yo'lingizda siz uchun tasadduq bo'lay) xitoblari va duolari bilan maktublar tugatiladi. Turli viloyatlardan kelgan maktublarning bir xil shakl mazmundaligi o'sha paytda amirlik devonxonalari uchun maxsus kotiblar o'qitilganligidan dalolat beradi. Ko'pincha kotiblarning dastxatlari ham bir xil, bir-biriga o'xshab ketadi. Ana shu choparlar orqali Arkka qushbegining qo'lga keltirilgan har xil hujjatlar qayd qilish daftariga qayd qilingach, devonxona sandiqlariga taxlab qo'yilar edi. Mutaxassislarning aytishicha, mansabdor kishilar ko'p narsalarini vaqf qilsalar uni hattotlar naqsh va chiroyli bezaklardan foydalanib, yozgan. Oddiy odamlarning vaqflariga naqsh solinmagan, yozuvlardan iborat bo'lgan.

Ana shu zaylda Buxoro amirligida arxiv ishlari shakllana boshlagan. Buxoro amirligidagi arxiv o'z faoliyatini 1865 yil, ya'ni Amir Muzaffar davridan boshlagan. Yana shuni taxmin qilish mumkin-ki, arxivning vujudga kelishida rus ma'muriyatining ta'siri ham bo'lgan. Buxoro Xalq Sovet Respublikasining noziri olim va tarixchi Musojon Saidjonovning yozishicha, Buxoro amirligining arxivi ikki qismga bo'lingan edi: Birinchi bo'lim Buxoro amirligining shaxsiy devonxona arxivi; Ikkinchi bo'lim, Buxoro Qo'shbegisining devonxonasi arxivi. SHuni aytib o'tish kerakki, Buxoro

amirligi devonxona arxivi bevosita amir qo‘l ostida bo‘lgan. Masalan, Amir Muzaffar Buxoroda o‘zining qarorgohida arxivni o‘z yonida saqlardi. Uning o‘g‘li Sayyid Abul Ahad Buxoro amirligi devonxona arxivini o‘zi bilan birgalikda Karmanadagi qarorgohiga olib keldi. 1910-1920 yilda Amir Olimxon uni Buxoroga keltirdi. Devonxona parvonachi qo‘l ostida edi. Baxtga qarshi Buxoro amirligining devonxona arxivi hozirgi kunga qadar saqlanib qolmagan. Shunday taxminlar borki, 1920 yildagi Buxoro inqilobi davrida bu arxiv sovet askarlari tomonidan ishg‘ol qilingan edi va bu arxiv turk frontiga ko‘chirib o‘tkazilgan. O‘zbekiston Milliy arxivida 5 mingga yaqin Buxoro amirligi devonxona hujjatlari saqlanadi, lekin ularning hammasi Buxoro Qushbegisi nomiga yozilganligi sababli «Buxoro amirligi Qushbegisining kanselyariyasi»arxivida saqlanadi. Bundan tashqari, fondda Buxoro amiri va Afg‘oniston shohi o‘rtasidagi yozishma hujjatlari ham saqlanadi. Qushbegi Buxoro amirligida katta imtiyozlarga ega edi, butun devonxona orqali davlat boshqaruviga tegishli siyosiy, madaniy,iqtisodiy doiradagi hujjatlar o‘tardi. Mirzo Nasrulloh qushbegigacha arxiv tartibga ketirilmagan bo‘lib, er ostida maxsus sandiqlarda saqlanardi. Yangi tayinlangan Usmonbek Qushbegi savodsiz kishi bo‘lganligi sababli, arxivning tarixiy ahamiyatiga uncha e‘tibor bermagan. 1920 yil sentyabr oyida Buxoroda Sovet hokimiyati o‘rnatilgandan so‘ng, Kuybishev boshchiligida Amir va Qushbegining arxivini topish va uni saqlash yuzasidan Buxoro Revkomi tomonidan buyruq chiqarilgan edi. CHK va militsiya xodimlari tomonidan Arkning er osti xonalarida hujjatlar saqlangan sandiqlar topilgan. Ayrim hujjatlar devonxonaning polida va tokchalaridan topilgan. Taxminan ular ham amaldorlar tomonidan quvg‘in paytida tashlab ketilgan. Barcha hujjatlar hech qanday tartibsiz va yozuvsiz qutilarga solingan va sobiq Sovet Xalq Nozirligi omborlariga jo‘natilgan, u erda tashqi ishlar vazirligi omborlariga joylashtirilgan.

Ming yildan oldin yozilgan bu hujjatlarning shu kunlarga qanday yetib kelgani ko‘pchilik uchun qiziq albatta.

Arxiv ma‘lumotlarida keltirilishicha, vaqf hujjatlari 1972 yilga qadar Petrburgda saqlangan. Bizning hujjatlar olis yurtlarda nima qilib yuribdi desangiz, Chor Rossiyasi davrida O‘zbekiston boyliklari sifatida barcha manbalar olib ketilgan. Yillar davomida bu hujjatlar kerak, nokerakka ajratilgan. Mutaxassislar o‘rganib, vaqf muhim hujjatlar qatoriga kirmasligi, ularni O‘zbekistonga qaytarish mumkinligini tavsiya etishgach, bu hujjatlar davlat arxiviga topshirilgan.

Nima ham deymiz? Bu hujjatlar bizga kerak va eng muhimi yurtimizga qaytdi. Kim biladi deysiz, ajdodlarimizning qanchadan-qancha bebaho durdona asarlari, ilmiy yutuqlari qaysi o‘lkalarda ushlab turilibdi. Eh, beshafqat tarix.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.Shamsutdinov, Sh.Karimov, S.Xoshimov, O‘.Ubaydullayev “Vatan tarixi” kitobi Sharq nashriyoti Toshkent 2016
2. A.Sa‘diyev “O‘zbekiston xalqlari tarixini o‘qitish” O‘qituvchi nashriyoti Toshkent 1993-yil
3. R.H.Murtazayeva va boshqalar. “O‘zbekiston tarixini” darslik. Yangi asr avlodi Toshkent 2005-yil
4. Aim.uz
5. Wikipedia.org

ПЕРВЫЕ ИЗЫСКАНИЯ В ГОЛОДНОЙ СТЕПИ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ И ПРОЕКТЫ ОРОШЕНИЯ

*Хакимов Равшан Раимович, преподаватель
Гулистанский государственный университет
+998915001275, ravshan-khakimov@bk.ru*

Аннотация. В статье рассматриваются первые изыскательские работы, проведенные в Голодной степи царской администрацией в связи с её орошением. До начала строительства магистрального канала ряд специалистов проводили исследовательские работы и составляли проекты по орошению Голодной степи, которые рассматривались специальной комиссией.

Ключевые слова: Голодная степь, орошение, изыскания, проект, магистральный канал, освоение земель.

Как известно из истории, первоначальные изыскания в Туркестане в ирригационных целях были организованы на территории Голодной степи. Летом 1867 года произведены первая топографическая съёмка и рекогносцировка южных подступов в Голодной степи по линии Беговат-Нау-Уратюбе. В начале мая 1868 года царскими войсками, продвигавшимися из Ташкента чезз Голодную степь, был занят город Самарканд, а в 1869 году между этими городами был открыт почтовый тракт, пересекающий Голодную степь по направлению Чиназ-Джизак. Для обеспечения тракта водой была организована изыскательская партия под руководством Г.А.Аминова, которая в 1869-1870 гг. провела первые топографические изыскания для установления возможности обводнения почтового тракта из р.Санзара по арыку Мурза-рабат с подпитыванием Санзара из арыка Эскитуйтартар водой реки Зарафшан. 22 сентября 1869 года экспедиция барона Аминова переправилась через Сыр-Дарью. В газете «Туркестанские ведомости» от 10 июля 1873 года за подписью «Барон Аминов» сказано: «Исследованная мною степь вполне заслуживает названия Голодной, не представляет с первого взгляда ничего интересного. Но если поближе взглянем на нее, то мы увидим, что почти вся эта безводная, в настоящее время никуда не годная равнина, когда-то была населена оседлыми жителями. Это доказывается теми знаками оседлости, которые в этой степи не совсем исчезли. Они заключаются в развалинах старых зданий, в признаках брошенных пашен и главное — в следах древних водопроводов»[2]. Были произведены съёмки и рекогносцировка территории между Чиназом, Джизаком и Беговатом на площади 6147 квадратных вёрст и обследованы все урочища, пригодные для орошения пастбищ. По материалам этих обследований подача воды из Санзара и подпитывание по арыку Эскитуйтартар из Зарафшана были признаны вполне возможными.

В 1869 году экспедиция под руководством инженера-технолога Н.Ф.Ульянова выяснила технические возможности орошения земель Голодной степи водами реки Сырдарья. В этом же году изыскания были закончены. На их основе был составлен первый проект строительства магистрального канала с головным сооружением на реке Сырдарья у Джанчукура без плотины для орошения 120 тыс. десятин в центральной части Голодной степи [1].

В 1895 году американский инженер Фицьюг по поручению американской компании просил разрешения включиться в строительство канала, в 1896-ом — московский коммерсант Н. Решетников. Но их предложения никак не устраивали Петербург: претенденты просили отдать им орошаемую землю для пользования на несколько десятилетий.

С 1895 года начинается государственная разработка проектов орошения Голодной степи, для чего была создана специальная Сырдарьинская изыскательская партия под руководством инженеров Н.А.Петрова и Ф.А.Елистратова. Проект Н.А.Петрова, предлагавшего оросить 50 тыс.десятин в южной части Голодной степи, был отвергнут. Проект Ф.А.Елистратова по орошению 45 тыс.десятин в северо-восточной части Голодной степи был утвержден как предварительный и в 1900 году принят Государственным Советом для строительства. Только после организации Управления строительством канала в первой половине 1901 года начались непосредственная трассировка канала, составление необходимых профилей и смет на предстоящие работы.

Пока разрабатывались все эти проекты, в течении 1895 – 1896 гг. великий князь Николай Константинович Романов предпринял строительство еще одного канала, названного им канал

«Николай I» (ныне К-3). Этот канал осуществлял водозабор ниже Бекабадских порогов, для чего на левом берегу были построены несколько дамб, соединяющих отдельные острова в пойме, и водозахватная шпора в сочетании со старинными приспособлениями – «сипаями». Канал с расходом несколько более 5 м³/сек имел очень малое сечение и значительную длину – 84 км. Трасса его проходила по пойме реки, затем выходила на обрывистый берег Сырдарьи возле Кията и потом поворачивала в направлении железнодорожной станции Голодная степь.

В 1907 году начальник Голодностепской опытной станции Михаил Михайлович Бушуев начал изучать на опытном поле прогрессирующее засоление орошаемых земель из построенного канала. В опубликованной позже статье «О солонцах» он обратил внимание на то, что причиной засоления является подъем минерализованных грунтовых вод из-за недостаточности их естественной отточности. Усиливающуюся фильтрацию канала предполагалось для отвода грунтовых вод и предупреждения их подъема снабдить устройством на каждом участке орошения.

В 1908 году в Голодной степи изыскательская партия под руководством агронома-почвоведца Н.А.Димо начала работы по изучению почвогрунтов и составлению почвенной карты степи. Работа была закончена в 1909 г. и материалы были переданы в проектную организацию по орошению Голодной степи.

В 1909 году инженеры С.Ф.Островский и А.И.Кусиш представили в Отдел земельных улучшений проект магистрального канала с уточнениями схемы Елистратова. Кроме проектов частичного орошения, проводились исследования для составления общей схемы орошения всей степи на площади 500 тыс.десятин. В 1910 году первая такая схема была разработана С.П.Максимовым, вторая – Г.К.Ризенкампом и С.Ф.Островским, третья – Ф.П.Моргуненковым. В 1913 году Г.К.Ризенкамп предложил схему по орошению всей Голодной степи и Дальверзинской степи. Она предусматривала устройство плотины у Беговата, ниже Романовского головного канала и была одобрена.

Все проектно- изыскательские работы в Голодной степи, возглавляемые Г.К.Ризенкампом, северо-восточную, северо-западную, центральную и южную части Голодной степи на площади 500 тыс. десятин. В результате был предложен комплексный проект орошения и освоения 500 тыс. десятин, в котором был разработан план оросительной системы и план заселенияч освоенной площади, намечены расположение новых городов и административных центров, предприятий и заводов, схемы железных и шоссейных дорог, линий связи и др. Он предусматривал устройство плотины на р.Сырдарья, орошение 40 тыс.десятин Дальверзинской степи на правобережье Сырдарьи, а также расширение Романовского канала для орошения 180 тыс. десятин на левобережье р.Сырдарьи.

Проектом намечалось орошение центральной части Голодной степи на площади 260 тыс.десятин путём устройства водозабора из Сырдаи, а также машинное орошение 60 тыс. десятин в южной части степи [3]. Это был последний проект по Голодной степи в колониальный период, который не был осуществлен в связи с началом Первой мировой войны.

Литература:

1. ЦГА РУз. Ф.17, оп.1, д.25016, лл.21-23.
2. Туркестанские ведомости. 10 июля 1873 г.
3. Ризенкамп Г.К. Проект орошения 500000 десятин Голодной степи. Л., 1922-1924 гг.

МАҲОСИН АСАРИНИНГ ОКСФОРД ҚЎЛЁЗМАСИ: КОДИКОЛОГИК ТАҲЛИЛ

Нигора Хакимова
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
3-босқич таянч докторанти
Телефон: +998 90 932 00 82
nigora_24@yahoo.com

Аннотация: Ушбу тезисда Қаффол Шоший қаламига мансуб Маҳосин асарининг Бодлейн кутубхонасида сақланаётган қўлёзма нусхасининг қисқача кодикологик таҳлили берилган.

Калит сўзлар: кодикология, фикх, қўлёзма, ислом

Биз бевосита тадқиқот олиб борган Қаффол Шошийнинг қаламига мансуб Маҳосин асарининг қўлёзмаси Буюк Британиянинг Оксфорд Университети Бодлейн кутубхонасининг Хантингтон тўпламида “Маҳосин ал-шариъа” номи билан, 259 рақам остида сақланади¹. Қўлёзманинг ўлчовларига келсак, китобнинг бўйи 26.5см, эни 18 см, қалинлиги эса, 5.5 смни ташкил этади. Ҳар бир бет 25 сатрдан иборат матнни ўз ичига олади, ҳар бир бир сатрда эса, ўртача 17 тадан сўз ишлатилган. Саҳифалар хаттот томонидан рақамлар билан эмас, балки ўша давр қўлёзмаларига хос тарзда пойгирлар билан тартибланган. Қўлёзма саҳифаларининг ҳар ўнинчи бетида битта пойгир билан белги қўйилган. Оксфорд қўлёзмасида колофон мавжуд бўлмагани сабабли уни кўчирган хаттонинг исми шарифи ва қўлёзманинг кўчирилган аниқ санаси ва жойи, афсуски, маълум эмас.

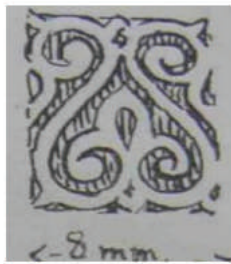
Лекин қўлёзманинг сарлавҳаси ёзилган 3-б бетнинг пастки ўнг бурчагида, унга эгалик қилинган сана ҳижрий 841 (*милодий 1437*) йил деб қайд қилинган. Шундан келиб чиқиб, қўлёзма ҳижрий 841 йилдан аввал ёзилган деган хулосага келдик.

Қўлёзманинг муқоваси теридан ишланган бўлиб, муқованинг ички қисми мато ва қоғоз билан қопланган. Қўлёзманинг муқовасига ишланган нақшлар ва унинг боғичи, у яратилган санани аниқлашга ёрдам бериши мумкин, лекин муқова йиллар ўтиб алмаштирилган бўлиши эҳтимоли борлигини инобатга олсак, муқова қўлёзма ёзилган аниқ санани белгилаш учун ишончли асос бўла олмайди.

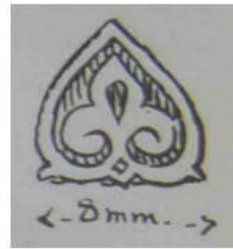
Шунга қарамадан, биз турли қўлёзмаларнинг муқовалари ва уларнинг безакларига бағишланган бир қанча илмий ишларни кўриб чиқдик. Хусусан, Охта Алисоннинг Мамлуклар даврида ёзилган қўлёзмалар жилдларини тадқиқ қилишга бағишланган докторлик диссертацияси билан ҳам танишиб чиқдик. Қуйида келтирилган икки нақш XIII асрда Марокашда ишлаб чиқарилган китоб жилдлари устида безак сифатида ишлатилган. “А” билан белгиланган нақш тури Гроҳманнинг палеографик асосларига кўра XI ёки XII асрларга мансуб китобларнинг муқоваларида ва сўнгги бетларида кузатилган. Нью Йоркнинг Метрополитен музейида сақланаётган мато нусхаларига кўра, “А” билан белгиланган нақш тури X асрларда тўқимачилик саноатида ҳам қўлланилган. Мазкур нақшларнинг қўлёзмалар муқова ва хошияларида қўлланилиши Мамлуклар даврида ҳам давом этади². Оксфорд қўлёзмасининг жилдида ҳам ўша давр безакларига ўхшаш жиҳатлар мавжудлигига гувоҳ бўлдик. Тахминимизча, қўлёзманинг жилди XIII - XIV асрлардан аввал араб мағриби давлатлари ҳудудида тайёрланган.

¹ Oxford University, Bodleian Library, Ms Huntington 259.

² Ohta, Alison (2012), Covering the book: bindings of the Mamluk period, 1250-1516 CE. PhD Thesis. SOAS, University of London. <http://eprint.soas.ac.uk/16626>

А

Б

1 расм: Охта Алисон диссертациясида келтирилган безаклар.

2 расм: Қафтол Шоший қаламига мансуб “Маҳосин” асарининг Оксфорд қўлёзмаси жилди.

Маҳосин асарининг Оксфорд қўлёзмаси кўчирилган хат тури оркали унинг ёзилган санасини аниқлаш мақсадида биз қўлёзма нусхасини Оксфорд Университетининг араб тилидаги қўлёзмалар бўйича мутахассис Др. Умбертога юбордик. Мутахассиснинг бизга ёзган жавоб хатида, қўлёзманинг хат услуби ўзига хос эканлиги ва у бу каби хат турида кўчирилган қўлёзмага ҳозиргача дуч келмаганлиги ҳақида ёзди. Унинг фикрича, қўлёзма араб мағриби ва машриқи хат турларининг ҳар иккаласидан фойдаланган ҳолда ёзилган. Қўлёздаги хат тури жуда қизиқарли бўлиб, ёзувда бир қанча араб мағрибида қўлланиладиган хусусиятлар мавжуд. Лекин “фа” ва “қоф” ҳарфларининг нуқталари машриқ ҳудудидаги матн кўчирувчиларнинг ёзув услубини аниқ такрорлайди. Бундан келиб чиқиб, араб мағриби ҳудудларида таҳсил олган мутахассис араб машриқида қўлланилган хат услубида ёзишга ҳаракат қилган, деб тахмин қилишимизга асос бўлди. Ёки мазкур қўлёзма араб мағриби ҳудудидан араб машриқи ҳудудига кўчиб ўтган оилаларда тарбия топган инсонлар томонидан кўчирилган ёки, мағриб ва машриқ оралиғидаги ҳудудларда, масалан Тунисда таҳсил олган мутахассис томонидан кўчирилган бўлиши мумкин, деб ёзди Др Умберто ўз хатида.

Маҳосин асарининг Оксфорд университети кутубхонасида сақланаётган қўлёзмасини қисқача кодикологик таҳлил этиш жараёнида у ҳақида қуйидаги хулосаларга келдик:

1. Мазкур қўлёзма насх хатида кўчирилган;
2. Манба колофонида хатотнинг исми, манба кўчирилган жой ва вақт қайд қилинмаган;
3. Қўлёзманинг 3-б бетидagi эгалик ҳақидаги қайдномага кўра, манба хижрий 841 (*милодий 1437*) йилдан олдин кўчирилган;
4. Хат турига кўра, қўлёзма араб мағриби ва машриқи ҳудудлари туташган ерда яъни, ҳозирги Тунис ёки Марокаш ҳудудида кўчирилган бўлиши мумкин;
5. XIII-XIV асрларда тахминан ҳозирги Марокаш ҳудудларида китоб муқоваларига худди худди биз ўрганган қўлёздаги каби нақш билан безатиш урф бўлганлигини инобатга олиб, мазкур қўлёзма XIV асрдан аввал муқоваланган деб хулоса чиқардик;
6. Қўлёзманинг мағриб ва машриқда қўлланилган хат турларидан аралаш фойдаланиб

ёзилгани тахминимизча, кўп сафар қилган ва ҳар икки ҳудуд хат турларини ўзлаштирган ҳамда ўша давр хаттотлари билан солиштирганда улардан кўра анча эркин ёндаша оладиган хаттот томонидан кўчирилган.

Қўлёзманинг шакли, мавзуларнинг ёзилиш анъанаси, қўлёзма қўлда кўчирилганми ёки ёзув жараёнида бошқа асбоблар ҳам ишлатилганми, деган саволларга жавоб бериш, у кўчирилган жой ва вақтни аниқ билиш қўлёзмада берилган маълумотларни тўғри тушунишга ёрдам беради. Қўлёзманинг дунёга келиши ва унинг қўлланилиш мақсадлари давр шароитини эътиборга олган ҳолда ўрганилади. Китоб археологияси деб ҳам аталадиган кодикологик таҳлилда китобни моддий предмет сифатида ўрганилади ва уни маълум контекстдаги вазифасини аниқланади. Бизнинг тадқиқотимизнинг асосий мақсади қўлёзmani кодикологик таҳлил қилиш эмас, балки Маҳосин асари муаллифининг назарий қарашларини ўрганиш бўлгани боис, биз манбанинг умумий кодекологик таҳлили билан чегараландик.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абу Бакр Қафзол Шоший. Маҳосин ал-шариа. Оксфорд Университети, Бодлейн кутубхонаси, Хантингтон тўплами 259 рақам остидаги қўлёзма.

2. Ohta, Alison (2012), Covering the book: bindings of the Mamluk period, 1250-1516 CE. PhD Thesis. SOAS, University of London. <http://eprint.soas.ac.uk/16626>

БУХОРОДА МАВЖУД МУЗЕЙЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИДА САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШ ВА ИННОВАЦИЯЛАР ЖОРИЙ ҚИЛИШ

*Очилов Алишер Тўлис ўғли-
Бухоро давлат университети таянч докторанти
Маил: Galaktikos2191@mail.ru
Тел: +998997094939*

Аннотация: Ушбу мақолада Бухоро вилоятидаги музейлар фаолиятини ривожлантириш бўйича бир қанча муҳим таклифлар илгари сурилган. Бу таклиф ва мулоҳазалар жорий қилинадиган бўлса, албатта музейлар фаолиятида самарали ҳиссасини қўшади деган умидда ман.

Калит сўзлар: Музей, экспозиция, инновация, самарадорлик, ривожланиш.

Ўзбекистонда туризмнинг ривожланиши ёлида қилиниётган ишлар сабабли, бугунги кунда Бухоронинг туризм салоҳияти тобора дунё ҳамжамиятини ўзига тортиб борапти. Туризмни ривожланишида, миллий қадриятларни тиклашда, мафкуравий иммунитетни шакллантиришда, ҳамда чет эллик сайёҳларни ўзига ром эттираётган маскан бу албатта музейлардир. Бир сўз билан айтганда “Музейлар-маданият маскани”дир.

Дунё Музейларида намоиш этиладиган экспозицияларга қараб музейларни шартли равишда икки турга бўлишимиз мумкин. Булар: Традицион (анъанавий) музейлар ҳамда, Замоनावий музейлар.

Традицион (анъанавий) музейлар эса асосан билимни, қадимийликни ва тарихни келажакка етказадиган асосий маскандир. Бундай музейлар фақатгина экспонат сақланадиган жой эмас, балки амалий машғулот ва илмий тадқиқотлар ўтайдиган жой ҳамдир. Бухоро давлат музей кўриқхонаси таркибига кирувчи барча музейлар ҳам айнан анъанавий музейлар сирасига киради.

Ҳозирги кунда дунёнинг ривожлан мамлакатларида Замоनावий музейларлар кенг тарқаб сони кескин ортиб борапти. Замоनावий музейларларда асосан янги кашфиётлар, замонавий технологиялар намоиш этилади.

Музейлар фаолиятида жуда катта ўзгаришлар бўлаётган бир пайтда Замоनावий музейлар Бухорода ҳам ташкил этилса Бухоронинг туризм салоҳиятини етарлича оширишга хизмат қилади.

Жамият ҳаётида, халқни фан ва маданият билан яқиндан танишувида, илм-фан, маданият ривожиди, шунингдек халқ маорифида музейларнинг ўрни тобора ўсиб бормоқда. Шунинг учун ҳам Бухорода мавжуд музейларининг фаолиятида самарадорликка эришиш ва инновациялар жорий қилиш бўйича қуйидаги таклифларни келтириб ўтишни жоиз деб топтим:

— Музейлар аввало ягона тармоққа бирлашиши керак. Ҳозирда баъзи музейлар ЎзФА, баъзилари Маданият вазирлиги, баъзилари Вазирлар Маҳкамаси таркибиди;

— Музейларнинг кичик залларида кўплаб экспонатларнинг жўйлаштирилмаслиги керак. Бу кузатувчиларнинг диққатини сусайишига ва кузатувчиларнинг ҳаракатланишига таъсир кўрсатади;

— Музейларда мавжуд экспонат ҳақида тўлиқ, аниқ ва чуқурроқ маълумот қуйидаги ёзувда акс эттирилиши керак. Кузатувчи қисқача маълумотда экспонатни тўлиқ тушуниб етмайди;

— Кўп музейлар витранасида нусха топилмалар билан асл нусхалар аралашиб кетган. Булар ҳақида музей ходимлари билиши мумкин аммо, келувчилар ҳам албатта бу ҳақида билиши лозим;

— Ноёб топилмаларга ёруғлик етарлича берилиши, топилмани яққол кўрсатиб бера олиш музей маъмурияти томонидан назорат қилиниши лозим. Бу ҳолатга этиборсизлик экспонатнинг ҳолатига таъсир кўрсатади;

— Музейларда реставрация лабораториясини ташкил этиш керак. Бу артефактларни сақлаб қолишга ва музей фаолиятини янада ортишига хизмат қилади. Лабораторияда топилмаларининг нусхасини тайёрлаб келган меҳмонларга сотишни йўлга қўйиш ҳам тижорат, ҳам маданиятни тарғиб қилишга кўмаклашади;

— Музейларда маркетинг хизматини яхши йўлга қўйиш керак. Реклама, Тарғибот, Телеграм, ФБда ўз саҳифалари бўлиши лозим. Интернетда музей ҳақида унинг Экспанатлари ҳақида доимий маълумотлар бериб турилиши керак. Шу йўл билан музейга ташриф буюрувчилар сони ошириш мумкин;

— Ҳар бир музейда музейнинг махсус бренди ёки логотипи бўлиши керак;

— Музейда музейнинг махсус бренди туширилган селфи майдончаси бўлиши, бепул реклама тарқатишга олиб келади. Ташриф буюрувчилар махсус жойда расм тушиб, ўз расмлари орқали ўзлари билмаган ҳолда музейни ўз яқинлари орасида реклама қилишади;

— Мунтазам витринадаги топилмалар янгилаб турилиши лозим. Афсуски айрим музейларда бу ҳолат умуман кузатилмайди. Бунга қўшимча равишда бошқа музейларда сақланаётган Бухоро тарихига оид топилмаларни олиб келиб (ҳеч бўлмаса нусхасини) кўргазмалар ташкил қилиниши, бу жараёнлар еса ОАВда ёритилиши лозим. ОАВ ва бухоро музейлари ўртасидаги интеграция тобора ёқолиб боряпти;

— Музейлар ва ОТМлар ўзаро чуқур ўйланган мақсадли ҳамкорликни йўлга қўйиши керак. Бу музей фаолиятини самарали ошишига олиб келади;

— Музей топилмалари биринчи планга чиқариш учун топилмаларни жойлаштиришда барча жиҳозлар фақат тўқ рангда (ёки шунга яқин ранг) бўлиши мақсадга мувофиқ;

— Музейларнинг барчасини Web саҳифани доимо янгилаб туриб, саҳифада виртуал саёҳатни йўлга қўйиш керак. Бу ҳолат дунёни исталган нуқтасида туриб Бухоро музейларини кузатишига ва маданиятни кенг ёйилишига олиб келади;

Хулоса ўрнида шуни такидлаш жоизки, ҳозирги кунда барча соҳада бўлгани каби музей соҳасида ҳам янги инновациялар жорий қилинишини замон талаб қиляпти. Юқоридаги фикрлар ҳам айнан шундан келиб чиққан ҳолда музей фаолиятини ривожлантиришга хизмат қилади деган умиддамиз.

ИККИНЧИ ЖАХОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОН САНОАТНИ ФРОНТГА САФАРБАР ЭТИЛИШИ

Юлдашева Шахноза Эргаш қизи
ЎзР ФА тарих институти кичик илмий ходими
977071512
shaxnoza.yuldasheva.2019@bk.ru

Аннотация: Мақолада асосий эътибор иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон саноатини фронтга сафарбар этилиши, саноатнинг ривожланиши ва уларга таъсир қилган омиллар, алоқа воситалари фаолияти каби масалалар тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: Саноат, авиация, станоксозлик, машинасозлик, телефон, почта.

Кўпмиллатли Ўзбекистон халқи бутун тараққийпарвар инсоният қатори 1941-1945 йилларда Иккинчи жаҳон урушида фаол иштирок етиб, фашизм устидан қозонилган буюк Ғалабани таъминлашга муносиб хисса қўшди. Эл юртимизни уруш йилларида кўрсатган мардлик ва қаҳрамонлиги биз учун улкан жасорат мактаби, ғурур-ифтихор манбаи бўлиб, вақт ўтгани сайин бу ўлмас қадриятларнинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Иккинчи жаҳон уруши дунё тарихида мисли кўрилмаган даражада катта ва даҳшатли, бутун инсоният бошига оғир кулфатларни солган уруш бўлди. 1939-йил 1-сентябр куни фашистлар Германияси қўшинларининг Полшага бостириб кириши билан бошланган бу уруш жаҳоннинг 61 мамлакатини, ер шари аҳолисининг 80 фоизини яъни 1,7 млрд. кишини ўз гирдобига тортди. Иккинчи жаҳон урушини йирик давлатлар ўртасидаги ихтилофлар, агрессив кучларнинг дунёга ҳукмрон бўлиш учун интилишлари келтириб чиқарди.

СССР таркибига кирган барча республикалар, мухтор округлар, шу жумладан, Ўзбекистон халқлари ҳам уруш гирдобига тортилди. Ўзбекистон халқларнинг бошига оғир синовлар тушди. Урушнинг бошланганлиги тўғрисидаги шум хабар етиб келган кунгек Ўзбекистоннинг барча шаҳарлари ва туманларида, корхона ва муассасаларида митинглар ва йиғилишлар бўлиб ўтди. Ишчилар, хизматчилар, деҳқонлар, зиёлилар, талаба ёшлар ўз Ватанларини ҳимоя қилишга, юзма-юз жангларда босқинчиларни тор-мор этиш учун урушга боришга, ғалабани таъминлаш учун фронт орқасида фидокорона меҳнат қилишга тайёр эканликларини билдирдилар.

Ўзбекистонликлар фронтга отландилар. Урушнинг биринчи ойидаёқ ҳарбий комиссарликларга 32 мингдан кўп ишчилар, хизматчилар, колхозчилар, ёшлар ўзларини фронтга жўнатишни сўраб ариза бердилар. Барча вилоят, шаҳар ва туман ҳарбий комиссарликлари ҳарбий хизмат мажбуриятида бўлганларни сафарбар этиш билан шуғулландилар. Урушнинг дастлабки ойидаёқ юз минглаб ватандошларимиз қўлга қурол олиб фронтга жўнабкетдилар.[1] Ўрта Осиё ҳарбий округи фронт учун жангчилар ва зобитлар тайёрлайдиган ўчоққа айлантирилди. Бу округ 1941-йил июнидан 1942-йил охиригача бўлган муддатда ҳарбий сафарбарлик асосида 109 та ҳарбий қўшилма тузди, ҳаракатдаги армияга ва Олий Бош Қўмондонлик қароргоҳи захирасига 86 дивизия ва бригада жўнатди. Ўзбекистон ҳукумати ва ватанпарвар кучлар миллий ҳарбий қўшилмалар тузиш ташаббуси билан чиқдилар. 1941-йил ноябридан 1942-йил мартигача бўлган даврда 14 та миллий ҳарбий қўшилмалар, жумладан, 9 та ўқчи бригада, 5 та отлик аскарлар дивизияси тузилиб фронтга жонатилди. Миллий қошилма аскарлари ва зобитларига яхши ҳарбий таълим беришда, улар билан фронтни мустаҳкамлашда Ўзбекистонда тузилган захирадаги 24-ўқчи дивизия катта рўл ўйнади. Дивизиянинг бошлиқлари ва зобитлари таркибида 178 ўзбек ўғлони фаол хизмат қилди.

Бу дивизия уруш йилларида 390 минг кишидан зиёд жанговар кучлар тайёрлади ва фронтга жўнатди. Умуман олганда 1941–1945-йиллар давомида Ўзбекистондан аниқроғи 1.433.230 киши урушга сафарбар бўлган.[2] Ўзбек халқи, кексалар, ота-оналар даҳшатли синов пайтида ўз фарзандларини фронтга жўнатар экан, уларга мард ва ботир аскар бўлишларини, ҳамиша биринчи сафда юриб, қаҳрамонларча жанг қилгин, ғалаба билан қайтгин деб қолардилар.

Ўзбекистоннинг иқтисодий ва меҳнат ресурслари фронтга сафарбар этилди. Бутун СССР ҳудудида, жумладан, Ўзбекистонда янги меҳнат режими жорий қилинди, яъни иш куни узайтирилди, дам олиш кунлари ва меҳнат таътиллари бекор қилинди. Ўзбекистон

саноатчилари 1941-йил охиригача 300 га яқин корхонани жанговар техника, қуроллар, ўқ-дори ишлаб чиқаришга мослаштириб қайта қурдилар. Бу корхоналарда фронтга сафарбар этилган эркаклар ўрнини кексалар, хотин-қизлар эгалладилар[3].

Урушнинг дастлабки пайтларидаёқ 20 мингга яқин тошкентлик хотин-қизлар саноат корхоналари ва қурилишларда, 1700 га яқин республика хотин-қизлари кўмир кони шахталарида ишлашга йўл олдилар. Ишлаб чиқаришни ишчи ва мутахассислар билан таъминлаш чоралари кўрилди. Республика олий ва ўрта махсус ўқув юртлари, ҳунар-техника билим юртлари, фабрика- завод таълими мактабларининг фаолияти уруш даври талабларига мос кадрлар тайёрлашга ённалтирилди. Яқка тартибда ва бригада тарикасида ҳунар ўргатиш ишлари ёълга қўйилди. Республикамиз қишлоқларининг аҳолиси фронтни ва фронт орқасини озик-овқат, саноатни хом ашё билан таъминлаш учун оёкка турди.

Ҳар бир колхозчи ва совхоз ишчиси икки-уч иш нормасини бажариш учун фидокорона меҳнат қилди. Уруш бўлаётган ва душман яқинлашиб келаётган ҳудудлардан муҳим саноат корхоналарини, колхоз, совхоз ва МТСларнинг мулкларини, маданий бойликлар ва ўқув масканларини Шарққа, жумладан, Ўзбекистонга зудлик билан кўчириб келтириш, жойлаштириш ишлари бошланиб кетди. 100 га яқин саноат корхонаси, жумладан, 48 та машинасозлик, металл ишлаш, кимё ва бошқа ҳарбий техника ва маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи йирик заводларнинг асбоб-ускуналари кўчириб келтирилди.[4] Ўзбекистон шаҳарларида шошилиш бўшатиб берилган ёки янгидан қурилган биноларга кўчириб келтирилган асбоб-ускуналар зудлик билан жойлаштирилди ва монтаж қилинди. Улар ишчи кучи, хом ашё, инструментлар билан таъминланди ва фронт учун маҳсулотлар ишлаб чиқариш ёълга қўйилди. Саноат корхоналари қисқа вақт ичида ҳарбий изга солиниб, миномёт ва автоматлар, самолёт ва танклар учун эҳтиёт қисмлари ва бошқа ҳарбий қуроллар ишлаб чиқара бошладилар. Қишлоқ хўжалик машиналари ишлаб чиқараётган Тошкент қишлоқ хўжалик машинасозлиги заводи ҳарбий қуроллар ишлаб чиқара бошлади.

Ўзбекистон саноатчилари корхоналарни ҳарбий изга туширишдек ишларни кўчириб келтирилган корхоналарни жойлаштириш ва ишга туширишдек янада оғирроқ ишлар билан қўшиб олиб бордилар. Тошкентда зудлик билан жойлаштирилган “Ростселмаш” заводи “Катюша” ва миномёт снарядлари, авиация заводи жанговар самолётлар, Колчугинскдан келтирилган кабел заводи ҳарбий алоқа маҳсулотлари етказиб бера бошлади. Республика бўйича 1941-йил охиригача келиб 300 га саноат корхонаси фақат ҳарбий маҳсулот ишлаб чиқара бошлади.[5]

Уруш йилларида қурилиш материаллари саноати, тўқимачилик ва поябзал саноати, озик-овқат саноати, маҳаллий саноат тармоқларини ривожлантириш тадбирлари амалга оширилди. Фақат 1943-йилда 12 та ёғ заводи, 3 та пахта тозалаш заводи, 4 та қанд ва 4 та консерва заводлари қурилиб ишга туширилди. Уруш йилларида Ўзбекистонда 280 та янги саноат корхоналари қурилиб ишга туширилди. Саноатнинг янги тармоқлари – авиация, станоксозлик, оғир машинасозлик, қора ва рангли металлургия ҳамда бошқа тармоқлари вужудга келди. Тошкент СССРнинг энг катта саноат марказларидан бири бўлиб қолди. [6]

Алоқа, телефон, телеграф ходимлари ҳам уруш талабларига мослашиб ишладилар. Алоқа ходимлари Ўзбекистоннинг Марказ билан, республика раҳбариятининг вилоят, шаҳар, туманлар, юзлаб саноат корхоналари билан алоқасини ёълга қўйдилар. Тошкент – Самарқанд – Ашхобод, Тошкент – Самарқанд – Боқу, Тошкент – Самарқанд – Красноводск телефон линияси, иккита Тошкент – Самарқанд – Бухоро телефон алоқа ёъллари қурилди. [7]

Йирик корхоналарнинг ўзларида ҳам 50–100 ўринли телефон стансиялари қурилди. Натижада хўжаликларга раҳбарлик қилиш, уларга ўз вақтида кўмаклашиш ишлари яхшиланди. Почта бўлимларида ҳам иш хажмлари ошиб борди. Агар 1941-йилда ўрта ҳисобда битта почта ходими томонидан 50 минг хат-хабар жўнатилган бўлса, бу кўрсаткич 1942-йилда 74,5 мингга, 1943-йилда 77,5 мингга етди.

Почта ходимлари фронтдаги жангчилар билан уларнинг ота-оналари, рафиқалари, қариндошлари ўртасида алоқа боғловчи кўприк ролини бажардилар. Хулоса қиладиган бўлсак Уруш йилларида ишчилар билан деҳқонлар ўртасидаги жипслик, ўзаро ёрдам янада кучайди. Урушдан кейинги даврда Республика саноати гуркираб ривожланди.

Адабиётлар рўйхати:

1. www.ziyouz.uz
2. Ўзбекистон янги тарих, 2-китоб [Ўзбекистон совет муштамлакачилиги даврида], Т., 2000. Б 206
3. Вторая мировая война. Краткая история, М., 1984
4. Ш.Р.Рашидов. Совет Ўзбекистони. Т. 1978 Б 44
www.e-tarix.uz
5. Фашизм устидан қозонилган ғалабада Ўзбекистоннинг тарихий ҳиссаси. 1941 – 1945 [Илмий назарий конференция материаллари], Т., 1996;
6. www.e-tarix.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 19-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(3-қисм)

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.08.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000